

เอกสารลำดับที่ ๘๓

หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ (The Bangkok Recorder) : หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทย

วสิน ทับวงษ์

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญของเอกสาร

หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ หรือ The Bangkok Recorder เป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทย เผยแพร่ครั้งแรกในวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๓/ มีนายแพทย์แดน บีช บรัดเลย์ (Dr. Dan Beach Bradley) หรือ “หมอ บรัดเลย์” หมอสอนศาสนาชาวอเมริกันเป็นบรรณาธิการ ซึ่งตีพิมพ์ตรงกับรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แต่ยกเลิกไปในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๘๘ หลังจากนั้นก็กลับมาฟื้นฟู ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ระหว่างวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๘ เรื่อยมาจนถึงวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๑๐

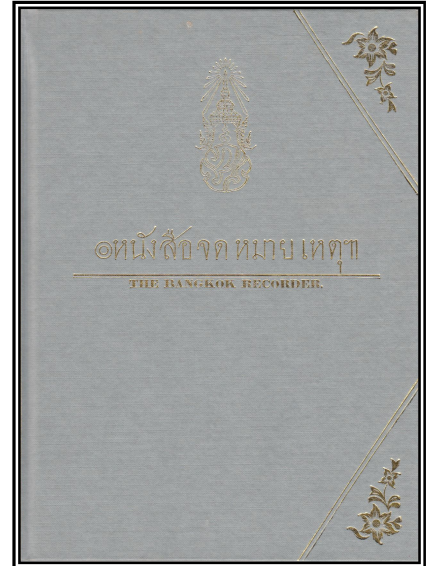
นอกจากเป็นหนังสือพิมพ์ภาษาไทยฉบับแรก ในทางประวัติศาสตร์หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ยังเป็นเอกสารชั้นต้นซึ่งบันทึกข่าวสารเหตุการณ์สำคัญทั้งในประเทศและต่างประเทศ เนื้อหาในแต่ละฉบับมีข้อมูล สิ่งประดิษฐ์ เทคโนโลยีวิทยาศาสตร์ การแพทย์และการสาธารณสุข ตลอดจนให้ข้อมูลสินค้าของสยามและต่างประเทศ คำศัพท์สำนวนภาษาอังกฤษ พงศาวดาร ต่างชาติ ฯลฯ

หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ยังสะท้อนให้เห็นเทคโนโลยีการพิมพ์ในระยะแรกเริ่มในประเทศไทยผ่านรูปแบบของหนังสือจดหมายเหตุฯ เป็นการเปิดพรมแดนความรู้สู่วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ตลอดจนความพยายามเรียนรู้เท่าทันโลกผ่านข่าวต่างประเทศ สะท้อนปัญหาสังคม และผลกระทบของหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ต่อสังคมไทย

๖ จดหมายเหตุบางกอกรีคอร์ดเดอร์

หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ที่หลงเหลืออยู่นั้นมีไม่ครบจำนวน กระทั่ง พ.ศ. ๒๕๒๘ ทายาทมิสเตอร์แฮมิลตัน คิง อดีตอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำราชสำนักสยาม ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๑ – ๒๔๕๕ มอบเอกสารที่ขาดหายไปจำนวน ๒ ใบ คือใบที่ ๑๔ และใบที่ ๑๕ ที่ท่านทูตแฮมิลตันสะสมไว้ให้เป็นสมบัติของไทย จนมีต้นฉบับครบสมบูรณ์

หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ฉบับที่ใช้ศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุดตีพิมพ์ขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๓๖ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชเลขาธิการจัดพิมพ์พระราชทานเป็นอนุสรณ์วิद्याทานในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสมหมาย สุนทรระกูล ณ เมรุหลวง หน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ซึ่งในที่นี้จะศึกษาวิเคราะห์หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ในมุมมองต่างๆ



๑.๒ สถานภาพความรู้

หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ เป็นที่รู้จักในฐานะหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทย เป็นหลักฐานชั้นต้นทางประวัติศาสตร์ซึ่งรวบรวมข้อมูลข่าวสารตลอดจนสาระความรู้อื่นๆ ที่บรรณาธิการพิจารณาว่ามีประโยชน์ต่อผู้อ่าน อีกทั้งประวัติและคุณูปการที่นายแพทย์ แดน บีช บรัดเลย์ กระทำไว้ในสยามเป็นที่ประจักษ์ ส่งผลให้มีผู้ศึกษาแง่มุมต่างๆ ของหนังสือจดหมายเหตุ

ผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้องมีจำนวนมาก อาทิ

เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒนวนิช “ประวัติหมอบรัดเลย์” ใน หมอบรัดเลย์กับสังคมไทย และ ดำรง ไคร์ครวญ “การพิมพ์กับหมอบรัดเลย์” ใน หมอบรัดเลย์กับสังคมไทย ทั้งสองนำเสนอหาบางส่วนจากบางกอกรีคอร์ดเดอร์มาศึกษาและสอบทานกับข้อมูลจากเอกสารและหนังสืออื่นๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เพื่อ

นำเสนอชีวประวัติและบทบาทการพิมพ์ของนายแพทย์แดน บีช บรัดเลย์ นับตั้งแต่การพิมพ์ในยุคแรกที่มีเพียงคำบอกเล่าจนกระทั่งปรากฏหลักฐานเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ในระยะแรกจนถึงปัจจุบัน บทความเหล่านี้เผยแพร่โดยสถาบันไทยคดีศึกษาในวาระครบรอบ ๑๕๐ ปี ที่หมอบรัดเลย์เดินทางมาถึงสยาม นอกจากนี้ยังมีหนังสือที่ ส. พลายน้อย (สมบัติ พลายน้อย) เรียบเรียงขึ้น คือ “หมอบรัดเลย์” เสนอว่าหมอบรัดเลย์เป็นมิชชันนารีอเมริกันที่มีบทบาทต่อสยามมากที่สุด

วุฒิชัย มุลศิลป์ “แนะนำหนังสือเก่า จดหมายเหตุ The Bangkok Recorder” อัครศิริ ธรรมโชติ “สมาชิก “บางกอกรีคอร์ดเดอร์” หนังสือพิมพ์ของหมอบรัดเลย์” อัครศิริ ธรรมโชติ “เหยี่ยวปีกหัก บางกอกรีคอร์ดเดอร์” และ อนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์ “บางกอกรีคอร์ดเดอร์ : หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทย” ทั้งสี่บทความเขียนขึ้นเพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของหนังสือจดหมายเหตุบางกอกรีคอร์ดเดอร์ในแง่มุมต่างๆ โดยเฉพาะความสำคัญในฐานะหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทย พร้อมทั้งหยิบยกประเด็นที่เกิดขึ้นในระหว่างการค้าเนกิจการค้ามาประกอบ

อนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์ “บางกอกรีคอร์ดเดอร์ฉบับรัชกาลที่ ๓, พ.ศ. ๒๓๘๗-๘๘ : เอกสารที่ยังไม่สูญหาย.” วิเคราะห์เนื้อหา สาร และ ความสำคัญของหนังสือจดหมายเหตุบางกอกรีคอร์ดเดอร์ ทั้ง ๑๖ ใบ (ฉบับ) ที่ตีพิมพ์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ความโดดเด่นของบทความนี้คือระบุที่มาของเอกสารที่ใช้ในการศึกษา (ต้นฉบับบางกอกรีคอร์ดเดอร์ฉบับรัชกาลที่ ๓) ราคาจำหน่าย ตลอดจนเปรียบเทียบสัดส่วนประเภทของเนื้อหา

ศุภรัตน์ แสงฉัตรแก้ว, “การวิเคราะห์ลักษณะการใช้ภาษาและกลวิธีการเขียนในการเสนอข่าวและบทความในหนังสือจดหมายเหตุบางกอกรีคอร์ดเดอร์” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๓. และ เสาวลักษณ์ แซ่ลี. “การศึกษาการใช้ภาษาในหนังสือพิมพ์จดหมายเหตุบางกอกรีคอร์ดเดอร์” สารนิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๙. งานวิจัยทั้งสองเน้นศึกษาหนังสือจดหมายเหตุบางกอกรีคอร์ดเดอร์ ในทางภาษาศาสตร์เป็นสำคัญ

สุริรัตน์ เชิญชัยวรวิภากร **“ปัญหาในสังคมไทย : กรณีศึกษาจากหนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์”** ปรินูญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘. ศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นกับสังคมไทยจากปัจจัยภายในประเทศและปัจจัยจากภายนอก โดยใช้ข้อมูลจากหนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ เป็นเอกสารหลัก และใช้เอกสารอื่นๆ มาสอบทาน

ด้วยเหตุนี้การศึกษาวิจัย **หนังสือจดหมายเหตุ (The Bangkok Recorder) : หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทย** ครั้งนี้จึงอาศัยข้อมูลจากผลงานวิชาการดังกล่าวมาแล้วข้างต้นประกอบกับการศึกษาในด้านอื่นๆ โดยใช้ **หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder**, เป็นหลักของการศึกษาวิจัย เพื่อนำเสนอความหลากหลายของเนื้อหา อีกทั้งสะท้อนคุณค่าของหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทย ว่ามิได้เป็นเพียงเอกสารที่สำคัญในแวดวงวารสารศาสตร์เท่านั้น หากยังเป็นเอกสารที่ทรงคุณค่าในประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ ประวัติศาสตร์ไทย และประวัติศาสตร์โลกอีกด้วย

๒ สารัตถวิพากษ์

๒.๑ บริบททางประวัติศาสตร์และความสำคัญของหมอบรัดเลย์

สหรัฐอเมริกาในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เกิดขบวนการฟื้นฟูศาสนา (The Second Great Awakening) เพื่อฟื้นฟูและปฏิรูปหลักธรรมของโปรเตสแตนต์ เช่น การรณรงค์งดดื่มสุรา ปลดปล่อยสตรี และสนับสนุนการรับใช้พระเจ้าด้วยการไปเป็นมิชชันนารีในต่างแดน ซึ่ง แดน บีช บรัดเลย์ (Dan Beach Bradley) เป็นหนึ่งในขบวนการดังกล่าว

เมื่อนายแพทย์บรัดเลย์ ได้รับใบอนุญาตประกอบโรคศิลปะ นายแพทย์บรัดเลย์กับเอมิลีน^๑ เป็นภรรยา^๒ จึงเดินทางมายังสยาม และมาถึงกรุงเทพฯ วันที่

^๑ วิลเลียม แอล แบรดเลย์, ธัญญา ผลอนันต์ และเก่งกาจ งามขจรวิวัฒน์ (แปล), **สยามสามสมัยจากสายตาหมอบรัดเลย์**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เพื่อนชีวิต, ๒๕๒๗), ๒๒.

๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๙๘^๒ พวกเขามิได้เพียงนำความรู้ความสามารถที่จะมาช่วยรักษาผู้ป่วยพร้อมกับประกาศศาสนาเท่านั้น แต่ยังนำแท่นพิมพ์และตัวอักษรไทยจากสิงคโปร์มาด้วย

ในช่วงต้นนายแพทย์บริดเลย์และคณะมิชชันนารีอเมริกันตีพิมพ์เอกสารเพื่อการประกาศพระคริสต์ธรรมคัมภีร์เป็นหลัก แต่ต่อมาราชสำนักสยามได้ว่าจ้างให้ตีพิมพ์เอกสารประกาศของราชการที่สำคัญคือ ประกาศห้ามมิให้คนสูบบุหรี่จำนวน ๙,๐๐๐ ฉบับ^๓ ปีพุทธ พ.ศ. ๒๓๘๒ ออกเผยแพร่ให้แก่ราษฎร นอกจากนี้เนื่องจากบรรดาเสนาบดี ขุนนางต้องการอ่านวรรณกรรมแปล (วรรณกรรมจีนเป็นที่นิยมมากในสมัยรัชกาลที่ ๓) ทำให้หมอบรัดเลย์ดำเนินกิจการโรงพิมพ์เรื่อยมา ต่อมาจึงริเริ่มออกจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๓-๒๓๘๘ ควบคู่กับการพิมพ์เอกสารทางศาสนา และไม่ละเลยหน้าที่การรักษาพยาบาลผู้ป่วย เมื่อซื้อแท่นพิมพ์จากสมาคมมิชชันนารีอเมริกันมาเป็นกรรมสิทธิ์ของตน ส่งผลให้หมอบรัดเลย์ยังคงมีรายได้จากการว่างจ้าง ช่วยให้เขาสามารถเดินหน้า ทำทั้งงานแพทย์และงานพิมพ์ไปพร้อมกัน แต่หากประเมินแล้วหมอบรัดเลย์มีบทบาทโดดเด่นเป็นที่ยอมรับในด้านการพิมพ์และการแพทย์มากกว่าการเผยแพร่ศาสนา

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. ๒๓๙๔ หมอบรัดเลย์หวนกลับมาทำหน้าที่สื่อจดหมายเหตุฯ ตามพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงชี้ชวนให้ทำหน้าที่สื่อจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์อีกครั้งใน พ.ศ. ๒๔๐๘ หลังจากหยุดดำเนินการไปเกือบ ๒๐ ปี

หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ครั้งหลังนี้พิมพ์เผยแพร่เป็นรายปักษ์ต่อมาถึง ๒ ปี (พ.ศ. ๒๔๐๘ - ๒๔๑๐) ได้ทำหน้าที่รับใช้สังคมสยาม

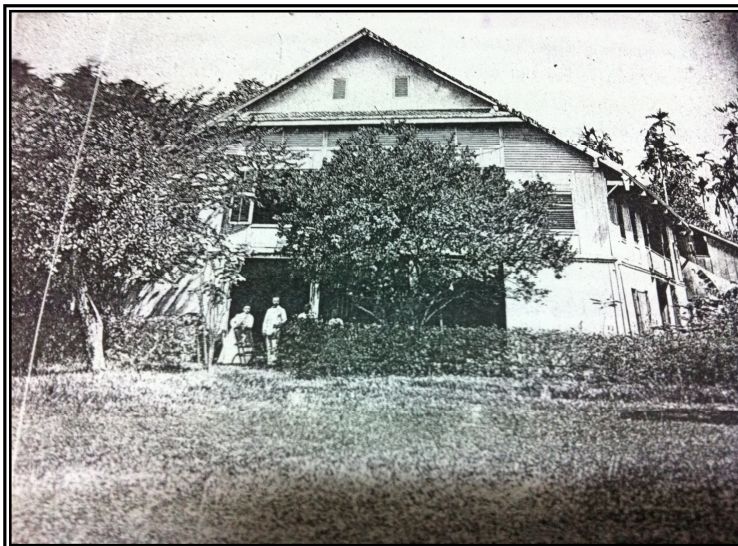
^๒ เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์พานิช, “ประวัติหมอบรัดเลย์” ใน *หมอบรัดเลย์กับสังคมไทย*, (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘), ๓๗.

^๓ *ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๐๔*, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, คณะสงฆ์วัดอนงค์ารามพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระมหาโพธิวงศาจารย์ อินทโชตเถระ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๙ พฤศจิกายน ๒๕๑๑), ๒.

โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ซึ่งกำลังเปิดรับชาวตะวันตกมากยิ่งขึ้นอันเนื่องมาจากนโยบายของราชสำนักของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อให้เกิดกระแสความต้องการรับรู้เรื่องราวข่าวสารจากภายนอกประเทศมากยิ่งขึ้น

เนื้อหาที่หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกกรีตอร์เตอร์ นำเสนอในครั้งหลังนี้มีความหลากหลายมากขึ้นและยังคงความโดดเด่นด้วยข่าวต่างประเทศโดยประมวลจากหนังสือพิมพ์ต่างชาติ ตลอดจนข่าวจากชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามายังสยาม นอกจากนี้ยังมีข่าวจากราชฎที่หมอบรัดเลย์รักษาหรือราชฎผู้ได้รับความเสียหายก็ถูกถ่ายทอดไปยังพระมหากษัตริย์ เจ้านายในพระราชวงศ์ เสนาบดี ขุนนาง ที่เป็นสมาชิกบางกอกกรีตอร์เตอร์

ในบรรดามิชชันนารีอเมริกันชื่อของหมอบรัดเลย์ได้รับการกล่าวถึงและจดจำว่าเป็นมิชชันนารีอเมริกันที่มีชื่อเสียงและสร้างคุณูปการแก่ประเทศสยามมากที่สุดคนหนึ่ง ในฐานะแพทย์และบรรณาธิการหนังสือหลายฉบับที่เขาพิมพ์เผยแพร่ หากแต่ในฐานะผู้ประกาศพระศาสนาผลงานของเขากลับไม่โดดเด่นหรือเรียกได้ว่าไม่ประสบความสำเร็จเท่ากับภารกิจการแพทย์และการพิมพ์



โรงพิมพ์หมอบรัดเลย์ หรือ American Missionary Association Press ภาพจาก ส. พลายน้อย, หมอบรัดเลย์, (กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ, ๒๕๔๘), ๓/๔.

๒.๒ การจัดพิมพ์ เผยแพร่ และเป้าหมาย ของหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์

นายแพทย์ แดน บีช บรัดเลย์ เป็นบรรณาธิการ พิมพ์หนังสือพิมพ์ ภาษาไทยฉบับแรก ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตรงกับวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๗ (ค.ศ. ๑๘๔๔)^๔ เผยแพร่ใช้ชื่อภาษาไทยว่า “หนังสือจดหมายเหตุ” และชื่อภาษาอังกฤษ “Bangkok Recorder” คำว่า “หนังสือจดหมายเหตุ” มีความหมายเช่นเดียวกับ “หนังสือพิมพ์” ในปัจจุบัน คนทั่วไปคุ้นเคยและนิยมเรียกว่า “บางกอกเรคคอร์ดเดอร์”

คุณค่าของหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ ไม่เพียงแต่เป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทย หากยังเป็น “หนังสือที่พิมพ์ด้วยอักษรไทยที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดที่ตีพิมพ์ในประเทศไทยที่เหลือหลักฐานให้เป็นที่ประจักษ์”^๕ ในปัจจุบันยังคงหลงเหลือฉบับที่เผยแพร่เกือบจะสมบูรณ์ ซึ่งได้รับบริจาคและเก็บรักษาไว้ ณ สำนักหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี

๒.๒.๑ การจัดรูปเล่มของหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์

หนังสือจดหมายเหตุฯ หรือหนังสือพิมพ์บางกอกเรคคอร์ดเดอร์มีเนื้อหา ๔ หน้า ต่อ ๑ ใบ (ณ ที่นี้ ใบ = ฉบับ) ขนาดกว้าง ๒๓ ๑/๕ เซนติเมตร ยาว ๒๗ ๑/๒ เซนติเมตร เมื่อเปรียบเทียบกับหนังสือพิมพ์ในปัจจุบันที่มีขนาดกว้างกว่า คือ

^๔ “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ ใบที่ ๑ เดือนกรกฎาคม (เดือน ๘ จ.ศ. ๑๒๐๖ July 1844)”, ใน **หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder**, (กรุงเทพฯ : สำนัก ราชเลขาธิการ, ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสมหมาย สุนทรระกูล ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๒๕ ธันวาคม ๒๕๓๖), ๙.

^๕ อนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์, “บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ : หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทย” ใน **ประวัติศาสตร์ใน Twenty Century Impression of Siam : Its History, People, Commerce, Industries and Resources**, สันุชัย สุวังบุตร...และคนอื่นๆ, ๑๔๒.

๓๙ เซนติเมตร ยาว ๕๕ ๑/๒ เซนติเมตร^๖ จำหน่ายเป็นรายเดือนทุกวันพฤหัสบดีแรกของเดือน

การเรียงลำดับเลขหน้าจะเรียงต่อกันทุกใบจนครบปี (๑๒ ใบ) จึงจะเริ่มต้นฉบับ ๑ ใหม่ เช่นใบแรกเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๗ ระบุว่า “Vol. I เล่ม ๑ บังกอก เดือนแปดปฎิมาศาสตร์ จุลศักราช ๑๒๐๖ July, 1844 คริสต์ศักราช ๑๘๔๔ ใบ ๑. No.1” จะมีหน้า ๑, ๒, ๓ และ ๔ เมื่อขึ้นใบถัดไปในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๗ ระบุว่า “Vol. I เล่ม ๑ บังกอก เดือนแปดทุติยาศาสตร์ จุลศักราช ๑๒๐๖ August, 1844 คริสต์ศักราช ๑๘๔๔ ใบ ๒. No.2” จะนับหน้าเรียงต่อไปเป็น ๕, ๖, ๗, ๘ และในใบที่สามได้ระบุปีนักษัตรเพิ่มเข้าไป “Vol. I เล่ม ๑ บังกอก เดือนเก้า ปีมโรง จุลศักราช ๑๒๐๖ September, 1844 คริสต์ศักราช ๑๘๔๔ ใบ ๓. No.3” และนับเลขหน้าต่อไปเป็น ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒ แต่ในใบที่ ๓ มีการระบุเลขหน้าผิดพลาด จากหน้า ๑๐ กลับเขียนเป็น หน้า ๙ และใบที่ ๔ ก็กลับมาเริ่มต้นนับเลขหน้าแรกได้ถูกต้องคือ ๑๓ เป็นเช่นนี้ต่อไปจนกระทั่งใบที่ ๑๒ เดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๓๘๘ ที่ยังคงระบุต่อเนื่องกันว่า “Vol. I เล่ม ๑ บังกอก เดือนเจดปีมะเสง สัปดาห์ จุลศักราช ๑๒๐๗ June, 1845 คริสต์ศักราช ๑๘๔๕ ใบ ๑๒. No.12” ครั้นเมื่อดำเนินการมาครบ ๑ ปี เมื่อถึงใบที่ ๑๓ จึงระบุว่า “Vol. II เล่ม ๒ บังกอก เดือนแปดปีมะเสง สัปดาห์ จุลศักราช ๑๒๐๗ July, 1845 คริสต์ศักราช ๑๘๔๕ ใบ ๑๓. No.13” เริ่มนับจากหน้า ๑, ๒, ๓, ๔ อีกครั้ง

เมื่อกลับมาตีพิมพ์อีกครั้งในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใบแรกประจำเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๗ (พ.ศ. ๒๔๐๘ ในปฏิทินปัจจุบัน) ในชื่อเดิม “หนังสือจดหมายเหตุ” หากเพียงเพิ่ม “The” นำหน้า “Bangkok Recorder” สำหรับหัวหนังสือภาษาอังกฤษ เป็น “The Bangkok Recorder” และจำหน่ายเป็นรายปักษ์ โดยยังคงจุดมุ่งหมายเดิมแต่เพิ่มความหลากหลายของข่าวมากขึ้น จึงเพิ่มจำนวนหน้าขึ้นจากเดิม ๔ หน้า เป็น ๕ หน้า ๘ หน้า ๑๐ หน้า จนกระทั่งลงตัวที่ ๑๒ หน้าเป็นส่วนใหญ่ แต่ในฉบับที่มีโฆษณาจะเพิ่มอีก ๒ หน้า เป็น ๑๔

^๖ อนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์, “บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ : หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทย” ใน ประวัติศาสตร์ใน Twenty Century Impression of Siam : Its History, People, Commerce, Industries and Resources, ๑๔๓.

หน้า^{๓๗} และมักจะไม่วางเลขหน้าในหน้า ๑ ของแต่ละใบ ครั้นเวลาผ่านไป ๒๐ ปี จึงกลับมาดำเนินการอีกครั้ง

นอกจากนี้ หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ ยังสร้างแปลกใหม่ กับการพิมพ์หนังสือพิมพ์ในสยาม ไม่ว่าจะเป็นการใช้กระดาษฝรั่งนำเข้าที่มีคุณภาพดีที่สุดในสมัยนั้น รูปแบบการเรียงพิมพ์ที่อ่านง่ายสบายตา และพิมพ์ด้วยภาษาไทยจึงเข้าถึงกลุ่มผู้อ่านชาวไทยมากขึ้น รวมทั้งยังเป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two ways communications) ระหว่างบรรณาธิการและผู้อ่าน มิใช่การสื่อสารหรือประกาศไปยังผู้อ่านฝ่ายเดียวเท่านั้น

สำหรับราคาจำหน่ายของหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ ยังคงมีราคาสูง เนื่องจากผู้ที่รู้หนังสือมีอยู่จำนวนจำกัด จึงส่งผลให้ต้นทุนการพิมพ์สูงขึ้น แม้ในปีแรกของการดำเนินงาน (กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๔๗ – มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๔๘) บรรณาธิการจะลดราคาจากเดิมกำหนดไว้ว่าผู้รับหนังสือจดหมายเหตุฯ ทั้งปีจำนวน ๑๒ ฉบับ คิดราคา ๑ บาท หรือถ้าจะซื้อทีละฉบับคิดราคาฉบับละ ๑ เพื่อกระนั้นก็ยังพบว่าจำนวนผู้อ่านน้อยกว่าที่คาดการณ์ไว้จนประสบภาวะขาดทุน แม้หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์จะออกได้ครบ ๑ ปีแล้ว หมอบรัดเลย์จึงประกาศลดราคาเหลือปีละ ๑ สลึง โดยขอให้จ่ายเงินล่วงหน้าในคราวที่มารับฉบับแรก และแจกฟรีสำหรับขุนนางกับพระราชาคณะในพุทธศาสนาก็ยังจะต้องประสบภาวะขาดทุนจนต้องเลิกกิจการหลักจากดำเนินการมาถึงฉบับที่ ๔ ของปีที่ ๒ (ฉบับที่ ๑๖ หากนับจากปีที่ ๑) และราคาเปลี่ยนไปเมื่อกลับมาตีพิมพ์อีกครั้ง กล่าวคือแพงขึ้นเป็นปีละ ๕ บาท ครึ่งปี ๓ บาท ผู้ซื้อรายสะดวกฉบับละ ๒ สลึง^{๓๘}

^{๓๗} สุริรัตน์ เชิญชัยวรากล “ปัญหาในสังคมไทย : กรณีศึกษาจากหนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์”, ๒๓.

^{๓๘} วุฒิชัย มูลศิลป์, “แนะนำหนังสือเก่า จดหมายเหตุ The Bangkok Recorder” ใน **โลกประวัติศาสตร์**, (ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๕๐), ๖๑.

๒.๒.๒ จุดมุ่งหมายและปัญหาในการพิมพ์หนังสือจดหมายเหตุ บางกอก รีคอร์ดเดอร์

ในใบแรกของหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ หมอบรัดเลย์ที่ตั้ง
ของสถานที่พิมพ์ จุดประสงค์ ที่มาของข่าว และราคาจำหน่าย ไว้ในคำอธิบาย
Prospectus อย่างครบถ้วนว่า

พวกครุอะเมริกาซึ่งอาศัยอยู่หน้าวัดเจ้าคุณพระคลัง,
ได้ปรึกษาพร้อมใจกันว่า, จะแต่งหนังสือข่าวดีเยี่ยมเป็นภาษาไทย,
ดีเยี่ยมเดือนละแผ่นขนาดกว้างยาวเท่ากับแผ่นนี้, คือปีหนึ่งสิบสองแผ่น.
ในหนังสือข่าวนั้นจะมีข่าวใหม่มาแต่เมือง, ซิงกะโประ, เมืองจีนเมือง
พม่าเมืองกลาป่าเมืองกาลกัตตาเมืองลังกาเมืองบัมเมืองซุรัต
เมืองอิงลันดาเมืองฝรั่งเศสเมืองอเมริกาแลอีกหลายเมือง จะบอกไว้
ว่ามีข่าวมาแต่ทุกเมือง อนึ่งในหนังสือนี้จะให้รู้ราคาของ, ซึ่งเอาไป
จากเมืองนี้ไปขายในเมืองนอก, แลของในเมืองนอก, เอามาขายใน
เมืองนี้. อนึ่งกลางที่จะว่าด้วยพงษาวะदानแลทำเนียมแห่งเมืองนอก.
อนึ่งกลางที่จะว่าด้วยตำราวิชาโรคต่างๆ, แลบอกซึ่งสิ่งที่จะกระทำมิ
ให้มีโรคด้วย. อนึ่งกลางที่จะแต่งคำสอนสำหรับคนซึ่งปรารถนาจะเรียน
คำอังกฤษ. ผู้แต่งหนังสือนี้ปรารถนาจะแต่งให้เป็นประโยชน์แลเป็นที่
จำเริญใจแก่ผู้อ่าน. ราคาหนังสือข่าวนี้นี้ปีละบาทคิดเป็นหนังสือสิบ
สองแผ่น. ถ้าคนจะซื้อทั้งปีแล้วก็เอาเงินบาทหนึ่ง, จะให้เงินเมื่อได้
แผ่นที่หนึ่งก็ได้, จะให้เงินเมื่อถึงแผ่นที่หกก็ได้, ตามแต่ใจผู้ซื้อ. อย่าง
หนึ่งถ้าไม่ปรารถนาจะซื้อให้ครบปี, จะซื้อแผ่นหนึ่งสองแผ่นตามใจ
ปรารถนาของตนนั้น, ก็ดีราคาไว้แผ่นละเฟื้อง.^๙

^๙ “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ใบที่ ๑ เดือนกรกฎาคม (เดือน ๘ จ.ศ.
๑๒๐๖ July 1844)”, ใน **หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder**, (กรุงเทพฯ :
สำนักราชเลขาธิการ, ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์พระราชทานในงาน
พระราชทานเพลิงศพ นายสมหมาย สุนทรตระกูล ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัด
เทพศิรินทราวาส ๒๕ ธันวาคม ๒๕๓๖), ๙.

ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า หมอบรัดเลย์ระบุจุดประสงค์และข้อมูลต่างๆ โดยละเอียดไว้ในใบแรกของหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกกรีคอร์ดอร์ หากแต่วัตถุประสงค์ที่จริงของการพิมพ์ คือ การเผยแผ่คริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ โดยให้เข้าใจว่าพัฒนาการของโลกตะวันตกเกิดขึ้นจากการนับถือพระเจ้า และวิทยาการความรู้ที่สร้างความก้าวหน้ามาจากพรของพระเจ้า^{๑๐} ฉะนั้นการจะพัฒนาสยามไปในทิศทางดังกล่าว ผู้คนจำเป็นต้องรู้จักเรื่องราวของชาติตะวันตก ตลอดจนก้าวพ้นจากกรอบความเชื่อดั้งเดิม ที่หมอบรัดเลย์มองว่าเป็นปัจจัยสกัดกั้นความเจริญก้าวหน้า อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี แม้ความเชื่อทางศาสนาจะเป็นเป้าหมายสำคัญ แต่ภารกิจดังกล่าวมีอาจกระทำให้สำเร็จได้ง่ายในดินแดนที่ทั้งพระมหากษัตริย์และราษฎรยึดมั่นในบวรพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ด้วยเหตุนี้ มิชชันนารีจึงสามารถทำได้เพียงชักจูงให้ชาวสยามปรับวิธีคิดให้เป็นระบบอย่างวิทยาศาสตร์ แทนความเชื่อเรื่องเวทมนตร์ ไสยศาสตร์ ภูพภูมิ บาปกรรม หรือ วิญญาณ ซึ่งก็นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญอันจะช่วยกรุยทางสู่การบรรลุเป้าหมายได้ในที่สุด

แม้ชนชั้นนำไทยมองว่าหมอบรัดเลย์และมิชชันนารีโปรเตสแตนต์เป็นแหล่ง “ข่าวสาร” ที่สำคัญสำหรับการเรียนรู้เกี่ยวกับชาติตะวันตก เพราะมิชชันนารีเหล่านี้ไม่ได้มีจุดประสงค์ทางการเมืองอันจะสันคลอนความมั่นคงของสยาม^{๑๑} แต่การพิมพ์เอกสารเผยแผ่ศาสนาที่แจกออกไปในช่วงต้นถูกทางราชการควบคุมและจำกัดให้อยู่แต่ในหมู่ชาวต่างชาติเท่านั้น ในขณะที่เดียวกัน งานพิมพ์ของหมอบรัดเลย์ในช่วงแรกมักจะเปรียบเทียบคำสอนในคริสต์ศาสนากับพุทธศาสนา จนสร้างความไม่พอใจในหมู่เจ้านายและเสนาบดีสยาม ฉะนั้นเพื่อที่จะผ่อนคลายความไม่พอใจที่เกิดขึ้นนี้ หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกกรีคอร์ดอร์ จึงปรับตัวทำหน้าที่เป็น “สื่อกลาง” ด้วยการนำเสนอเนื้อหาให้มีสาระความรู้เพิ่มขึ้น

^{๑๐} สุรวิรัตน์ เชิญชัยวรวิฑูรย์ “ปัญหาในสังคมไทย : กรณีศึกษาจากหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกกรีคอร์ดอร์”, (ปริญญาณิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๔๘), ๑.

^{๑๑} เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์นิช, “ประวัติหมอบรัดเลย์” ใน หมอบรัดเลย์กับสังคมไทย, ๑๐.

นอกจากนี้ หมอบรัดเลย์ยังเลือกวิธีการนำเสนอเนื้อหาทางศาสนาที่แบบ
 ยลมากขึ้น โดยสอดแทรกเข้าไปในข่าวสารที่นำเสนอ (ฉบับที่ตีพิมพ์ในรัชกาลที่
 ๓) วิธีดังกล่าวนับเป็นการเปิดพรมแดนความรู้สู่วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เช่น
 ผลสัมฤทธิ์ทางวิทยาศาสตร์แขนงต่างๆ ซึ่งไม่สามารถหาคำตอบได้ในสังคมไทย
 ในขณะนั้น ตลอดจนการนำเสนอตำรายาและการทำแผล ระบบกายวิภาค
 นอกจากนี้ยังช่วยให้เกิดการเรียนรู้เท่าทันสถานการณ์โลกผ่านข่าวสารจาก
 ต่างประเทศ ควบคู่ไปกับรายงานสินค้าเข้าออก และเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจโลก
 ตะวันตกมากขึ้น บรรณาธิการจึงเพิ่มการให้ความรู้เกี่ยวกับภาษาอังกฤษซึ่งเป็น
 ของแปลกใหม่ในขณะนั้นทำให้เนื้อหาที่นำเสนอมีความหลากหลาย ด้วยเหตุนี้
 หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์เดอร์ จึงมุ่งเน้นให้ความรู้แก่ผู้อ่านมากกว่าจะ
 เป็นหนังสือคำสอนที่ชี้นำให้ผู้อ่านเปลี่ยนศาสนาแต่เพียงอย่างเดียว ด้วยเหตุนี้
 หนังสือพิมพ์จึงไม่ถูกแทรกแซงจากทางราชการ

ต่อมาหมอบรัดเลย์ประสบปัญหาในด้านต่างๆ ในการนำเสนอข่าวสารที่
 ตรงไปตรงมา ไม่ว่าจะเป็นการตำหนิระบบราชการ การทำหน้าที่บกพร่อง
 ข้าราชการ ปัญหาจากข้าราชการใช้ของเสนาบดี ซึ่งเนื้อหาเหล่านี้สะท้อนให้เห็น
 ปัญหาสังคมและหมอบรัดเลย์มองว่าเป็นเครื่องขัดขวาง ความผิดพลาด
 คลาดเคลื่อนในการนำเสนอข่าวบ่อยครั้งจนทำให้เขาถูกมองว่าข่าวที่พิมพ์
 เผยแพร่นั้นเป็นข้อมูลที่คลาดเคลื่อนและส่วนมากเป็นข่าวซุบซิบ^{๑๒} จนในที่สุด
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการประกาศไม่ให้เชื่อ
 ข้อความที่มีผู้ทิ้งหนังสือไปลงหนังสือพิมพ์^{๑๓}

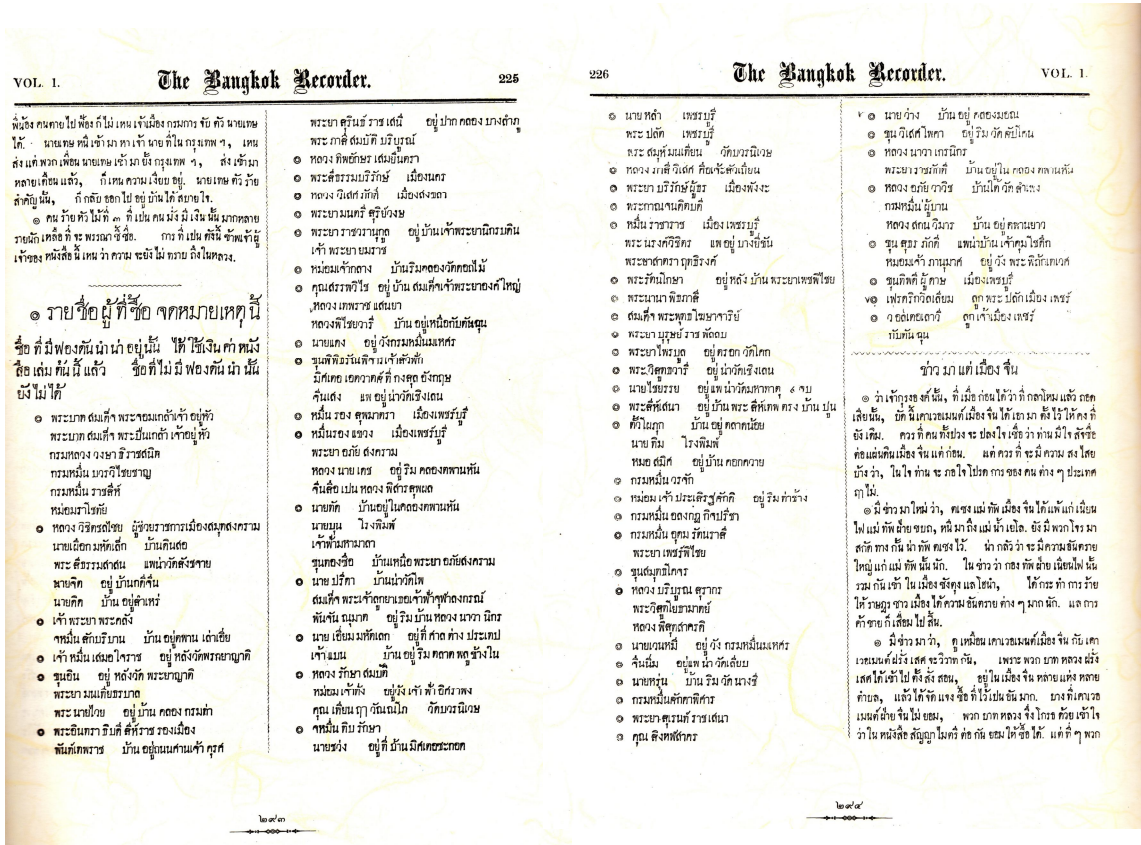
ยิ่งไปกว่านั้น การที่หมอบรัดเลย์ลงพิมพ์รายชื่อสมาชิกทั้งหมด โดยกำกับ
 อักษรพยางค์ ๐ (สมัยนั้นเรียกว่าฟองตัน) ไว้หน้าพระนามและนามของสมาชิก

^{๑๒} วิลาส นิรันดร์สุขศิริ "เผยโฉมกงสุลโอบาเรต์ (ตอนที่ ๑)" ใน ศิลปวัฒนธรรม, (ปีที่ ๓๓
 ฉบับที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๕), ๑๑๔.

^{๑๓} โปรดอ่านรายละเอียดประกาศดังกล่าว ใน ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๕
 - ๒๔๑๑, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, พลเอกประภาส จารุเสถียร พิมพ์ถวายในงาน
 พระราชทานเพลิงศพ พระมหาโพธิวงศาจารย์ อินทโชตเถระ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยา
 ภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๙ พฤศจิกายน ๒๕๑๑), ๔๐๐.

๑๘ จดหมายเหตุบางกอกรีคอร์ดเดอร์

เพื่อให้ทราบว่ายจ่ายเงินแล้ว ขณะเดียวกันก็ถือเป็นการแจ้งให้ผู้ที่ยังไม่จ่ายค่าสมาชิกให้เร่งดำเนินการจ่ายค่าสมาชิกที่ค้างไว้ แต่การกระทำดังกล่าวกลับสร้างความไม่พอใจแก่เจ้านายและขุนนางที่ยังค้างจ่ายค่าสมาชิก เนื่องจากธรรมเนียมไทยมองว่าวิธีดังกล่าวเป็นการทวงเงินด้วยการประจานทำให้เกิดความเสียหายจนในที่สุดบรรณาธิการต้องลงพิมพ์ข้อความขอภัยในฉบับถัดไป



ท้ายที่สุด เมื่อบางกอกรีคอร์ดเดอร์เผยแพร่ข้อมูลเชิงลบต่อมองซิเออร์กาบรีเอล โอบาเรต์ (Monsieur Gabriel Aubaret) กองสุลฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ โดยเฉพาะการเผยแพร่เนื้อหาในสนธิสัญญาฉบับโอบาเรต์ในกรณีกัมพูชาและ

การนำเข้าสุราที่กงสุลฝรั่งเศสสลับทำสัญญากับหลวงบริบูรณ์สุรากร^{๑๔} อันจะส่งผลให้กงสุลฝรั่งเศสมีอำนาจควบคุมการนำเข้าและจำหน่ายสุราจากฝรั่งเศสในสยามได้^{๑๕} เป็นการกระทำโดยพลการแอบกระทำลับหลังมิให้ราชสำนักสยามรับรู้ ซึ่งทั้งสองฝ่ายก็มีทราบบว่าหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกเรคคอร์ดเตอร์ได้สำเนาหนังสือสัญญาดังกล่าวมาจากแห่งใด^{๑๖}

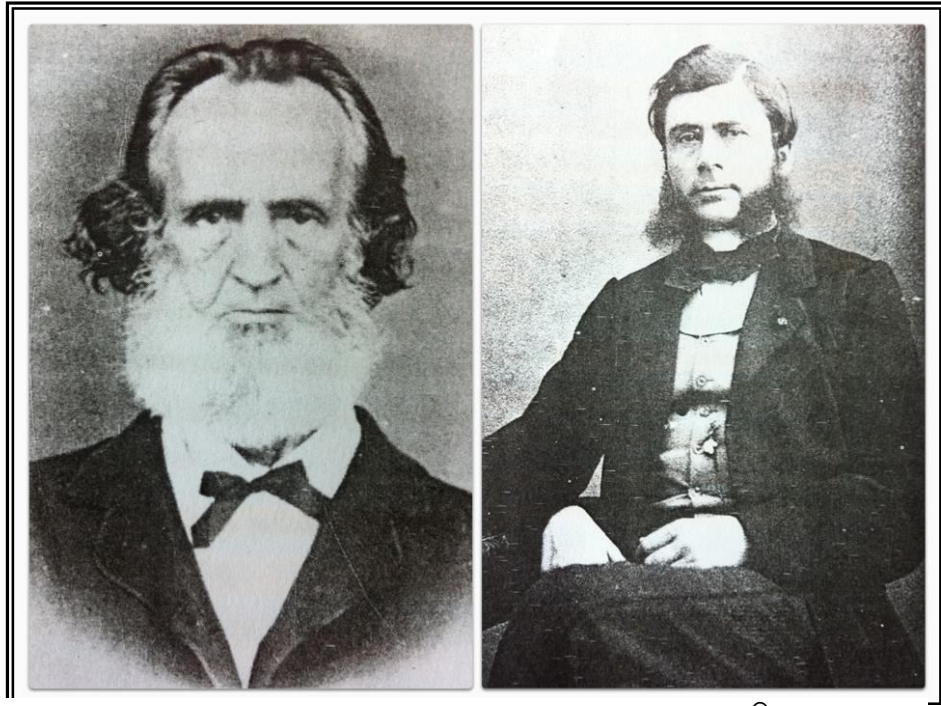
ข่าวที่ปรากฏในหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกเรคคอร์ดเตอร์ ส่งผลให้ มองซิเออร์โอบาเรต์ใช้เป็นเหตุกราบบังคมทูลขอให้ปิดหนังสือพิมพ์ของหมอบรัดเลย์ แต่ผลก็คือเพียงมีพระราชกระแสรับสั่งให้ระงับการแสดงความความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวเท่านั้น อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมีพระราชกระแสรับสั่งผ่านข้าทูลละอองธุลีพระบาทไปยังหมอบรัดเลย์ว่า “ขอให้หมอบรัดเลย์เก็บรวบรวมหนังสือพิมพ์ให้ครบทุกฉบับและเย็บเล่มทั้งปีก่อนส่งไปถวายเพื่อที่จะทรงเก็บไว้เป็นเอกสารอ้างอิง”^{๑๗} ซึ่งเป็นการบอกเป็นนัยให้หมอบรัดเลย์พิมพ์หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกเรคคอร์ดเตอร์ ต่อไป

^{๑๔} คำสัญญาใหม่ และ คำสัญญาด้วยสุรากร “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกเรคคอร์ดเตอร์ ใบบที่ ๕ (เดือน ๖ ขึ้น ๗ ค่ำ จ.ศ. ๑๒๒๗ 1st May 1865)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๘๖-๘๗.

^{๑๕} วิลาส นิรันดร์สุขศิริ "เผยโฉมกงสุลโอบาเรต์ (ตอนที่ ๑)" ใน ศิลปวัฒนธรรม, (ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๕), ๑๑๕.

^{๑๖} “จดหมายเหตุของหมอบรัดเลย์” ใน ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๒, (พระนคร : โรงพิมพ์เจตนาวผล, พิมพ์แจกในงานศพ มหาเสวกตรี พระยาประดิษฐสัญญาการ [เทียน จันทรที ประ] พ.ศ. ๒๔๓๔), ๕๓.

^{๑๗} วิลาส นิรันดร์สุขศิริ "เผยโฉมกงสุลโอบาเรต์ (ตอนที่ ๑)" ใน ศิลปวัฒนธรรม, (ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๕), ๑๑๕.



นายแพทย์แดน ปีช บรัดเลย์ และ มองซิเออร์กาบรีเอล โอบาเรต์
ภาพจาก ศิลปวัฒนธรรม (ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๔), ๑๒๙

ต่อมาหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกกรีคอร์ดอร์ ได้เผยแพร่ข่าวที่กงสุลฝรั่งเศสตกขบวนเสด็จ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ เพื่อกราบบังคมทูลให้ปลดเจ้าพระยากลาโหมจากเหตุเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาฉบับโอบาเรต์และการปักปันเขตแดนกัมพูชา เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์กลายเป็นประเด็นข่าวที่ชาวบางกอกพูดกันแซ่^{๑๘} ซึ่งกลายเป็นสาเหตุให้หมอบรัดเลย์เลิกพิมพ์จดหมายเหตุฉบับนี้เป็นการถาวร เนื่องจากกงสุลฝรั่งเศสฟ้องร้องในข้อหาหมิ่นประมาท ด้วยลายลักษณ์อักษร เกี่ยวกับการนำข่าวลือไปตีพิมพ์ในหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกกรีคอร์ดอร์ และเรียกค่าเสียหาย ๑,๕๐๐ เหรียญสหรัฐ ในที่สุดศาลตัดสินให้กงสุลฝรั่งเศสชนะคดี หมอบรัดเลย์ได้รับโทษให้ขอมาพร้อมทั้งจ่ายค่าปรับ ๑๐๐ เหรียญสหรัฐ ให้แก่โจทก์ และค่าธรรมเนียม ๑๐๗.๗๕ เหรียญสหรัฐแก่ศาล อย่างไรก็ตามมองซิเออร์

^{๑๘} ivilas Nirandarsuksiri "เผยแพร่โฉมกงสุลโอบาเรต์ (ตอนที่ ๒)" ใน ศิลปวัฒนธรรม, (ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๕๕), ๑๒๘-๑๒๙.

โอบาเรต์ประกาศว่าไม่ต้องการรับค่าเสียหาย จะรับเพียงคำขอโทษเท่านั้น และศาลก็ลดค่าธรรมเนียมให้ครึ่งหนึ่ง^{๑๙}

ดังนั้น นอกจากหมอบรัดเลย์จะได้ชื่อว่าเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทยแล้วเขายังเป็นบรรณาธิการที่นำเสนอข่าวแล้วถูกฟ้องร้องฯ คนแรกในประวัติศาสตร์ของนักสื่อสารมวลชนไทยอีกเช่นกัน

๒.๓ ประเด็นสำคัญในหนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์เดอร์

หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์เดอร์ มีการนำเสนอข่าวสารจำนวนมากและหลากหลายประเด็น สามารถจำแนกข้อมูลชั้นต้นโดยภาพรวม ได้ดังนี้

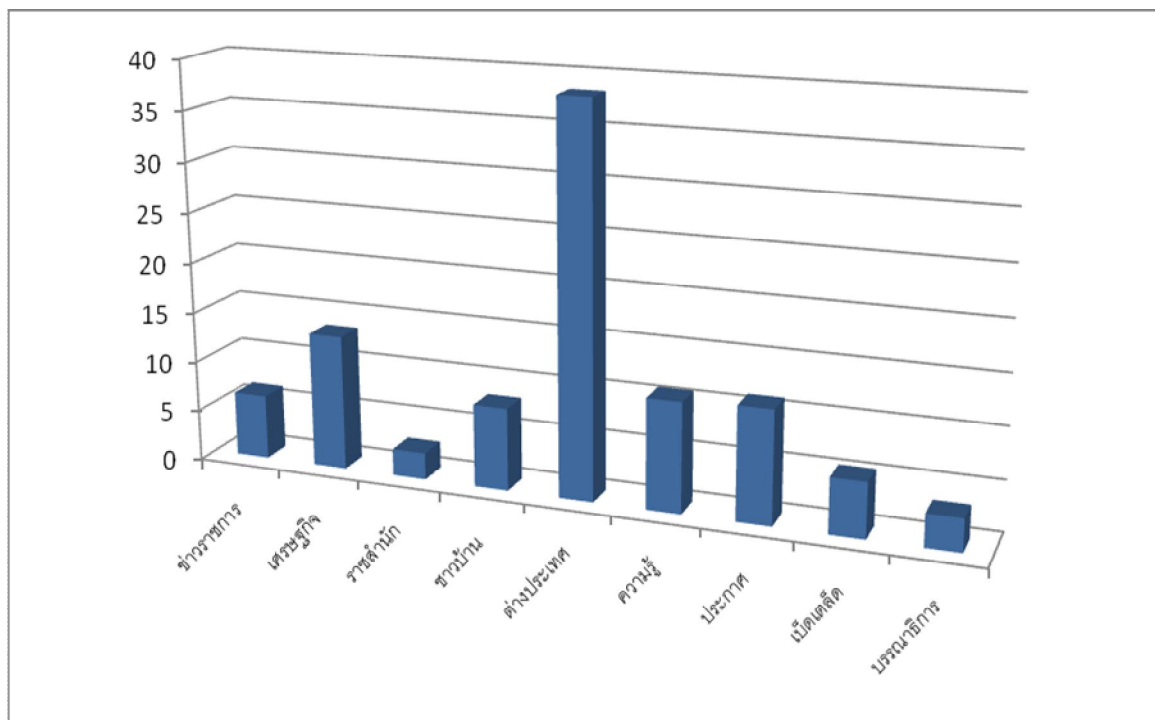
เนื้อหา
๑. ข่าวราชการ การปกครอง เช่น - การถวายฎีกา - การตั้งกงสุล - ข่าวหัวเมือง เช่น เมืองนครไชยศรี เพชรบุรี
๒. ข่าวเศรษฐกิจ เช่น - ราคาสินค้า - การขุดคลอง - เรือกำปั่นเข้าและออกกรุงเทพฯ
๓. ข่าวราชสำนัก
๔. ข่าวชาวบ้าน เช่น - ปัญหาโจรผู้ร้าย

^{๑๙} วิลาส นิรันดร์สุขศิริ "เผยโฉมกงสุลโอบาเรต์ (ตอนที่ ๒)" ใน *ศิลปวัฒนธรรม*, (ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๕๕), ๑๒๙.

๒๒ จัดหมายเหตุบางกอกกรีคอร์ดอร์

- คดีความ กรณีพิพาทระหว่างกัน
๕. ชาวต่างประเทศ เช่น - จีน, ญี่ปุ่น, สิงคโปร์, ชาว, ปีนัง, พม่า, อินเดีย - อังกฤษ, ฝรั่งเศส, สหรัฐอเมริกา, อียิปต์, ตุรกี
๖. วิชาความรู้ วิทยาการสมัยใหม่ เช่น - ตำราไฟฟ้า, ตำราลมอากาศ, เคมี - ตำรารักษาแผล, การไหลเวียนของเลือด, การปลูกฝี
๗. วิชาประกาศ โฆษณา
๘. เบ็ดเตล็ด
๙. บทวิเคราะห์ของบรรณาธิการ

แผนภูมิแสดงสัดส่วนข่าวที่ปรากฏอยู่ในหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกกรีคอร์ดอร์



ผู้วิจัยกำหนดโครงสร้างเนื้อหาจากทั้งหมดของหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ประมวลออกเป็นประเด็นต่างๆ เพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญใน ฐานะหนังสือพิมพ์และเอกสารชั้นต้นที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจประวัติศาสตร์ใน ช่วงเวลาดังกล่าวมากยิ่งขึ้น

ดังต่อไปนี้

๑. การเปิดพรมแดนความรู้สู่วิทยาศาสตร์สมัยใหม่
๒. การเรียนรู้เท่าทันโลกผ่านข่าวต่างประเทศ
๓. การใช้สื่อในฐานะเครื่องมือของหมอบรัดเลย์
๔. ปัญหาสังคม
๕. ผลกระทบของหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ต่อสังคมไทย

๒.๓.๑ การแพทย์และวิทยาศาสตร์ : การเปิดพรมแดนความรู้สู่สากล

เนื้อหาข่าวที่พบเกือบทุกฉบับในหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ คือการนำเสนอความรู้ใหม่ทางการแพทย์และวิทยาศาสตร์ ข่าวกnowledgeทาง การแพทย์แผนตะวันตกในสยามเป็นความตั้งใจของหมอบรัดเลย์ ที่มุ่งเผยแพร่ และให้ความสนใจต่อวิทยาการความรู้ด้านการแพทย์ ส่วนหนึ่งอาจเพราะหมอบรัดเลย์เป็นแพทย์ ดังปรากฏความตอนหนึ่งในหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ใบแรกว่า “...ผู้แต่งหนังสือนี้ปรารถนาจะแต่งให้เป็นประโยชน์แลเป็นที่จำเริญใจแก่ผู้อ่าน...”^{๒๐} สะท้อนให้เห็นว่าในฐานะบรรณาธิการต้องการจะ “ให้เป็นประโยชน์” เป็นที่น่าสังเกตว่า ในอีกด้านหนึ่งหมอบรัดเลย์ก็ได้ใช้ประโยชน์จากเนื้อหาการแพทย์แผนตะวันตกในการลงข่าวมาเพื่อโฆษณาและการรักษาของตนด้วยเช่นกัน

^{๒๐} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ใบที่ ๑ เดือนกรกฎาคม (เดือน ๘ จ.ศ. ๑๒๐๖ July 1844)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๙.

การแพทย์แผนตะวันตก : ทางเลือกในการรักษาของคนไทย

ข่าวสารความรู้จากโลกตะวันตกที่ปรากฏในหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์สามารถแบ่งได้เป็นสองส่วน คือ ข่าวเกี่ยวกับการแพทย์และการสาธารณสุข กับการนำเสนอความรู้วิทยาการสมัยใหม่

การนำข่าวสารวิทยาการทางการแพทย์แผนตะวันตกซึ่งมีความแตกต่างจากการแพทย์แผนตะวันออกมานำเสนอแก่ผู้อ่าน นับว่าเป็นความท้าทายอย่างมาก ซึ่งการถ่ายทอดวิชาการศึกษาแพทย์ของไทยยังอยู่ในวงจำกัด เช่นอยู่ในครอบครัวย้ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น หรือครูกับศิษย์ที่ไว้วางใจเท่านั้น ตำราการรักษาต่างๆ ทั้งตำรับยาสมุนไพร กรรมวิธีดูแลผู้ป่วย ฯลฯ จึงเป็นเรื่องหวงห้ามไม่ให้เผยแพร่แก่คนทั่วไป แต่หมอบรัดเลย์นำความรู้ของตนที่ศึกษาด้านแพทยศาสตร์ตลอดจนยังคงติดตามความก้าวหน้าของวิทยาการการแพทย์ที่ปรากฏอยู่ในโลกตะวันตกมาเผยแพร่ให้สาธารณชนผู้อ่านจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ทราบ ยาวางขนานหมอบรัดเลย์ได้อ้างว่า “ข้าพเจ้าเขียนไว้ให้เินทางแก่คนยากจนขัดสนเงินที่จะซื้อสรรพคุณที่หายาก ยาซึ่งนี้เราดัดแปลง ให้ผู้สนใจทั้งปวง...”^{๒๑}

สาระความรู้ทางการแพทย์และการสาธารณสุขที่หมอบรัดเลย์นำมาเสนอตั้งแต่จุลศักราช ๑๒๐๖ (พ.ศ. ๒๓๔๙) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเนื้อหาที่หลากหลาย ดังจะสังเกตได้จากหนังสือจดหมายเหตุฯ ที่ตีพิมพ์ในรัชกาลที่ ๓ นั้น แม้จะพิมพ์เอกสารเพียง ๑ ปี ๔ เดือน (ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๔๙ – ๒๓๔๘) มีเอกสาร ๑๔ ฉบับ (ต้นฉบับตั้งแต่ ๑ – ๑๖ แต่ฉบับที่ ๑๔ และ ๑๕ ไม่ปรากฏในฉบับพิมพ์) มักจะปรากฏข่าวที่เกี่ยวข้องกับสารคดีความรู้ด้านวิทยาการทางการแพทย์ พบว่ามีข่าวทางการแพทย์ถึง ๒๕ ข่าว อาทิ การไหลเวียนของโลหิต “CIRCULATION OF THE BLOOD No. 1”^{๒๒} “CIRCULATION OF THE

^{๒๑} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑ เดือนกรกฎาคม (เดือน ๘ จ.ศ. ๑๒๐๖ July 1844)”, ใน **หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder**, ๑๑.

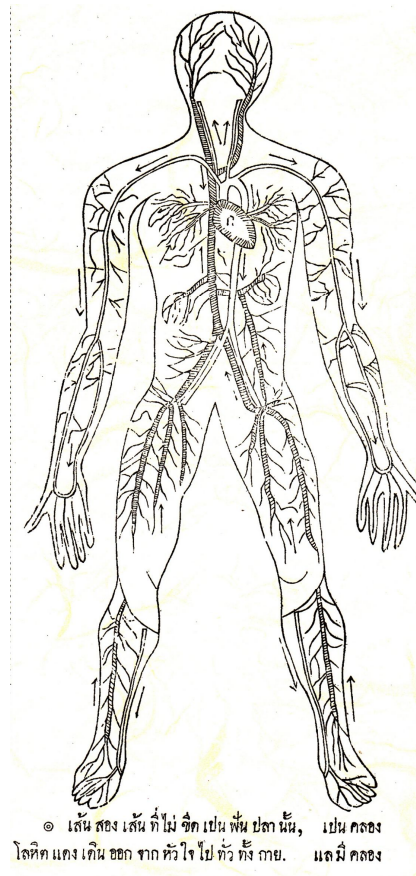
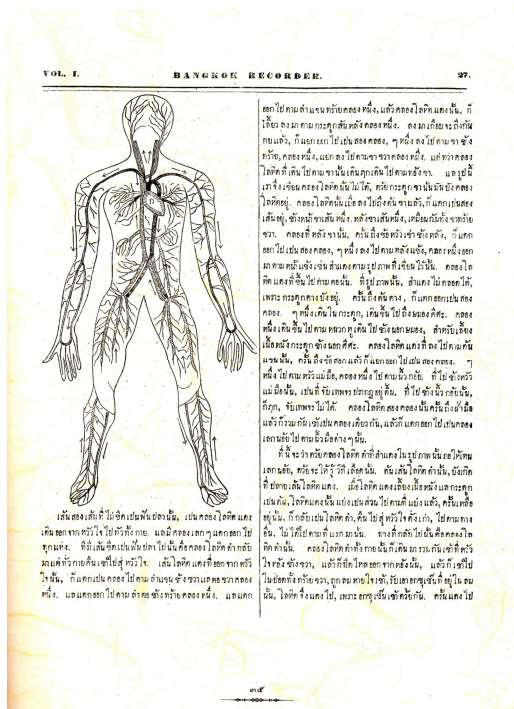
^{๒๒} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๕ เล่มที่ ๑ เดือนพฤศจิกายน (เดือน ๑๑ ปีมโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ November 1844)”, ใน **หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder**, ๒๖-๒๘.

BLOOD No. 2”^{๒๓} “CIRCULATION OF THE BLOOD No.3”^{๒๔} การทำงานของหัวใจ “ARTERIES, VEINS, SOURCE OF ANIMAL HEAT, ALIMENTATION”^{๒๕} การปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษ การรักษาไข้จับสั่นด้วยยาปฏิชีวนะ จนถึงวิชาการแพทย์ชั้นสูง เช่น การผ่าตัดกะโหลกศีรษะมานำเสนอผ่านหนังสือจดหมายเหตุบางกอกรีคอร์ดเดอร์ นับว่าเป็นเรื่องแปลกใหม่ของสังคมไทยในขณะนั้น นอกจากนี้ยังสอนการทำสีผึ้งปิดแผล และยาล้างแผล ให้คนไทยใช้เองอีกด้วย ทั้งนี้ หมอบริดเลย์อาจจะต้องการเผยแพร่ความรู้สมัยใหม่ให้ปัญญาชนสยามได้รู้เท่าทันวิทยาการด้านต่างๆ ของตะวันตก

^{๒๓} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๖ เล่มที่ ๑ เดือนธันวาคม (เดือน ๑๒ ปีมโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ December 1844)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๓๑-๓๒.

^{๒๔} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๗ เล่มที่ ๑ เดือนมกราคม (เดือนอ้าย ปีมโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ March 1845)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๓๔-๓๖.

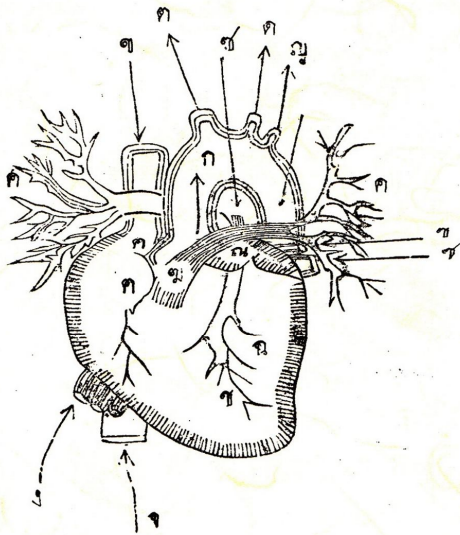
^{๒๕} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๒ เล่มที่ ๑ เดือนมิถุนายน (เดือน ๓ ปีมเสงสัพค จ.ศ. ๑๒๐๗ June 1845)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๕๕ - ๕๖.



๑๐๐ เส้นสองเส้นที่ไม่ใช่เป็นพื้นปฐมนั้น เป็นคลองโลหิตที่แตกเป็นช่องจากหัวใจไปทั่วทั้งกาย และมีคลอง

๐ รูป หัวใจ มนุษย์ ๖๖

๑ แผนทึ้นี้ ส้าแวง รูป หัวใจ มนุษย์, เป้น สอง ห้อง, อยู่ซ้าย ขวา ห้อง หนึ่ง. หัว ก, นั้น บอกลเส้นโลหิตในใหญ่ หัว แคง, ที่ ออกจาก หัวใจ, ไหล ทวบบ ซ้าน แยกไป หัว ภาย. หัว ข, บอกล เส้นโลหิตดำ, ไหล ลง จาก หัว ค, แล คอ, แล แขน, แล ออก, เข้า สู่ ซ้าน, แล ไหล ลง สู่ ห้อง หัวใจ ห้อง ขวา. หัว ค, บอกล เส้นโลหิตดำ, ที่ ไหล ออกจาก หัวใจ ห้อง ขวา, ไหล ไป ถึง ปอด ทั้ง ซ้าย ขวา, ถูก ลม หายใจ. หัว ค, ค, บอกล ซ้าน ห้อง ข้าง ขวา, โลหิตดำ ไหล ลง ที่ ซ้าน นั้น ก่อน, แล จึง ไหล ลง สู่ ห้อง หัวใจ ข้าง ขวา นั้น. ซ้าน นั้น เป้น ที่ ประชุม โลหิตดำ ไหล มา รวม กัน. หัว ม, บอกลช่อง ที่ โลหิตดำ ไหล ออกจาก ห้อง ข้าง ขวา, ไป จนถึง ปอด ทั้ง ซ้าย ขวา, ถูก ลม หายใจ. หัว ง, บอกล เส้นโลหิตดำ สาม เส้น, ไหล ขึ้น จาก หัว, เข้า สู่ ซ้าน



ห้องขวา, รวม กัน แล้ว, ไหล ลงสู่ ห้องขวา. ตัว จ, บอก
เส้นโลหิตดำใหญ่, ที่ขึ้น มาแต่ หัว ขา, แล มา จาก ห้องเข้า
สู่ ซาน, แล ไหล ลงสู่ ห้องขวา. ตัว น, บอก ห้อง ข้าง ซ้าย
ลำรับโลหิตแดง. ตัว ช, บอกเส้นโลหิตเล็ก ๆ, ไหล ออก
จาก ห้องข้าง ซ้าย, ไปเลี้ยง หัวใจ หุ้ม อยู่ข้าง นอก. ตัว ซ,
ซ, ซ, บอกเส้น สาม เส้น, ที่โลหิตแดง, เมื่อไหล ออกสู่ ปอด

ส่วนเรื่องทางการแพทย์ในจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ที่พิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ยังคงพบว่าหมอบรัดเลย์นำเสนอข่าววิทยาการทางการแพทย์เช่น เรื่องหน้าที่ของหัวใจ การสูบฉีดเลือด แต่มีจำนวนน้อยกว่าหนังสือจดหมายเหตุฯ ที่ตีพิมพ์เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๓

เมื่อเปรียบเทียบกับความรู้
ทางการแพทย์แผนไทยและแผน
ตะวันตกจะพบว่า การแพทย์แผน
ไทยใช้การรักษาตามแนวทางของพุทธ
ศาสนาและความสมดุลของธาตุใน
ร่างกาย การรักษาเป็นการสร้างสมดุล
ของธาตุทั้งห้าในร่างกาย มากกว่า
ความเข้าใจในระบบกายวิภาคของ
มนุษย์ การไหลเวียนของโลหิต
ความสำคัญของเส้นประสาท การสูบ
ฉีดของหัวใจ สิ่งเหล่านี้เป็นการนำ
ความรู้ทางการแพทย์แผนตะวันตกเข้า
สู่ประเทศไทยและเผยแพร่อย่างเป็น

ทางการ

การรักษาโรคภัยไข้เจ็บที่ปรากฏในจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์เป็น การนำเสนอความรู้พื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็นการทำงานของหัวใจและระบบการ ไหลเวียนของโลหิต เพื่อให้คนไทยเข้าใจการทำงานของอวัยวะในร่างกายตามแบบ แผนความรู้ที่ศึกษากันอยู่ในโลกตะวันตก ขณะเดียวกันก็เป็นการโฆษณาแฝง เพื่อเชื้อเชิญให้คนไทยมารักษายังสถานพยาบาลของหมอบรัดเลย์ เช่น การรักษา

ต่อ “จักขุต้อกระจก TO THE BLIND FROM CATARACT”^{๒๖} การปลูกฝี “การปลูกฝีไคย้งจำเริญอยู่ VACCINATION PROSPEROUS”^{๒๗} และสรรพคุณของยาควินิน “TREATMENT OF INTERMITTENT FEVERS”^{๒๘} ด้วยเหตุนี้อาจกล่าวได้ว่าการนำเสนอมูลเหตุของไข้ต่างๆ หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกกรีคอร์ดอร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไข้ป่า “ON INTERMITTENT FEVER”^{๒๙} ไข้พิษจับสัน “ON INTERMITTENT FEVER”^{๓๐} จากนั้นจึงลงลึกไปยังเนื้อหาของยาควินิน “QUININE FOR SALE”^{๓๑} ระบุในตอนท้ายว่าที่ร้านของตนรับมาจำหน่าย และประกาศข่าวต่อไปว่าขณะนี้มีเหลืออยู่ ๔๐ ขวด หากมีผู้สนใจต้องการซื้อทั้งหมดสามารถซื้อยาควินินในราคาขวดละสามตำลึงสองบาท แต่ถ้าซื้อเพียงหนึ่งหรือสองขวดจะขายในราคาขวดละสี่ตำลึงสามสลึง จากนั้นจึงกลับไปกล่าวถึงสรรพคุณของยาควินินอีกครั้ง “ORIGIN OF QUININE”^{๓๒}

^{๒๖} “หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกกรีคอร์ดอร์ ปีที่ ๔ เล่มที่ ๑ เดือนตุลาคม (เดือน ๑๐ ปีมโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ October 1844)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder, ๒๔.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๒๘} “หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกกรีคอร์ดอร์ ปีที่ ๖ เล่มที่ ๑ เดือนธันวาคม (เดือน ๑๒ ปีมโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ December 1844)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder, ๓๒.

^{๒๙} “หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกกรีคอร์ดอร์ ปีที่ ๗ เล่มที่ ๑ เดือนมกราคม (เดือนอ้าย ปีมโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ January 1845)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder, ๓๖.

^{๓๐} “หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกกรีคอร์ดอร์ ปีที่ ๘ เล่มที่ ๑ เดือนกุมภาพันธ์ (เดือนยี่ ปีมโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ February 1845)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder, ๓๙ - ๔๐.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, ๔๐.

^{๓๒} “หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกกรีคอร์ดอร์ ปีที่ ๙ เล่มที่ ๑ เดือนมีนาคม (เดือน ๓ ปีมโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ March 1845)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder, ๔๓ - ๔๔.

เรื่องวิทยาศาสตร์ในหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์เดอร์ : การเรียนรู้เท่าทันโลกตะวันตก

นอกจากความรู้ทางการแพทย์แล้ว หมอบรัดเลย์ยังนำความรู้เรื่องวิทยาศาสตร์ต่างๆ เช่น การเกิดฟ้าผ่า กระแสไฟฟ้า เสียง การเกิดลมพายุ แสง ปรากฏการณ์ ฯลฯ นำมาพิมพ์เผยแพร่ให้ความรู้แก่ผู้อ่านหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์เดอร์ ความรู้เหล่านี้ถือเป็นเรื่องใหม่สำหรับคนไทยในสมัยรัชกาลที่ ๓ และต้นรัชกาลที่ ๔

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องที่หมอบรัดเลย์นำมาพิมพ์ต่อเนื่องหลายตอนคือเรื่องปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ลมพายุ อากาศ “ตำราลมอากาศ (บทหนึ่ง) The Atmosphere”^{๓๓} “ตำราลมอากาศ THE ATMOSPHERE No.2”^{๓๔} “THE ATMOSPHERE No.3”^{๓๕} “ตำราลมอากาศ CAUSES OF WIND”^{๓๖} ฟ้าผ่า ฟ้าร้อง “เสียงฟ้าร้องเร็วเท่าใด”^{๓๗} รวมถึงปรากฏการณ์อื่นๆ บนท้องฟ้าเช่นดาวตก ตลอดจนแสงที่ปรากฏในยามค่ำคืน ในสังคมไทยเชื่อกันว่าเป็นเรื่องเร้นลับก็ถูกนำมาอธิบายโดยใช้หลักวิทยาศาสตร์

^{๓๓} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์เดอร์ ใบที่ ๓ เล่มที่ ๑ เดือนกันยายน (เดือน ๙ ปีมโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ September 1844)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๑๓/.

^{๓๔} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์เดอร์ ใบที่ ๔ เล่มที่ ๑ เดือนตุลาคม (เดือน ๑๐ ปีมโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ October 1844)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๒๑ – ๒๒.

^{๓๕} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์เดอร์ ใบที่ ๕ เล่มที่ ๑ เดือนพฤศจิกายน (เดือน ๑๑ ปีมโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ October 1844)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๒๕.

^{๓๖} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์เดอร์ ใบที่ ๘ เล่มที่ ๑ เดือนกุมภาพันธ์ (เดือนยี่ ปีมโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ February 1845)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๓๘.

^{๓๗} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์เดอร์ ใบที่ ๑๓ เล่มที่ ๑ เดือนพฤศจิกายน (เดือน ๑๒ จ.ศ. ๑๒๒๓ November 1865)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๒๒๒.

เช่น “WILL O’ THE WISP SHOOTING STARS”^{๓๘} กล่าวถึงผีโคมดและผีพุ่งไต้ ซึ่งมักจะพบหลุมตามทุ่งนาต่างๆ มักมีผู้เห็นเปลวไฟในเวลากลางคืน หรือบางทีในอากาศก็เป็นเปลวไฟเช่นกัน ผู้คนก็เกรงกลัวว่าเป็นผี บางคนก็เข้าใจว่ามีคนถือคบไฟแล้วหลงเดินตามไฟนั้นไปในทุ่งในป่า หมอบรัดเลย์แก้ความเข้าใจผิดนั้นและกล่าวย้าว่าไม่ควรจะต้องเกรงกลัว เพราะว่ามีลมหลายอย่างมักบังเกิดในที่หลุมและที่นั่น ลมต่างๆ ก็ลุกเองเป็นเปลวไฟบ่อยๆ บางทีลมนั้นเบา ก็ลอยสูงขึ้นไปบนอากาศ และบังเกิดเป็นเปลวไฟ ที่คนเรียกกันว่า ผีพุ่งไต้ บางทีลมนั้นมีน้ำหนักเท่ากับอากาศจึงลอยสูงขึ้นไปไม่ได้ แต่ลอยไปลอยมาในที่ต่ำตามลมพัด เมื่อเป็นดังนั้นคนจึงเรียกว่าผีโคมด เมื่อมีบางคนถามว่าลมที่เกิดเป็นไฟเหล่านี้เหตุใดจึงเกิดเวลากลางคืน คำตอบก็คืออันที่จริงลมนี้เกิดขึ้นเสมอทั้งกลางวันและกลางคืน แต่ในเวลากลางวันเรามองไม่เห็น เพราะแสงแดดแรงกว่า เหมือนกับที่มองไม่เห็นดาวในเวลากลางวัน

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงตำราความรู้ทางเคมี ธาตุ ซึ่งมีการเรียนและสอนอยู่ในยุโรปและอเมริกา แต่เป็นสิ่งที่แปลกใหม่ในสังคมไทย สารความรู้ดังกล่าวเปิดเรื่องด้วยความเชื่อเดิมที่ว่า โลกมีพื้นฐานจากดิน น้ำ ลม ไฟ หรือที่คนไทยเรียกว่าธาตุทั้งสี่ แต่ต่อมามีนักวิทยาศาสตร์นำเสนอผลการทดลองว่ามีหลายสิ่งปนกันแล้วเกิดเป็นสิ่งอื่นๆ ได้ เช่น ลมอากาศไม่ได้มีสิ่งเดียว เพราะประกอบไปด้วยออกซิเจน (อกซุเซ็น) ไนโตรเจน (นิตโรเซ็น) เมื่อปนกันแล้วจึงเรียกว่าลมอากาศ (ลมอากาศ) ส่วนน้ำมาจาก ออกซิเจน (อกซุเซ็น) และไฮโดรเจน (หุดโรเซ็น) ต่อมาก็ยกตัวอย่างน้ำตาลทรายว่าไม่ได้มีสิ่งเดียว หากแต่เกิดจากสามสิ่งคือ ออกซิเจน (อกซุเซ็น) ไฮโดรเจน (หุดโรเซ็น) และ “ภาวะปน” สามสิ่งนี้ปนกันเข้าจึงเรียกว่าน้ำตาลทราย นอกจากนี้ยังระบุว่่านักวิทยาศาสตร์ (นักปราชญ์) ทั้งปวงก็ค้นหาสิ่งของซึ่งมีอยู่ในโลกนี้แต่ก็ตรองดูเห็นว่าในสิ่งของทั้งปวงมีอยู่มาประมาณ ๕๔ สิ่ง คือสิ่งที่ไม่สามารถแบ่งออกเป็นสองได้ เรียกว่า Element (เอละ

^{๓๘} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๖ เล่มที่ ๑ เดือนมีนาคม (เดือน ๓ ปีมะโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ March 1845)”, ใน **หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder**, ๔๑.

เมนต์) หรือธาตุ เช่น การอ่านเสนอเรื่อง “CHEMISTRY No.1”^{๓๙} โดยให้รายละเอียดของออกซิเจน “OXYGEN”^{๔๐} “CHEMISTRY No.2 OXEGEN”^{๔๑} ไฮโดรเจน “CHEMISTRY, No.4 HYDROGEN”^{๔๒} รวมถึงตำราไฟฟ้า “ตำราไฟฟ้า Lighting”^{๔๓} ให้ข้อมูลกระแสไฟฟ้าที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ที่มาของการเกิดฟ้าผ่า สื่อที่นำพากระแสไฟฟ้า สายล่อฟ้า ฉนวนที่ไม่นำพากระแสไฟฟ้า วิธีการป้องกันฟ้าผ่า และวิธีการช่วยชีวิตผู้ที่ถูกฟ้าผ่า ข้อเขียนดังกล่าวมีความยาวกว่า ๑ หน้าครึ่งของหนังสือจดหมายเหตุฯ อนันต์ชัย เลหาหะพันธุ์ จัดให้ ตำราไฟฟ้า Lightning เป็นบทความหรือสารคดีตามแบบตะวันตกเรื่องแรกของไทย^{๔๔} ทั้งนี้ยังมีหัวข้อข่าว “VELOCITY OF SOUND”^{๔๕} และเรื่องการสื่อสารโดยใช้โทรเลข “ELECTRO-MAGNATIC TELEGRAPH”^{๔๖} ต่อมา เมื่อหมอบรัดเลย์ออกหนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกกรีตอร์เดอร์อีกครั้ง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หมอบรัดเลย์ก็นำเสนอเรื่องราวความรู้ทั้งหลายที่มีผู้ศึกษาในระบบวิทยาศาสตร์

^{๓๙} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกกรีตอร์เดอร์ ใบที่ ๖ เล่มที่ ๑ เดือนธันวาคม (เดือน ๑๒ ปีโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ December 1844)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๒๙.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๔๑} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกกรีตอร์เดอร์ ใบที่ ๗ เล่มที่ ๑ เดือนมกราคม (เดือนอ้าย ปีโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ January 1845)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๒๙.

^{๔๒} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกกรีตอร์เดอร์ ใบที่ ๘ เล่มที่ ๑ เดือนกุมภาพันธ์ (เดือนยี่ ปีโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ February 1845)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๔๑.

^{๔๓} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกกรีตอร์เดอร์ ใบที่ ๑ เดือนกรกฎาคม (เดือน ๘ จ.ศ. ๑๒๐๖ July 1844)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๙ - ๑๐.

^{๔๔} อนันต์ชัย เลหาหะพันธุ์, “บางกอกกรีตอร์เดอร์ฉบับรัชกาลที่ ๓, พ.ศ. ๒๓๔๓-๔๔ เอกสารที่ยังไม่สูญหาย” ใน ศิลปวัฒนธรรมปีที่ ๔ ฉบับที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๐, ๙๒.

^{๔๕} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกกรีตอร์เดอร์ ใบที่ ๑๑ เล่มที่ ๑ เดือนพฤษภาคม (เดือน ๕ ปีเมษสัพทก จ.ศ. ๑๒๐๗ May 1845)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๕๐.

^{๔๖} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกกรีตอร์เดอร์ ใบที่ ๑๒ เล่มที่ ๑ เดือนมิถุนายน (เดือน ๓ ปีเมษสัพทก จ.ศ. ๑๒๐๗ June 1845)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๕๕.

อาทิ เรื่องการเกิดลมพายุไซโคลน “ลมพายุเรียกว่าไซโคลน”^{๔๓} (ที่เกาะกัตตา) การสร้างทางรถไฟ “RAILROADS”^{๔๔} “ทางรถไฟ”^{๔๕} (ที่เมือง นุยกอกและเมืองอื่น) การวางสายโทรเลข “ทางไฟฟ้าที่เมืองอายซูปโต”^{๔๖} (อีลิปต์ “ELECTRO-MAGNETIC TELEGRAPH”^{๔๗} ตำราไฟฟ้า “สำแดงตำราไฟฟ้า”^{๔๘} ตำราอากาศ “ตำราลมอากาศ”^{๔๙} เรื่องแมกนีเซียม “แมกนีเซียม”^{๕๐} มานำเสนอด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ยังมีการนำเสนอวิทยากรที่น่าสนใจอื่นๆ อีก อาทิ การทำนาฬิกา “CONNECTICUT CLOCKS”^{๕๑} “นาฬิกาพกเมืองอะเมริกา”^{๕๒} และ

^{๔๓} “หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ใบที่ ๓ เล่มที่ ๑ เดือนเมษายน (เดือน ๕ จ.ศ. ๑๒๒๓/ April 1st 1865)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder, ๓/๓ - ๓/๔.

^{๔๔} “หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ใบที่ ๑๐ เล่มที่ ๑ เดือนเมษายน (เดือน ๔ ปีมโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ April 1845)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder, ๔๖.

^{๔๕} “หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ใบที่ ๓ เล่มที่ ๑ เดือนเมษายน (เดือน ๕ จ.ศ. ๑๒๒๓/ April 1st 1865)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder, ๓/๓.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๔๗} “หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ใบที่ ๑๒ เล่มที่ ๑ เดือนมิถุนายน (เดือน ๓ ปีมเสงฉศก จ.ศ. ๑๒๐๓/ June 1845)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder, ๕๔ - ๕๕.

^{๔๘} “หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ใบที่ ๖ เล่มที่ ๑ เดือนพฤษภาคม (เดือน ๖ จ.ศ. ๑๒๒๓/ May 15th 1865)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder, ๓๓ - ๓๔.

^{๔๙} “หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ใบที่ ๓ เล่มที่ ๑ เดือนมิถุนายน (เดือน ๓ จ.ศ. ๑๒๒๓/ June 1st 1865)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder, ๑๐๒.

^{๕๐} “หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ใบที่ ๓ เล่มที่ ๑ เดือนมิถุนายน (เดือน ๓ จ.ศ. ๑๒๒๓/ June 1st 1865)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder, ๑๐๖.

^{๕๑} “หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ใบที่ ๔ เดือนตุลาคม (เดือน ๑๐ ปีมโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ October 1844)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder, ๒๒ - ๒๓.

วิทยาการถ่ายรูปในยุโรปและอเมริกา ในกรณีการนำเสนอสาระความรู้เกี่ยวกับการถ่ายรูป นับว่าหมอบรัดเลย์มีนัยแฝงอยู่ เพราะหลังจากนั้นไม่นานก็นำเสนอข่าว “ผู้ที่จะมาชักรูป”^{๕๗} ซึ่งลงข่าวติดต่อกันถึง ๓ ฉบับ คือ ฉบับที่ ๑๓ – ๑๕ อาจกล่าวได้ว่า หากพิจารณาจุดมุ่งหมายการนำเสนอข่าวให้ดีจะพบว่า หมอบรัดเลย์มักจะสอดแทรกการโฆษณาขายสินค้าจากประเทศในยุโรปและอเมริกาอยู่เสมอ

อย่างไรก็ตาม การนำเสนอวิทยาการสมัยใหม่ในหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์นับเป็นการเปิดโลกทัศน์เรื่องสุขอนามัย ทั้งนี้อาจจะให้เป็นทางเลือกควบคู่กับการแพทย์แผนไทยที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุน ดังเช่นการนำตำรายาของไทยมาเผยแพร่ให้กับประชาชนทั่วไปได้ทราบ ในจารีกวัตโพธิ์ การเติมเต็มวิทยาการแบบตะวันตกให้สังคมไทยจึงเป็นการนำความรู้ของอารยประเทศมาแปลเป็นภาษาไทยให้ชาวสยามได้เรียนรู้และเท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกไปพร้อมๆ กัน

๒.๓.๒ การเรียนรู้เพื่อที่จะเท่าทันโลกของชาวสยามผ่านข่าวต่างประเทศจากหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์

ในการศึกษาหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์พบว่า หมอบรัดเลย์นำเสนอข่าวสารจากต่างประเทศมากที่สุด คือ ร้อยละ ๓๘.๓๖ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า หมอบรัดเลย์ประสงค์ที่จะนำเสนอข่าวต่างประเทศให้ชาวไทย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชนชั้นนำในสังคมให้ได้รับทราบความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลก ในทางกลับกัน การนำเสนอข่าวต่างประเทศอย่างต่อเนื่องของหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ยังสะท้อนให้เห็นว่าชาวสยามนั้นมีความกระตือรือร้นต้องการรับทราบข่าวสารจากต่างประเทศเป็นอย่างยิ่ง ขณะเดียวกัน หมอ

^{๕๖} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๙ เล่มที่ ๑ เดือนกรกฎาคม (เดือน ๘ จ.ศ. ๑๒๒๓/ July 1865)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๕๐.

^{๕๗} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๓ เล่มที่ ๑ เดือนกันยายน (เดือน ๕ จ.ศ. ๑๒๒๓/ September 5th 1865)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๑๓/๘.

บริดลีย์ยังพยายามชี้ให้สังคมสยามทราบถึงภัยจากลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายอิทธิพลของอังกฤษไปทั่วโลก ซึ่งในขณะนั้นได้ยึดครองพม่าบางส่วนไว้ได้แล้ว อีกทั้งยังพยายามนำเสนอให้ผู้มีอำนาจตลอดจนผู้เกี่ยวข้องปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ข่าวต่างประเทศที่หมอบริดลีย์พยายามนำเสนอ นั้นยังแฝงเร้นด้วยนัยบางอย่าง คือ เพื่อประโยชน์ของภารกิจที่เขากำลังดำเนินการอยู่นั่นเอง

การเรียนรู้ความเป็นไปของโลกภายนอก ข่าวลักษณะดังกล่าวนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ เป็นสำคัญ แต่ก็มีสิ่งที่น่าสังเกตอยู่ประการหนึ่งคือ ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๔๔ – ๒๕ กันยายน ค.ศ. ๑๘๖๕ จำนวนของข่าวสารมักเน้นไปที่ข่าวสิงคโปร์หรือเมืองใหม่ “เสือเมืองใหม่ Tigers in Singapore”^{๕๘} “ชาวเมืองซิงกะโประ Singapore”^{๕๙} “COMMERCE OF SINGAPORE FOR 1843-4” จะว่าด้วยสินค้าในเมืองซิงกะโประ”^{๖๐} ส่องกง “เมืองส่องกง”^{๖๑} และจีน สำหรับข่าวเกี่ยวกับเมืองจีนนั้นมีจำนวนข่าวค่อนข้างมากและเป็นที่น่าสนใจของหลายประเทศรวมทั้งสยาม เช่น “จีนกระบถ Rebellion in China”^{๖๒} “น้ำท่วม A flood”^{๖๓} “กัปันแตก A shipwreck”^{๖๔} “เฮาควา Hauqua (ชื่อคหบดีชาวจีนกวางตุ้ง)”^{๖๕} “ชาวเมืองจีน”^{๖๖} “TREATY BETWEEN CHINA AND

^{๕๘} “หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑ เดือนกรกฎาคม (เดือน ๘ จ.ศ. ๑๒๐๖ July 1844)”, ใน **หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder**, ๑๐.

^{๕๙} “หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๒ เดือนสิงหาคม (เดือน ๘ ทุติยสา สตร์ จ.ศ. ๑๒๐๖ August 1844)”, ใน **หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder**, ๑๔.

^{๖๐} “หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๑ เดือนเมษายน (เดือน ๔ ปีมโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ April 1845)”, ใน **หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder**, ๔๕.

^{๖๑} “หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๓ เดือนเมษายน (เดือน ๕ จ.ศ. ๑๒๒๗ April 1st 1865)”, ใน **หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder**, ๗/๗.

^{๖๒} “หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑ เดือนกรกฎาคม (เดือน ๘ จ.ศ. ๑๒๐๖ July 1844)”, ใน **หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder**, ๑๑.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

THE UNITED STATES”^{๖๓} แม้ข่าวดังกล่าวจะเป็นข่าวสั้นๆ ประมาณ ๓ บรรทัด แต่ให้ข้อมูลสำคัญแก่ผู้อ่านเป็นอย่างดี ข่าวนี้มีข้อมูลว่า หนังสือไมตรีระหว่างจีนกับอเมริกาจะอนุญาตยอมให้พวกอเมริกาเข้ามาค้าขายในหัวเมืองกวางตุ้ง, เมืองเอ๋หมิง (อะมุย), เมืองฟูโจว (ฟูเซา), เมืองนิงโป, เมืองเซียงไฮ้ (ซังไห่) พร้อมทั้งให้ข้อมูลว่าทูตอเมริกันที่เข้าไปทำสนธิสัญญากับจีนนั้นชื่อ “กุซิง” ขากลับมิได้เดินทางในเส้นทางเดิมที่มีเส้นทางเดินเรือคือออกจากอเมริกาผ่านยุโรป อ้อมแหลมกูดโฮปของแอฟริกา เลียบชายฝั่งเข้าสู่มหาสมุทรอินเดียจนกระทั่งเข้าช่องแคบมะละกาไปสู่จีน แต่ทูตกุซิงเลือกเดินเรือมุ่งทางตะวันออกข้ามมหาสมุทรแปซิฟิกไปจนถึงเม็กซิโกเพื่อพบเจ้าเมืองเม็กซิโกจากนั้นจึงเดินทางบกทางน้ำกลับสู่สหรัฐอเมริกา นอกจากนี้ยังมีข่าวเมืองจีนอาทิ “ถนน ทาง รถไฟในเมืองจีน”^{๖๔} “ข่าวมาแต่เมืองจีน”^{๖๕} “น้ำท่วมเมืองจีนฝ่ายเหนือ”^{๖๖} “เรือสยามค้างอยู่เมืองจีน”^{๖๗} ซึ่งข่าวจากประเทศเพื่อนบ้านเหล่านี้เป็นที่น่าสนใจเพราะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์เมืองที่อยู่ใกล้กับสยามและเกี่ยวข้องกันทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ แต่ในช่วงหลังข่าวที่หมอบรัดเลย์นำเสนอจะเน้นไปที่สหรัฐอเมริกาและอังกฤษ

ข่าวต่างประเทศกับภัยจากจักรวรรดินิยม เป็นข่าวที่หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์เน้นคือ การขยายอิทธิพลของอังกฤษในเอเชีย รวมไปถึง

^{๖๖} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๒ เดือนสิงหาคม (เดือน ๘ ทุติยสา สตร์ จ.ศ. ๑๒๐๖ August 1844)”, ใน **หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder**,

๑๔.

^{๖๗} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๓ เดือนสิงหาคม (เดือนอ้าย ปีมโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ January 1845)”, ใน **หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder**, ๓๔.

^{๖๘} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑ เดือนมีนาคม (เดือน ๖ จ.ศ. ๑๒๒๓ March 1st 1865)”, ใน **หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder**, ๓๐.

^{๖๙} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๓ เดือนกันยายน (เดือน ๑๐ จ.ศ. ๑๒๒๓ September 5th 1865)”, ใน **หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder**, ๑๓๖ – ๑๓๗.

^{๗๐} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๔ เดือนกันยายน (เดือน ๑๐ จ.ศ. ๑๒๒๓ September 20th 1865)”, ใน **หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder**, ๑๔๓ – ๑๔๔.

^{๗๑}

เรื่องเดียวกัน, ๑๙๐.

กิจกรรมต่างๆ ของอังกฤษในอาณานิคม “เมืองกาลกัตตา”^{๓๒} นำเสนอเรื่องผืนที่
อังกฤษใช้แสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ “คนที่อยู่ได้ร่วมดงอังกฤษในเมือง
พม่ามีเท่าไร”^{๓๓} “พวกพระสงฆ์เมืองลังกา”^{๓๔} “แบนคที่เมืองมรเม้ง”^{๓๕} “การ
ทำนาเมืองพม่า”^{๓๖} “ต้นชินโกนา”^{๓๗}

ข่าววิทยาการและเทคโนโลยี เรื่องให้ระวังการใช้เรือกลไฟ “เรือกลไฟ
ชื่อสยามแตก”^{๓๘} เพราะกับตันเมาเหล้า ประมาทชน หินโสโครก และ “ว่าด้วย
เรือกลไฟชื่อสยาม”^{๓๙} ซึ่งให้รายละเอียดก่อนเรือกลไฟสยามเกิดอุบัติเหตุ ใน
ส่วนของการเปิดรับความเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะด้านวิทยาการที่เป็นที่ยอมรับ
กันในต่างประเทศ “การมีรับวิชาดีที่เกิดใหม่”^{๔๐} นำเสนอการพัฒนาและ
ความสำคัญของวิทยาการและเทคโนโลยีของสยามตั้งความว่า “ทุกวันนี้บังเกิด
วิชาอย่างใหม่, ในเมืองไทยดีขึ้นกว่าแต่ก่อนนัก, ก็หาควรผู้ใดจะขัดขวางไม่.

^{๓๒} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๕ เดือนตุลาคม (เดือน ๑๑ จ.ศ.
๑๒๒๗ October 5th 1865)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder,
๑๙๙ - ๒๐๐.

^{๓๓} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๗ เดือนพฤศจิกายน (เดือน ๑๒ จ.
ศ. ๑๒๒๗ November 3rd 1865)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder,
๒๒๐ - ๒๒๑.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, ๒๒๑.

^{๓๕} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๒๐ เดือนพฤศจิกายน (เดือนยี่ จ.ศ.
๑๒๒๗ December 18th 1865)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder,
๒๕๓.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, ๒๕๔.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๓๘} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๓ เล่มที่ ๒ เดือนพฤษภาคม (เดือน
๓ จ.ศ. ๑๒๒๘ May 29th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder,
๓๓๖.

^{๓๙} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๔ เล่มที่ ๒ เดือนพฤษภาคม (เดือน ๔
จ.ศ. ๑๒๒๘ June 27th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder,
๓๙๕.

^{๔๐} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๗ เดือนพฤศจิกายน (เดือน ๑๒ จ.
ศ. ๑๒๒๗ November 3rd 1865)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder,
๒๒๓.

เหมือนอย่างกำปั่นใบถ้าจะใช้ก็ดีกว่าลำเภาจีนมากมิใช่ฤ และกำปั่นไฟเปนวิชาดีหลายอย่าง,คือไปมาก็เร็ว จะกำหนดเวลาที่ไปมาก็แม่นยำ. แลวิชาการนี้เข้าแลเลื่อยไม้ด้วยจักกลไฟนั้น, ก็พึงเข้ามาในประเทศไทย. แลการนี้คงจะใหญ่ขึ้น, เพราะเปนวิชาดีแท้, ได้ทดลองดูที่เมืองนอกหลายปีมาแล้ว. หากว่าผู้ใดจะดูหมิ่นในการนี้ไม่”^{๔๑} ชาวโทรเลขที่สะท้อนให้เห็นความสำคัญและประโยชน์จากการติดต่อสื่อสารด้วยวิธีการดังกล่าวซึ่งสะดวกรวดเร็ว “ว่าด้วยข่าวมาแต่ยุโรปแลอเมริกาตามทางไฟฟ้า”^{๔๒} ซึ่งให้เห็นประโยชน์ของการติดต่อสื่อสารโดยโทรเลขที่รวดเร็วและประมวลข่าวจากแหล่งต่างๆ เช่น ข่าวที่เกิดขึ้นในอังกฤษ รัสเซีย อเมริกา นอกจากนี้หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกเรคคอร์ดอร์ยังชี้เห็นความสำคัญและประโยชน์จากการตัดเส้นทางรถไฟ ประโยชน์จากการคมนาคมขนส่งทางรถไฟ ในข่าว “ทางรถไฟที่เมืองมณิล่า”^{๔๓} ที่หมอบรัดเลย์อ้างถึงเป็นข่าวมาจากฮ่องกงอีกทีว่า “คงจะมีทางรถไฟที่เมืองมณิล่าโดยเร็ว, ได้จัดแจงจะลงมือทำแล้ว, จะจ้างอินชะเนียอังกฤษคนหนึ่ง, เปนนายช่างนั้นกำลังจัดแจงทำอยู่...แต่ทางที่จะขนส่งค้ำมานั้นลำบากไม่มีคลองเดิน, ถ้ามีทางรถไฟแล้วก็จะขนส่งของง่าย”^{๔๔}

๒.๓.๓ การใช้สื่อในการเผยแพร่วิทยาการด้านการแพทย์ หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกเรคคอร์ดอร์ เน้นเสนอข่าวโรคระบาด ผลกระทบที่ก่อให้เกิดความสูญเสียต่อราษฎร หัวข้อข่าว “SMALLPOX AND CHOLERA IN CULCUTTA”^{๔๕} นำเสนอข่าวการระบาดอย่างหนักของโรคฝีดาษในช่วงสองเดือนต่อเมื่อการระบาดบรรเทาเบาบางลงกลับเกิดโรคท้องร่วงซ้ำอีก สาเหตุสำคัญ

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน.

^{๔๒} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกเรคคอร์ดอร์ ใบที่ ๔ เล่มที่ ๑ เดือนมิถุนายน (เดือน ๓ จ.ศ. ๑๒๒๓ June 16th 1865)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๑๑๐ - ๑๑๓.

^{๔๓} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกเรคคอร์ดอร์ ใบที่ ๕ เล่มที่ ๒ เดือนมิถุนายน (เดือน ๖ จ.ศ. ๑๒๒๔ April 29th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๓๔๓ - ๓๔๔.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๔๕} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกเรคคอร์ดอร์ ใบที่ ๔ เล่มที่ ๑ เดือนตุลาคม (เดือน ๑๐ ปีมโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ 1844)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๒๒.

เพราะการสาธารณสุขไม่ดี ควรสร้างสุขอนามัย และโรคระบาดร้ายแรงที่แพทย์แผนตะวันตกค้นคว้าทดลองจนป้องกันได้โดยการปลูกฝี แต่เนื่องจากผู้คนไม่ให้ความสำคัญ ดังความว่า “คนทั้งปวงมีใจเกิกเฉยเสีย, มิได้ปลูกฝีโค, คนจึงตายมาก. เมื่อยังไม่มีฝีดาษเขาไม่ได้ปลูกฝีโคให้ลูก, ด้วยคนทั้งปวงคิดว่าจะค่อยๆ ปลูกจ่อภายหลัง. แล้วเมื่อฝีดาษมาบังเกิดขึ้น, เขาก็ปลูกฝีโคไม่ใคร่ทัน.”^{๘๖} การป้องกันนั้นในกรุงสยามสามารถรับการปลูกฝีได้จากหมอบรัดเลย์ ดังที่เขาลงเนื้อความตอนท้ายของข่าวว่า “ถ้าท่านปรารถนาจะไม่ให้ฝีดาษบังเกิดแก่ลูก, จงพามาปลูกฝีโคให้กันฝีดาษเสียเถิด, อย่าผัดไปเลย, กลัวจะปลูกไม่ทัน”^{๘๗} ในข่าวต่อมาหมอบรัดเลย์ก็พยายามนำเสนอข่าวที่สะท้อนให้เห็นคุณประโยชน์ของการปลูกฝีในสยามโดยมิชชันนารีอเมริกันและช่วงเวลาปลูกฝีประสบความสำเร็จ “การปลูกฝีโคยังจำเริญอยู่ VACCINATION PROSPEROUS”^{๘๘} โดยเชิญชวนให้มารับการปลูกฝีดังความว่า “เราจะปลูกบ้านหมอบ้านบน, วันจันทร์เพลาช้าวทุกวันจันทร์. หมอพวกเราที่บ้านล่าง, ก็จะไปปลูกให้วันจันทร์เพลาช้าวทุกวันจันทร์เหมือนกัน. เพลายวันประห์ศนั้นจะไปปลูกที่ตึกหน้าวัดสามปลื้ม, ที่หน้าเกาะนั้นก็ทุกวันประห์ศเหมือนกัน. หมอนาคลูกสิบเราก็คจะไปปลูกที่บ้านฝรั่งวัดสมอรายทุกวันเสาร์. ผู้ใดอ่านหนังสือนี้แล้วขอให้ปาวร้อง, ให้รู้ทั่วๆ กันเถิด.”^{๘๙}

๒.๓.๔ การชี้ปัญหาในสังคมไทยผ่านหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์

สาระสำคัญของหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ที่เห็นเด่นชัดอีกประการหนึ่งคือ การชี้ให้เห็นปัญหาของสยามในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งปัญหาที่พบส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะแต่ในกรุงเทพฯ เท่านั้น หากยังเกิดขึ้นตามหัวเมืองต่างๆ แต่เนื่องจากแหล่งข่าวมักจะมาจากในกรุงเสียเป็นส่วนใหญ่

^{๘๖๘๖} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๓ เดือนพฤศจิกายน (เดือน ๑๒ จ.ศ. ๑๒๒๓/ November 3rd 1865)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๒๒๓.

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, ๒๔.

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

เราจึงมักพบว่าปัญหาทั้งหลายมักเกิดขึ้นในเมืองมากกว่าตามหัวเมือง ผู้วิจัยสามารถแบ่งออกเป็นปัญหาดังต่อไปนี้

๑. ปัญหาโจรผู้ร้าย เช่น ผู้ร้ายเมืองชลบุรี “ผู้ร้ายเมืองชน”^{๙๐} ผู้ร้าย “ที่ตะพานวัดราชบุณะ”^{๙๑} ตอบความเกี่ยวกับผู้ร้ายที่วัดราชบุณะโดย “ผู้อยู่บ้านริมตะพานวัดราชบุณะ”^{๙๒} แม้กระทั่งหมอบรัดเลย์เองก็ยังต้องประสบกับอาชญากรรมเช่นกัน เพราะมีโจรผู้ร้ายเข้าไปลักขโมยในโรงพิมพ์ “โจรขโมยผู้ร้ายจกหลักหนังสือในโรงพิมพ์”^{๙๓} หนังสือที่ถูกลักขโมยไปนั้นเขาจะนับว่าเป็นหนังสือกฎหมายไทย และอาจจะขโมยหนังสือพงศาวดารด้วย รวมถึงดึกชันนารี คาดว่าเป็นพวกลูกจ้างของโรงพิมพ์จะนำไปขายราคาถูกกว่า ด้วยเหตุนี้เมื่อนำเสนอข่าวขโมยแล้วเขาจึงประกาศว่า “ถ้าผู้ใดๆ จับตัวผู้ร้ายๆ จะชี้ตัวให้เราจับได้ เราจะให้รางวัลผู้จับ ๖ ตำลึง แลชื่อผู้ที่จะบอกตัวร้ายผู้ร้ายนั้นเราก็จะปิดไว้ไม่ให้ใครๆ รู้”^{๙๔}

ข่าวโจรผู้ร้ายที่สำคัญยังรวมถึงการปล้นเงินภาษีขนไม้สักที่เมืองชัยนาท ซึ่งเป็นเงินของหลวง “การปล้นของหลวง”^{๙๕} เกิดขึ้นจากโจรจับเจ้าภาษีและภรรยามัดไว้ ส่วนบ่าวไพร่ของเจ้าภาษีเกรงจะได้รับอันตรายจึงหนีผู้ร้ายไปหมด ผลจากการปล้นของหลวงคราวนั้นสูญเงินไปถึง ๗๐ ชั่ง หนึ่งหนังสือจดหมายเหตุ

^{๙๐} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๙ เล่มที่ ๒ เดือนมิถุนายน (เดือน ๘ จ.จ.ศ. ๑๒๒๓/ June 27th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๓๙๓ - ๓๙๔.

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน, ๓๙๕.

^{๙๒} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๐ เล่มที่ ๒ เดือนกรกฎาคม (เดือน ๘ จ.ศ. ๑๒๒๔ July 12th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๔๐๓.

^{๙๓} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๒ เล่มที่ ๒ เดือนสิงหาคม (เดือน ๘ จ.ศ. ๑๒๒๔ August 11th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๔๓๔.

^{๙๔} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๙๕} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๕ เล่มที่ ๒ เดือนกรกฎาคม (เดือน ๑๐ จ.ศ. ๑๒๒๔ September 24th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๔๓๖.

บางกอกรีคอร์ดเดอร์ยังนำเสนอข่าวว่า “คะโมยใหญ่”^{๙๖} ขโมยขึ้นห้าง เอ โอมันดี เฮนเรแอนกัมปะนี ที่ตั้งห้างอยู่บ้านสมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่ ลักเอาสิ่งของไปมากมาย อาทิ นาฬิกาพก ตลับทองคำ สายสร้อยสำหรับนาฬิกา และกุญแจทองคำสำหรับนาฬิกา นาฬิกาพกกาไหล่ทองหลายเรือน แหวนทองคำหลายวง และล็อกเก็ตทองคำอังกฤษสำหรับห้อยคอกับสายสร้อยทองคำ ตลอดจนแว่นตา กรอบทองคำไหล่สำหรับถือด้วยมือหลายสำหรับ ตลับกาไหล่ทองสำหรับใส่ยาหลายใบ เข็มขัดกะไหล่ทอง เข็มขัดกะไหล่เงิน เส้นใหญ่ๆ ซ้อนล้อมเงินหลายคัน เมื่อตีราคาของที่ถูกขโมยไปนั้นประมาณ ๒ – ๓ พันเหรียญ แต่ในข่าวก็ระบุว่าเจ้าของจับตัวขโมยได้แล้ว^{๙๗}

๒. การปฏิบัติหน้าที่ของขุนนางที่ฉ้อฉล ในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติงานต่างพระเนตรพระกรรณพระเจ้าอยู่หัว แต่กลับกระทำการข่มเหงราษฎร หาประโยชน์ใส่ตน เป็นการกีดขวางการพัฒนาประเทศ เช่น “ติเรื่องภาษีเกลือ”^{๙๘} เพราะเจ้าภาษีเกลือตั้งพิกัดการเก็บภาษีเอาเอง และถ้าเรือจะไปบรรทุกเกลือที่ตำบลใดก็ต้องมีใบบอกของเจ้าภาษีจึงจะไปบรรทุกเกลือได้ มีขั้นตอนและค่าใช้จ่ายมาก พร้อมทั้งให้ข้อมูลว่าเกลือหนึ่งเกวียนต้องเสียเงินให้เจ้าภาษีถึงแปดบาท ทำให้ผู้อื่นไม่กล้าค้าเกลือนอกเสียจากเจ้าภาษีคนเดียว เพราะเป็นฝ่ายที่มีอำนาจหน้าที่ควบคุมจึงกระทำการขัดขวางการค้าระหว่างคนทำนาเกลือและคนขายเกลือ

อีกหนึ่งสิ่งที่จะท่อนปัญหาอันเกิดขึ้นต่อผู้ค้าเกลือคือ “ติเรื่องปิดคลอง”^{๙๙} แต่หมอบรัดเลย์ได้ระบุไว้แต่แรกว่าเขาเป็นผู้ไปพบสิ่งนั้นเอง นั่นคือสภาพคลองคลองหัวกระบือช่วงที่ขุดใหม่ปลายคลองเตียนทำให้เรือสัญจรได้สะดวกดี แต่คลองเก่าข้างต้นคลองนั้นมีอุปสรรคคือเครื่องมือทำประมงของชาวบ้านดักกุ้งกิ้งกิด

^{๙๖} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๓ เล่มที่ ๒ เดือนกรกฎาคม (เดือน ๑๑ จ.ศ. ๑๒๒๘ October 24th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๕๐๐ – ๕๐๑.

^{๙๗} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๙๘} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๙ เล่มที่ ๒ เดือนมิถุนายน (เดือน ๘ จ.ศ. ๑๒๒๘ June 27th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๓๙๔.

^{๙๙} เรื่องเดียวกัน, ๓๙๕.

ขวางการเดินเรือ ฝ่ายเจ้าของไม่ให้เรือทะเลาะกับชาวเรือเกสที่ต้องใช้เส้นทางดังกล่าวทุกวัน ก่อนจบเนื้อหาข่าวหมอบรัดเลย์กล่าวถึงโทษที่ห้ามการขัดขวางลำน้ำว่ามีโทษมากตามที่พระเจ้าอยู่หัวเคยรับสั่งไว้ เป้าหมายของการนำเสนอข่าวนี้แน่นอนว่าเป็นการชี้ให้เห็นปัญหาจากการปล่อยปละละเลยของข้าราชการผู้ที่มีหน้าที่ดูแลควบคุมพื้นที่ที่เป็นจุดพิพาท และหวังให้เบื้องบนมีคำสั่งให้แก้ไข อีกทั้งเป็นตัวอย่างไม่ให้พื้นที่อื่นมีปัญหาเฉกเช่นที่คลองหัวกระบือ เพราะกรุงเทพฯ และหัวเมืองหลายแห่งใช้ลำคลองเป็นเส้นทางคมนาคมและขนส่งสินค้า

หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกเรคคอร์ดอร์ยังนำเสนอปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว อีกหลายประเด็น อาทิ “รับสินบลปล่อยผู้ร้าย”^{๑๐๐} “เรื่องขุดคลองใหม่”^{๑๐๑} แม้ว่าการขุดคลองใหม่โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คลองภาษีเจริญ ซึ่งเชื่อมคลองบางกอกใหญ่กับแม่น้ำท่าจีน จะก่อให้เกิดประโยชน์ก็มีใช้ว่า ผู้ได้รับอานิสงส์จะเป็นราษฎร เพราะบางส่วนก็นำความเดือดร้อนมาสู่ราษฎร ขณะที่คลองนั้นเอื้อประโยชน์ให้เหล่าขุนนางและคหบดีจีน การนำเสนอข่าวก็เพื่อต้องการให้มีการตรวจสอบความจริง และจากการขุดคลองดังกล่าวก็ทำให้หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกเรคคอร์ดอร์ในอีก ๕ ฉบับถัดมาลงข่าวต่อว่าคอเวนเมนสยามใน “คลองขุดใหม่”^{๑๐๒} ว่าอ่อนแอกว่าคอนเวนเมนต์ประเทศอื่นๆ ในการจัดการเรื่องต่างๆ

๒.๓.๕ มุมมองทัศนคติของหมอบรัดเลย์ต่อสังคมสยาม

หมอบรัดเลย์เดินทางมายังสยามเป็นหมอสอนศาสนาและยังเป็นผู้ที่มีความรู้ทางด้านวิทยาการการแพทย์ เนื่องจากจบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยที่นิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา จึงเป็นบุคคลที่มีความรู้วิทยาการต่างๆ จากตะวันตกเป็นอย่างดี ในประเด็นนี้ทำให้หมอบรัดเลย์นำความรู้ วิทยาการ

^{๑๐๐} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกเรคคอร์ดอร์ ปีที่ ๙ เล่มที่ ๒ เดือนมิถุนายน (เดือน ๘ จ.ศ. ๑๒๒๔ June 27th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๓๙๔.

^{๑๐๑} เรื่องเดียวกัน, ๔๖๑ - ๔๖๒.

^{๑๐๒} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกเรคคอร์ดอร์ ปีที่ ๑๙ เล่มที่ ๒ เดือนพฤศจิกายน (เดือน ๑๒ จ.ศ. ๑๒๒๔ November 22th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๕๒๓.

ความคิด ทศนคติในแบบตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ในสยามโดยผ่านหนังสือ จดหมายเหตุบางกอกรีคอร์ดเดอร์ หมอบรัดเลย์สอดแทรกแนวคิดจากหนังสือ จดหมายเหตุ (หนังสือพิมพ์) ในต่างประเทศให้คุณประโยชน์ต่อผู้อ่านในอันที่จะ ได้รับความรู้มากมาย ในอารยะประเทศที่เจริญแล้วผู้คนนิยมอ่านหนังสือพิมพ์ ดังนั้นสำหรับชาวไทยควรอุดหนุนหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ เพราะตีพิมพ์เป็นภาษาไทยซึ่งประมวลข่าวสารที่สำคัญจากหนังสือจดหมายเหตุ ของต่างประเทศ มุมมองในแบบตะวันตกของหมอบรัดเลย์ที่สะท้อนในหนังสือ จดหมายเหตุบางกอกรีคอร์ดเดอร์

๑. ในฐานะมิชชันนารีผู้มีภารกิจเผยแผ่คริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ การเสนอข่าวพัฒนาการของการประกาศศาสนาในหมู่เกาะหรือดินแดนที่แต่เดิม มิได้นับถือคริสต์ศาสนาว่าเมื่อคริสต์ศาสนาเข้าไปประกาศและตั้งมั่นในดินแดน เหล่านั้นก่อให้เกิดการพัฒนามีความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง หมอบรัดเลย์ นำเสนอข่าวที่มีหัวข้อว่า “HISTORY OF THE SANDWICH ISLAND, OVERTHROW OF IDOLATRY”^{๑๐๓} โดยให้ความสำคัญกับเนื้อหา นำเสนอยาวกว่า ๒ หน้า บอก ที่ตั้งของหมู่เกาะसानตะวิตในมหาสมุทรระหว่างเมืองจีนกับทวีปอเมริกาจากเดิม เป็นดินแดนล้าหลังกระทั่งกษัตริย์ส่งพระโอรสไปกับกัปตันอเมริกาเพื่อไปศึกษา ต่อที่อเมริกาเรื่องราวที่เจ้าชายไปตกระกำลำบากในอเมริกาถูกนำเสนอว่าเป็น สาเหตุที่พวกคริสเตียนเป็นฝ่ายอุปถัมภ์ สักสอน นับเป็นการหล่อหลอมให้เจ้าชาย เลื่อมใสในคริสต์ศาสนาในที่สุด เมื่อพระองค์กลับสู่ถิ่นกำเนิดก็นำเอาวัตรปฏิบัติ อันน่าเลื่อมใส ตลอดจนคำสอนในศาสนาคริสต์กลับไปเผยแผ่ซึ่งทำให้หมู่เกาะ ดังกล่าวรุ่งเรืองส่วนหนึ่งเพราะยอมรับนับถือศาสนาเดียวกับอเมริกาและอังกฤษ

นอกจากนี้หมอบรัดเลย์ยังจุดประเด็นทางศาสนาเพื่อการค้นหาความ แตกต่างและทางออก “คำตอบท่านผู้สรรเสริญพุทธศาสนา”^{๑๐๔} ดังความ

^{๑๐๓} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๖ เล่มที่ ๒ เดือนตุลาคม (เดือน ๑๑ ปีมะเส็งสัปดาห์ จ.ศ. ๑๒๐๓/ 1845)”, ใน **หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder**, ๖๑ - ๖๓.

^{๑๐๔} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๘ เล่มที่ ๑ เดือนพฤศจิกายน (เดือน ๑๒ จ.ศ. ๑๒๒๓/ November 18th 1865)”, ใน **หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder**, ๒๓๐ - ๒๓๑.

ตอนต้นที่ดีพิมพ์ว่า “ซึ่งท่านแก้ด้วยพุทธศาสนานั้น ข้าพเจ้าได้ทราบแล้ว, เปนคำดีประกอบด้วยความอาณัติไครย, ควรที่จะเป็นอย่างแก่คนทั้งปวงที่จะท่งเถียงกันด้วยศาสนา, หากควรจะโกรธกันไม่...”^{๑๐๕} ทำให้เกิดการนำเสนอในครั้งต่อมา “หนังสือตอบผู้ที่สรรเสริญพุทธศาสนา”^{๑๐๖} จะเห็นได้ว่าเป็นการเปิดโอกาสให้สะท้อนความคิดเห็นระหว่างบรรณาธิการและผู้อ่าน โดยอาศัยเหตุและผล ด้วยการถกเถียงโต้ตอบ เปรียบเทียบประเด็นระหว่างพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนา กระทั่งศาสนาอิสลาม เป้าหมายก็เพื่อชี้ชวนให้คนไทยได้เรียนรู้หลักธรรมจากพระคริสต์ธรรมคัมภีร์ผ่านข่าวต่างประเทศในจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ เพื่อหวังว่าคนไทยจะเปลี่ยนมาเข้ารับนับเอง

ด้วยเหตุที่หมอบรัดเลย์เคร่งศาสนามาก จึงต่อต้านสองเรื่องสำคัญคือเรื่องการดื่มสุราและการมีภรรยาหลายคน เขาแสดงความไม่เห็นด้วยที่กษัตริย์สยามทรงมีเจ้าจอมจำนวนมากโดยการนำไปเป็นส่วนหนึ่งของข่าว “เจ้าไวยลือรยเมืองไอคุปโต”^{๑๐๗} เขาเริ่มต้นข่าวดังกล่าวด้วยการกล่าวถึงไวยลือรยเจ้าเมืองอีลิปต์เล็ก การมีภรรยาหลายคนในครอบครัว เพราะเห็นว่าเป็นการไม่ดีและคนอื่นจะได้ถือเอาเป็นแบบอย่าง แล้วจึงเปรียบเทียบกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องการให้พระองค์ทรงปฏิบัติตามอย่างเจ้าเมืองอีลิปต์ “เพราะการมีสนมหลาย ๑๐ หลาย ๑๐๐ นั้นเป็นการทัณฑ์เมืองสยามเหมือนต้นหญ้าขึ้นทับต้นข้าวในนา ต้นข้าวไม่งอกงามบริบูรณ์ได้ ด้วยว่าเชื้อดินนั้นรบกวนกันเข้าบำรุงต้นหญ้าให้งอกงามขึ้น เพราะอย่างในหลวงทั้งสองพระองค์ เจ้านายขุนนางทั้งปวงจึงเอาธรรมเนียมนั้นเป็นอย่าง...”^{๑๐๘}

^{๑๐๕} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๘ เล่มที่ ๑ เดือนพฤศจิกายน (เดือน ๑๒ จ.ศ. ๑๒๒๓/ November 18th 1865)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๒๓๐ - ๒๓๑.

^{๑๐๖} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๒๓ เล่มที่ ๑ เดือนมกราคม (เดือน ๓ จ.ศ. ๑๒๒๓/ January 31th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๒๙๖ - ๒๙๗.

^{๑๐๗} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๘ เล่มที่ ๒ เดือนพฤศจิกายน (เดือน ๑๑ จ.ศ. ๑๒๒๔ November 7th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๕๑๒.

^{๑๐๘} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ว่าหมอบรัดเลย์ต่อต้านการดื่มสุรายาเมาเป็นอย่างยิ่ง นับตั้งแต่เริ่มเผยแพร่หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ในรัชกาลที่ ๓ จนกระทั่งรัชกาลที่ ๔ จะมีข่าวและข้อความที่มักจะเน้นย้ำโทษของสุราเป็นสำคัญ เนื้อหาส่วนหนึ่งในหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ สมัยรัชกาลที่ ๓ มีข่าวที่พาดหัวว่า “HOW TO CONVERT REFUSE MOLASSE INTO SUGAR”^{๑๐๙} เนื่องจากหมอบรัดเลย์ต่อต้านการดื่มแอลกอฮอล์จากแนวคิดในช่วงที่สหรัฐอเมริกาเกิดขบวนการฟื้นฟูทางศาสนา The Second Great Awakening เขาจึงรณรงค์ให้เห็นถึงพิษภัยจากการดื่มสุราว่า

...ข้าพเจ้าหมอบรัดเลย์ ลำแดงข่าวนี้ ด้วยมีจิตปรารถนาจะให้
เป็นประโยชน์แก่คนทั้งหลายในเมืองไทยนี้ แลทุกวันนี้ข้าพเจ้าเห็นสุรา
เกิดชุกชุมมากขึ้นเพราะน้ำเหลือน้ำตานทรายปนเชื้อสุราๆ นั้นเป็น
ของชั่วนักกระทำให้คนทั้งหลายมีโทษแลเงินแผ่นดิน ชวนกันประพฤติเป
นภาลเสพสุราเมากันติดเหี้ยมมากขึ้นทุกปีๆ เปนไปทั้งนี้ ก็เพราะ
น้ำเหลือน้ำตานทรายคนเอาไปทำปนเชื้อสุรา ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นว่า
ถ้าแลเอาน้ำเหลือน้ำตานทรายไปเทเสียในมหาสมุทร ก็เห็นว่าจะเป็น
คุณประโยชน์แก่เมืองมากกว่าเอาไปทำเชื้อสุรานั้นศักร้อยเท่า ด้วยเหตุ
ว่าหาทำให้คนประพฤติเป็นภาลมัวเมาไปได้ไม่ อนึ่งถ้าเอาน้ำเหลือน้ำ
ตานทรายไประคนเข้ากับฟองน้ำอ้อยที่ช้อนไว้แลรชที่ติดภาชนะ
เครื่องใช้สรอยนั้น เอาไประคนเข้ากับน้ำเหลือน้ำตานทรายตามตำราที่
กล่าวมานั้น (คือสามารถนำไปใช้ชำระล้างภาชนะ) ก็เห็นว่าจะเป็นประ
โยชน์ดีกว่าเอาไปทำเชื้อดื่มสุราศักร้อยเท่า แลคำที่ข้าพเจ้ากล่าวนี้จะ
ควรหฤหิตควรเป็นประการใดให้ท่านทั้งหลายพิจารณาเถิด^{๑๑๐}

^{๑๐๙} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๖ เล่มที่ ๑ เดือนมีนาคม (เดือน ๓ ปี
มะโรง จ.ศ. ๑๒๐๖ March 1845)”, ใน **หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok
Recorder**, ๔๓.

^{๑๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

อีกหนึ่งข่าวที่บรรณาธิการลงพิมพ์เผยแพร่เพื่อรณรงค์ต่อต้านการดื่มสุราในสมัยรัชกาลที่ ๔ คือ “น้ำเหล้า”^{๑๑๑} โดยกล่าวว่าเหล้าที่ดื่มเข้าไปนั้นไม่ได้จำเริญ แก่เนื้อหนัง เมื่อดื่มไปแล้วก็จะละลายอยู่กับเลือดแล้วก็ส่งผลไปยังสมอง หากดื่มมากลมหายใจที่ปล่อยออกมาจะมีกลิ่นเหล้าเพราะเหล้ามิได้เปลี่ยนสภาพ หากยังคงเป็นเหล้าอยู่เช่นนั้น พร้อมยกตัวให้เกิดจินตนาการได้ชัดเจนขึ้นอย่างเช่นว่าหากดื่มเหล้ามากลมหายใจที่ปล่อยออกมาอาจจะจุดไฟติดได้แล้วไฟนั้นก็จะมีลงมาติดเชื้อที่ซึมออกมาทางรูขุมขนเมื่อเหงื่อออกมาเป็นเหล้า (แอลกอฮอล์) หากเอาไฟเผาเปลวไฟก็ลุกไหม้ได้ง่าย เพราะในร่างกายมีเชื้อไฟเหล้านี้อยู่แล้วนั่นเอง นั่นจึงวกกลับมาที่จุดเริ่มต้นว่าเหล้านั้นมิได้ก่อประโยชน์ต่อร่างกายผู้ดื่ม หากเป็นคนหนุ่มที่ดื่มเหล้าเป็นนิจสมองก็จะไม่ปรกติเหมือนกับถูกแช่ไว้ในเหล้า แม้ว่าเดิมจะเป็นคนฉลาดแต่ต่อมาปัญญาจะด้อยลง นี่จึงเป็นสาเหตุที่ไม่ควรดื่มเหล้าเลย ข่าวนี้ระบุไว้ว่ามิได้แต่งขึ้นเอง ผู้เขียนชี้แจงว่าได้คิดขึ้นเองแต่ต้นคัมาจากตำราของอาจารย์แพทย์ในต่างประเทศมาอีกที^{๑๑๒}

๒. มุมมองของหมอบรัดเลย์ที่เกี่ยวกับบทบาทของบรรณาธิการผู้ตีแผ่ความจริงในสังคม สิ่งที่สะท้อนให้เห็นผลจากการทำงานของสื่อมวลชนคือการเป็นที่พึ่งและตักเตือนให้ผู้ใหญ่กำชับคนของตนมิให้กระทำผิด ดังปรากฏข่าว “ฟ้องป่าวผู้ใหญ่”^{๑๑๓} สะท้อนให้เห็นว่าปัญหาอันเกิดจากป่าวของผู้ใหญ่ (ของแผ่นดิน) มักกระทำการโดยอาศัยหรือแอบอ้างอิทธิพลของนายไปกระทำความผิดตามเนื้อหาที่ว่า “ความที่เขาลงลงพิมพ์ที่ข้างท้ายนี้, ข้าพเจ้าเอ็ดดอร์พิจารณาเห็นว่าเปนความจริงมาก. เพราะเป่าผู้ใหญ่มักทำการเช่นนี้, แต่ก่อนเกิดคะโมย ล้วงเรื่อน้ำตาลมรณำบ้านข้าพเจ้าชาวเรือบอกว่าเปนเป่าผู้ใหญ่มิอาจจับตัวได้. แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าท่านที่เปนนายนั้นท่านก็มิรู้. เป่าก็มีมากจะรักษาให้ดีให้ถ้วนไป

^{๑๑๑} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๒๐ เล่มที่ ๒ เดือนธันวาคม (เดือน ๑๒ จ.ศ. ๑๒๒๔ December 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๔๔๓.

^{๑๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๑๑๓} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๓ เล่มที่ ๒ เดือนสิงหาคม (เดือน ๙ จ.ศ. ๑๒๒๔ August 27th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๔๔๖.

ก็ยาก. มีคนมากกล่าวโทษมากข้าพเจ้าได้ลงพิมพ์เตือนปัญญาท่านผู้ใหญ่, ปราจุนา จะให้มีความ สุขด้วยกันทั่วไป บ้านเมืองจะได้มีความเจริญ.”^{๑๑๔}

หมอบรัดเลย์ตระหนักว่าหนังสือพิมพ์มีหน้าที่เปิดโปงผู้กระทำความชั่วให้เกิดความละอายจะได้กลับไปประพฤติดี สะท้อนความอยู่ดีธรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ดังความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงคุณประโยชน์ของจดหมายเหตุ หรือหนังสือพิมพ์ ในประเด็นนี้ไว้อย่างชัดเจนว่า “อนึ่ง นิวชะเปเปอที่เรียกว่าจดหมายเหตุนั้น, ควรคนทั้งหลายจะยินดีซื้อไว้ให้เป็นสวัสดิมงคลแก่บ้านเมือง, ด้วยว่ามีคุณแก่บ้านเมืองทั้งปวงเป็นอันมาก, เพราะคนทั้งหลายได้อ่านดูจึงมีความรู้สว่างขึ้นได้. ก็เมื่อความสว่างเกิดขึ้นแล้ว, เปนเหตุจะทำให้ความร้ายเหือดหายไป. ด้วยความร้ายกลัวความสว่างในจดหมายเหตุนี้”^{๑๑๕} หากมองว่าเป็นการโฆษณาหนังสือพิมพ์ก็คงไม่ยุติธรรมนัก เพราะเขามีได้वादอ้างคุณความดีเฉพาะหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์เท่านั้น หากยังหมายรวมถึงฉบับอื่นๆ ที่ปรากฏอยู่ในนานาอารยประเทศ

ตัวอย่าง การนำเสนอข่าวปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นจริง เช่น “หนังสือเอติตอ”^{๑๑๖} การที่จะขุดหลังเต่าที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ปากอ่าวบ้านแหลม และลำน้ำเมืองเพชรบุรี จะทำให้น้ำลงเร็วไปส่งผลให้ทำนาไม่ได้เพราะน้ำไม่ทันจะเข้านา ก็ไหลลงทะเลไปเสียหมด นั้นไม่จริง

^{๑๑๔} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ใบที่ ๑๓ เล่มที่ ๒ เดือนสิงหาคม (เดือน ๙ จ.ศ. ๑๒๒๔ August 27th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๔๔๖.

^{๑๑๕} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ใบที่ ๑๗ เล่มที่ ๑ เดือนพฤศจิกายน (เดือน ๑๒ จ.ศ. ๑๒๒๔ November 3rd 1865)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๒๑๗.

^{๑๑๖} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ใบที่ ๑๐ เล่มที่ ๒ เดือนกรกฎาคม (เดือน ๘ จ.ศ. ๑๒๒๔ July 12th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๔๐๔.

ตัวอย่าง การเผยแพร่คำฟ้องต่างๆ ที่ผู้อ่านส่งมาให้ เช่น “เสมียนสินแก้ความ”^{๑๑๓} เสมียนสินให้การในการสืบความจากกรณีที่ดินถูกให้ร้ายในการซื้อข้าวเปลือก และ “เสมียนสอนเป็นพยาน”^{๑๑๔} รวมถึงการสรรเสริญหลวงอัคนีนฤมิตร ใน “สรรเสริญนายจิตช่างถ่ายรูป”^{๑๑๕} (นายจิตร หรือ ฟรานซิสจิตร เป็นช่างภาพอาชีพคนแรกของไทย) หมอบรัดเลย์ยกย่องว่าเป็นคนใจดี แม้กระทั่งพระสงฆ์หลายรูปที่เอาเปรียบก็ละอายแก่ใจในที่สุด และลงข่าวแก้ต่างแทนพระสงฆ์รูปหนึ่งที่ถูกกล่าวหาว่าโกงนายจิต นายจิตได้มาชี้แจงแก้หมอบรัดเลย์ใน “ค่านายจิต”^{๑๒๐} และ “คำตอบความนายจิต”^{๑๒๑} ว่าคนที่ให้ลงพิมพ์คือ นายกุหลาบ บ้านอยู่ริมสามเสนมาเป็นผู้ให้ลงพิมพ์ ซึ่งเป็นคนโหดเหี้ยมเบาความจริง

ตัวอย่าง การเสนอทัศนะของบรรณาธิการที่วิพากษ์วิจารณ์และชี้ให้เห็นปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น เช่น “ติคนโกงหลายอย่าง”^{๑๒๒} หมอบรัดเลย์ประกาศนาม ตำแหน่งของบุคคลเหล่านั้นด้วย รวมถึงการแสดงความเห็นว่าไม่ควรที่จะส่งเจ้าฟ้าโกหล่านให้เจ้ากรุงอังวะตามคำขอ ใน “เจ้าฟ้าโกหล่าน”^{๑๒๓} ในกรณีที่เจ้าฟ้าโกหล่านเจ้าเมืองหมอกใหม่เอาใจออกห่างกษัตริย์พม่ามาเข้ากับเจ้านครเชียงใหม่ประเทศราชของสยาม และขอถวายตัวเป็นข้าขอบขัณฑสีมาของสยาม หมอ บรัดเลย์พิจารณาเห็นว่าสยามไม่ควรส่งเจ้าฟ้าโกหล่านให้กับพม่า

^{๑๑๓} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกกรีตอร์เดอร์ ปีที่ ๑๒ เล่มที่ ๒ เดือนกรกฎาคม (เดือน ๘ จ.ศ. ๑๒๒๘ August 11th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๔๓๓ - ๔๓๔.

^{๑๑๔} เรื่องเดียวกัน, ๔๓๔.

^{๑๑๕} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกกรีตอร์เดอร์ ปีที่ ๑๓ เล่มที่ ๒ เดือนสิงหาคม (เดือน ๙ จ.ศ. ๑๒๒๘ August 27th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๔๔๑.

^{๑๒๐} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกกรีตอร์เดอร์ ปีที่ ๑๔ เล่มที่ ๒ เดือนกันยายน (เดือน ๙ จ.ศ. ๑๒๒๘ September 9th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๔๕๘ - ๔๕๙.

^{๑๒๑} เรื่องเดียวกัน, ๔๕๘ - ๔๕๙.

^{๑๒๒} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกกรีตอร์เดอร์ ปีที่ ๑๕ เล่มที่ ๒ เดือนสิงหาคม (เดือน ๑๐ จ.ศ. ๑๒๒๘ September 24th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๔๓/๔ - ๔๓/๕.

^{๑๒๓} เรื่องเดียวกัน, ๔๓๖.

เนื่องจากเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่กระทำกันอยู่ในอังกฤษและอเมริกา (ลี้ภัยการเมือง)

ใช้ว่าหมอบรัดเลย์จะตำหนิหรือคอยจับผิดแต่เพียงเท่านั้น เพราะเขาก็นิยมชมชอบอีกทั้งสรรเสริญการตัดสินใจที่กล้าหาญอย่างที่เป็นเหตุเป็นผลของ ขพณฯ สมุหพระกลาโหมตัดสินเรื่องนายอากรเตาสุราเมืองสมุทรสงครามที่เกิดวิวาทด้วยจับสุราเถื่อนพวกจีนบ้านดอนกระเบื้อง ใน “คำสรรเสริญตัดสิน”^{๑๒๔} เมื่อ “ท่านตัดสินโดยยุติธรรม เปนที่สมควรที่ลงพิมพ์จดหมายเหตุไว้ เปนแบบต่อไปในแผ่นดินสยาม...”^{๑๒๕}

๓. หมอบรัดเลย์สังเกตเห็นว่าอุปสรรคของการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจคือภาษีซึ่งเป็นรายได้ของแผ่นดิน จึงเน้นปัญหาเรื่องภาษีและการประมูลภาษีในหัวข้อข่าว “ภาษีต่างๆ เปนความข้น”^{๑๒๖} แสดงให้เห็นว่ามีภาษีอยู่หลายประเภทเป็นกำไรของเจ้าภาษีที่ได้รับสิทธิผูกขาดแต่เงินเข้าหลวงไม่มาก ยกตัวอย่างภาษีฝิ่น ภาษีเหล้ากรุงเทพ ภาษีฟืนกรุงเทพ ภาษีน้ำตาลหม้อและสำรวจเมืองเพชรบุรี ภาษีอากรรังนก และภาษีน้ำตาลทราย ซึ่งภาษีทั้งหกชนิด หากมีการประมูลคงจะช่วยเพิ่มรายได้ให้แก่ประเทศมากขึ้น

๒.๓.๖ ผลกระทบของหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ในการเสนอข่าว

หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ เป็นปฐมบทการพิมพ์และการสื่อสารมวลชนในประเทศไทย คุณค่าของหนังสือจดหมายเหตุฯ ดังกล่าว มิได้มีเพียงแต่การเป็นสื่อสิ่งพิมพ์สื่อแรกเท่านั้น หากแต่ยังมีคุณค่าในแง่มุมต่างๆ

^{๑๒๔} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๙ เล่มที่ ๒ เดือนพฤศจิกายน (เดือน ๑๒ จ.ศ. ๑๒๒๘ November 22th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๕๒๓ - ๕๒๔.

^{๑๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๑๒๖} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๑๔ เล่มที่ ๒ เดือนกันยายน (เดือน ๙ จ.ศ. ๑๒๒๘ September 9th 1866)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๕๖๐.

สมควรแก่การยกย่องเป็นเอกสารสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในช่วงที่สยามประเทศกำลังเปิดประเทศด้วยสาเหตุหลายประการ ดังต่อไปนี้

๑. ริเริ่มหนังสือพิมพ์แบบตะวันตกในประเทศไทย

หนังสือพิมพ์ฉบับแรก นับเป็นแบบอย่างทั้งในเรื่องการจัดวางรูปหน้า ของหนังสือพิมพ์ ซึ่งมีการแบ่งคอลัมน์ใน ๒ คอลัมน์ในหนึ่งหน้า สยามไสมยก็ทำตามรายละเอียดของเนื้อหาที่ควรมีอยู่ในหนังสือพิมพ์ เช่น ข่าวต่างประเทศ ข่าวในประเทศ ข่าวในกรุงเทพฯ ข่าวในหลวง วิทยาการสมัยใหม่ทั้งในเรื่องเทคโนโลยี และการแพทย์ ประวัติศาสตร์และความรู้ทั่วไป ทั้งของต่างประเทศและสยาม ตารางกำปั่นเข้าออกจากกรุงเทพฯ ประกาศ โฆษณา เรื่องแต่ง และเรื่องเตือนสติต่างๆ

๒. การใช้หนังสือพิมพ์เป็นช่องทางเสนอปัญหาสังคมในช่วงเวลานั้น

จกหมายเหตุบางกอกรีคอร์เดอร์ได้เปิดช่องทางในการเผยแพร่ปัญหาของสังคมโดยการลงข่าวในลักษณะ

- (๑) การนำเสนอข่าวที่เป็นปัญหาของสังคม
- (๒) การเผยแพร่จดหมายร้องทุกข์ที่ส่งมายังหนังสือจดหมายเหตุบางกอกรีคอร์เดอร์
- (๓) ข่าวลือที่เกิดขึ้น
- (๔) ข้อเสนอและทัศนวิจารณ์ของหมอบรัดเลย์ที่ชี้ให้เห็นถึงปัญหาสังคมในขณะนั้น

๓. การตอบโต้ของรัชกาลที่ ๔ ต่อเนื้อหาของข่าวที่ผิดข้อเท็จจริง และข้อวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของราชสำนักอย่างผิดพลาดคลาดเคลื่อน ทำให้เกิดราชกิจจานุเบกษา

การลงข่าวของหมอบรัดเลย์ รวมทั้งการแสดงความคิดเห็นในส่วนของการบรรณาธิการในประเด็นต่างๆ บางครั้งก็มีการนำเสนอข้อมูลที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนไปบ้าง ซึ่งก็มีผู้ที่ถูกพาดพิงออกมาโต้แย้ง ทั้งนี้ยังรวมไปถึงการแสดงทัศนะโต้ตอบความคิดเห็นเชิงวิพากษ์ของหมอบรัดเลย์อยู่เนืองๆ ด้วย ดัง

กรณีให้เห็นเป็นรูปธรรมคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกพระราชกิจจานุเบกษา เพื่อนำเสนอข้อเท็จจริง (จากฝ่ายรัฐบาล) และตอบโต้ความเห็นของหมอบรัดเลย์ซึ่งวิพากษ์วิจารณ์การทำงานและชนบประเพณีบางประการของราชสำนักสยาม เช่น ในหลวงไม่ควรมียารรยามาก

๔. ผลกระทบต่อโลกทัศน์ของชนชั้นนำ

หมอบรัดเลย์มักจะนำเสนอข้อมูลเชิงกล่าวหาขุนนางและชนชั้นนำต่างๆ ของสยาม ว่ามีส่วนทำให้เกิดความอยุติธรรม และการเอารัดเอาเปรียบในสังคม โดยมักให้ข้อจริงของขุนนางหรือชนชั้นนำเหล่านั้นไว้ด้วย ขณะเดียวกัน ในการนำเสนอความคิดเห็นของบรรณาธิการมักจะวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของชนชั้นนำในเรื่องต่างๆ เช่น การชุดคลองใหม่ การจัดการเรื่องรากลงที่กรุงเทพฯ การปกครองไพร่หลวงให้ได้รับความยากลำบาก

๕. การเขียน

หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกกรีคอร์ดอร์ นำเครื่องหมายจุลภาคและมหัพภาคมาใช้เช่นเดียวกับการเขียนภาษาอังกฤษ บางครั้งการวางรูปประโยคก็อ่านไม่ต่อเนื่องหรือก่อให้เกิดความไม่เข้าใจ สร้างความสับสนให้ผู้อ่านได้

คำในภาษาไทยยังไม่ใช้คำที่มีการเขียนแบบมาตรฐานอย่างในปัจจุบัน ในขณะที่คำภาษาอังกฤษเป็นการถ่ายเสียงตามที่ได้ยิน

สรุป

หมอบรัดเลย์เป็นหนึ่งในผู้ที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาโดยตลอด แม้การปฏิบัติหน้าที่ของเขาในฐานะสื่อมวลชนจะระคายเคืองเบื้องพระยุคลบาท ก้าวล่วงเรื่องส่วนพระองค์ หรือนำเสนอความเห็นขัดแย้งกับราชสำนัก แต่ถึงอย่างไรก็ตาม เขาก็ได้รับพระราชทานอภัยและทรงเคารพความคิดเห็นที่ใช้เหตุผลในการปฏิบัติหน้าที่ ในเทศกาลขึ้นปีใหม่สากลของโลกตะวันตก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระปีใหม่มให้เขาเช่นกัน หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกกรีคอร์ดอร์

นำเสนอหัวข้อข่าวว่า “คำให้พรในหลวง”^{๑๒๗} มีใจความว่า “ขอให้ท่านทั้งหลาย เปนสุขตลอดปีนี้, แลอีกหลายปีต่อไปข้างหน้า. หนังสือนั้นมีพระราชหรรณเลขาลง ชื่อข้าพเจ้า. ที่ในหลวงได้ทรงโปรดตั้งนั้น. ข้าพเจ้าคิดถึงพระเดชพระคุณ จึงขอ พระเจ้าได้ทรงโปรดในหลวง แลพระเจ้าลูกเธอทุกๆ พระองค์ และพระสนมทุกๆ คน, ให้มีความสุขตลอดปีใหม่นี้, แลตลอดไปข้างหน้าอีกหลายสิบปี, เปนความจริงในใจข้าพเจ้า”^{๑๒๘}

พระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานแก่มอบรัดเลย์นั้นดำเนินมาแม้กระทั่งในคราวที่เขาแพ้คดีความ แล้วจำเป็นต้องชำระค่าธรรมเนียมศาลและค่าเสียหายแก่โจทก์ เงินส่วนหนึ่งก็ได้รับพระราชทานมาจากพระเจ้าอยู่หัว สาเหตุของการฟ้องร้องจนกระทั่งนำมาสู่ การตัดสินใจปิดกิจการหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ เพราะหมอบรัดเลย์ลงข่าวว่ามองซิเออร์โอบาเรต์กงสุลฝรั่งเศสดักขบวนเสด็จฯ ของพระเจ้าอยู่หัว เพื่อขอให้ทรงปลดสมุหพระกลาโหม เพราะขัดขวางกระบวนการเจรจา สนธิสัญญา ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในกรณีกัมพูชา จากข่าวลือในพระบรมมหาราชวัง หมอบรัดเลย์รวบรวมข้อมูล แล้วตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ ทำให้กงสุลฝรั่งเศสฟ้องร้องบรรณาธิการ หนังสือจดหมายเหตุฯ ดังกล่าว ด้วยข้อหาหมิ่นประมาทด้วยลักษณะอักษร

ระหว่างที่เป็นคดีความอยู่นั้นหมอบรัดเลย์ลงข่าวของตนเองและอธิบายเรื่องราวตามที่ทราบมาในข่าว “ความกงสุลฝรั่งเศสกับหมอบรัดเลย์”^{๑๒๙} ตามมาด้วย “คำแก้ความมนเชี่ยออบาเร”^{๑๓๐} ในฉบับเดียวกัน และ “ตัดสินความกงสุล

^{๑๒๗} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๒๓ เล่มที่ ๒ เดือนมกราคม (เดือนยี่ จ.ศ. ๑๒๒๔ January 20th 1867)”, ใน หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder, ๕๓/๕.

^{๑๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๑๒๙} เรื่องเดียวกัน, ๕๓/๖.

^{๑๓๐} เรื่องเดียวกัน, ๕๓/๘.

ฝรั่งเศสแลหมอปัสดเล”^{๑๓๑} ให้รายละเอียดการไต่สวน สืบพยาน พิจารณาและตัดสินคดีความ กินพื้นที่ถึง ๓ หน้า เนื้อหาบางส่วนแม้จะยอมรับการตัดสินของศาลต่างประเทศที่มีกงสุลอเมริกาเป็นผู้พิจารณาว่า หมอบรัดเลย์กระทำผิดและแพคดี แต่เขาก็ได้แสดงความเห็นในข่าวว่า “ผู้จำเลยไม่ได้เรียกพยานที่ได้ยินแก่หูที่ได้รู้แก่ตา, เพราะเหนแก่แผ่นดินกลัวจะเกิดวุ่นวายต่างๆมากมายไป. แลจะเป็นอันตรายแก่พยานนั้นด้วย, จึงตั้งใจว่าถึงจะแพ้กงสุลลง, เราจะไม่ยอมเสียเงิน ๑๕๐๐ เหรียญตามที่กงสุลจะเอาแต่เดิม. เราผู้จำเลยลงพิมพ์เป็นภาษาไทยครั้งนี้ ด้วยปรารถนาจะให้ท่านทั้งปวงที่ได้อ่านหนังสือจดหมายเหตุนี้, พิจารณาข้อความตามปัญญาของตัวว่าข้างไหนควรจะแพ้ข้างไหนควรจะชนะ...”^{๑๓๒}

ด้วยเหตุดังกล่าว และอีกหลายสาเหตุโดยเฉพาะภาวะขาดทุน และการไม่สนับสนุนของฝ่ายรัฐ จึงทำให้หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกกรีคอร์ดเดอร์ หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทย ต้องปิดตัวลงอย่างถาวรในวาระที่เปิดดำเนินการ (ในครั้งหลัง) ครบ ๒ ปี ในหน้าที่ ๑๑ ของฉบับที่ ๒๔ หัวข้อข่าวคือ “จดหมายเหตุบางกอกกรีคอร์ดเดอร์”^{๑๓๓} บรรณาธิการแสดงทัศนะว่า

จดหมายเหตุใบนี้เป็นที่สุดเล่ม ๒, จะไม่ทำต่อไปอีก, เพราะขาดทุนมากเป็นการลำบากใจเราเหลือทน. ข้าพเจ้าเห็นว่าคอเวอเมนต์ไทยไม่สู้ชอบในการที่ลงพิมพ์จดหมายเหตุ. ถ้าคอเวอเมนต์ชอบแลโปรดการนี้, เหมือนที่คอเวอเมนต์อะเมริกาได้โปรดการลงพิมพ์จดหมายเหตุนั้น, เหนือที่คนทั้งปวงจะพอใจซื้อ, คงเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองมาก, เมื่อเราแรกทำคอเวอเมนต์กรุงเทพฯ ก็ชอบ, คนทั้งปวงจึงดีใจรับจะเอาจดหมายเหตุ, แลได้สรรเสริญว่ามีคุณมีประโยชน์แก่บ้านเมืองหลายอย่างนัก. แลคนซื้อก็มากทวีขึ้นทุกเดือน. ข้าพเจ้าจึงดีใจด้วยใจรักกรุงเทพฯ ปรารถนาแต่ที่จะให้กรุงเทพฯ ดีขึ้นทุกอย่าง. ที่ข้าพเจ้าจะทำไม่ได้ต่อไปก็จะเสียใจไป. ตั้งแต่นี้จะลาท่านทั้งปวงออกจากที่เอ็ดิตอร์ขอให้ท่านทั้งหลายอยู่เป็นสุขเถิด.

^{๑๓๑} “หนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกกรีคอร์ดเดอร์ ปีที่ ๒๔ เล่มที่ ๒ เดือนกุมภาพันธ์ (เดือน ๓ จ.ศ. ๑๒๒๘ February 16th 1867)”, ใน **หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder**, ๕๔๙ - ๕๕๑.

^{๑๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๑๓๓} เรื่องเดียวกัน, ๕๕๓.

หนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรีคอร์ดเดอร์ ทรงคุณค่าผ่านการเวลามา ยาวนานถึง ๑๖๘ ปี นับตั้งแต่ฉบับแรกเผยแพร่ในสยาม สาระความรู้ที่ได้รับจาก การอ่านข่าวสารเหล่านี้ช่วยให้เราเข้าใจประวัติศาสตร์ของกรุงเทพฯ ของสยาม และของโลก ความสำคัญตลอดจนคุณค่าของหนังสือจดหมายเหตุ บางกอกรี คอร์ดเดอร์ มิได้เป็นเพียงแค่หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทยเท่านั้น หากยังเป็นบท บันฑิกทางประวัติศาสตร์ ที่มีค่าอย่างยิ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ และศาสตร์ อื่นๆ รวมถึงยังเป็นเอกสารอ้างอิงที่สำคัญในฐานะหลักฐานชั้นต้น

บรรณานุกรม

เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์พานิช. “ประวัติหมอบรัดเลย์” ใน **หมอบรัดเลย์กับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘.

ขจร สุขพานิช. **ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยบางกอก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ๒๕๒๔.

ชุมนุมพระบรมราชาธิบายและประชุมพระราชนิพนธ์ภาคปณิณกะ **พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔ – ๒๔๐๔. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. คณะสงฆ์วัดอนงค์ารามพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระมหาโพธิวงศาจารย์ อินทโชตเถระ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๙ พฤศจิกายน ๒๕๑๑.

ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๕ – ๒๔๑๑. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. พลเอกประภาส จารุเสถียร พิมพ์ถวายในงานพระราชทานเพลิงศพพระมหาโพธิวงศาจารย์ อินทโชตเถระ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๙ พฤศจิกายน ๒๕๑๑.

ดี ปี บรัดเล, ป่วน อินทวงศ์ (ผู้แปล). **ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๑ จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศสยาม**. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, พิมพ์ในงานศพ พระยาสารสินสวามิภักดิ์ (เทียนฮั้วสารสิน), ๒๔๖๘.

ดำรง ไคร์ครวญ. “การพิมพ์กับหมอบรัดเลย์” ใน **หมอบรัดเลย์กับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘.

วิลเลียม แอล แบรดเลย์, ธีญญา ผลอนันต์ และเก่งกาจ งามขจรวิวัฒน์ (ผู้แปล). **สยามสามสมัยจากสายตาหมอบรัดเลย์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เพื่อนชีวิต. ๒๕๒๓.

วสิน ทับวงษ์. “ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่-สยาม-พม่า พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๔๑๓” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔.

วิลาส นิรันดร์สุขศิริ "เผยโฉมกงสุลโอบาเวร์ต (ตอนที่ ๑)" ใน **ศิลปวัฒนธรรม** ๓๓, ๑๐ (สิงหาคม ๒๕๕๕).

_____. "เผยโฉมกงสุลโอบาเวร์ต (ตอนที่ ๒)" ใน **ศิลปวัฒนธรรม** ๓๓, ๑๑ (กันยายน ๒๕๕๕).

วุฒิชัย มูลศิลป์. “แนะนำหนังสือเก่า จดหมายเหตุ The Bangkok Recorder” ใน **โลกประวัติศาสตร์** ๓,๓ (กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๕๐).

ศุภรัตน์ แสงฉัตรแก้ว. “การวิเคราะห์ลักษณะการใช้ภาษาและกลวิธีการเขียนในการเสนอข่าวและบทความในหนังสือจดหมายเหตุบางกอกเรคคอร์ด” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓.

ส. พลายน้อย. **หมอปลัดเล**. กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ, ๒๕๔๘.

สัญญา สุวัจนบุตร และอนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์. **ทรรปณะประวัติศาสตร์ยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ศักติโสภาคการพิมพ์. ๒๕๕๔.

สุกัญญา ตีระวนิช. **หมอบรัดเลกับการหนังสือพิมพ์แห่งกรุงสยาม**. กรุงเทพฯ : มติชน. ๒๕๒๘.

สุรรัตน์ เชิญชัยวชิรากุล. “ปัญหาในสังคมไทย : กรณีศึกษาจากหนังสือจดหมายเหตุฯ บางกอกเรคคอร์ด” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘.

เสาวลักษณ์ แซ่ลี. “การศึกษาการใช้ภาษาในหนังสือพิมพ์จดหมายเหตุบางกอกเรคคอร์ด” สารนิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๙.

หนังสือจดหมายเหตุฯ The Bangkok Recorder. กรุงเทพฯ: สำนักกราช
เลขาธิการ, ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์พระราชทาน
ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสมหมาย สุนทรระกูล ณ เมรุหลวงหน้า
พลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๒๕ ธันวาคม ๒๕๓๖.

อนันต์ชัย เลาหะพันธุ์. “บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ฉบับรัชกาลที่ ๓, พ.ศ. ๒๓๘๗-๘๘
: เอกสารที่ยังไม่สูญหาย.” ใน **ศิลปวัฒนธรรม** ปีที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๐

.----- “บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ : หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทย” ใน
ประวัติศาสตร์ใน **Twenty Century Impression of Siam : Its
History, People, Commerce, Industries and Resources** สัญชัย
สุวัจนบุตร...และคนอื่นๆ. นครปฐม : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษร
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๕.

อัศศิริ ธรรมโชติ. “สมาชิก “บางกอกเรคคอร์ดเดอร์” หนังสือพิมพ์ของหมอบรัดเลย์”
ใน **ศิลปวัฒนธรรม** ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๒๔

.----- “เหยี่ยวปีกหัก บางกอกเรคคอร์ดเดอร์” ใน **Commarts** 91
บุญจันทร์ ยืนยง (บรรณาธิการ), (กรุงเทพฯ : สหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์
สวนดุสิต, ๒๕๓๔). ๑๓๖-๑๓๙.

เอกสารลำดับที่ ๘๘
ประกาศพระราชบัญญัติพระสงฆ์สามเณรแลศิษย์วัด
ณ วันจันทร์ เดือน ๖ ปีมะแมเอกศก^๑
และเอกสารลำดับที่ ๘๙
ประกาศว่าด้วยทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ปีมะแม:
พระราชโบายรัชกาลที่ ๔ เกี่ยวกับการกวัดขันพระวินัยสงฆ์

กัณฐิกา กส้อมสุวรรณ
สยาม ภัทรานุประวัติ

๑. ความสำคัญของเอกสาร

นับตั้งแต่การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพยายามจัดการควบคุมพระสงฆ์ที่ประพฤติผิดนกรีต โดยการประกาศกฎพระสงฆ์^๒ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินตามพระอัยกาธิราช โดยทรงประกาศพระราชบัญญัติพระสงฆ์สามเณรแลศิษย์วัด ณ วันจันทร์ เดือน ๖ ปีมะแมเอกศก (ต่อไปจะใช้ว่าประกาศพระราชบัญญัติพระสงฆ์ฯ) และประกาศว่าด้วยทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ปีมะแม เอกศก(ต่อไปจะใช้ว่าประกาศว่าด้วยทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาฯ) เป็นประกาศที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการพระพุทธศาสนาที่ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๐๒ อันเป็นปีที่ ๙ แห่งการครองราชย์สมบัติ เอกสารทั้งสองฉบับเป็นเอกสารสำคัญที่สะท้อนการควบคุมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาในรัชกาลที่ ๔

^๑ ตรงกับวันจันทร์ที่ ๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๐๒

^๒ ชาญณรงค์ บุญหนุน “กฎพระสงฆ์ในกฎหมายตราสามดวง” ใน พระพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์กับสังคมไทย (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). ๒๕๔๙).

อย่างไรก็ตามการประกาศใช้เอกสารทั้งสองฉบับไม่ปรากฏหลักฐานว่าเอกสารเรื่องใดประกาศใช้ก่อน แต่เมื่อพิจารณาจากหลักเหตุผล กฎหมายหรือข้อห้ามต่างๆ มักเกิดจากความประพฤติดีที่บุคคลส่วนใหญ่ในสังคมเห็นร่วมกันว่าไม่เหมาะสม เป็นสิ่งที่สังคมยอมรับไม่ได้หรือเป็นทางแห่งความเสื่อมจึงมีมาตรการบังคับและบทลงโทษก่อนเพื่อไม่ให้กระทำซ้ำอีก จากนั้นจึงตามมาด้วยนโยบายเพื่อเป็นแนวทางที่ถูกต้องให้ปฏิบัติตาม เป็นไปได้อย่างยิ่งว่าประกาศพระราชบัญญัติพระสงฆ์สามเณรแลศิษย์วัดฯ น่าจะประกาศก่อน จากนั้นจึงได้มีประกาศว่าด้วยทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาฯ

เอกสารทั้ง ๒ ฉบับนี้เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงการจัดการพระพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ ๔ นอกจากนี้ก็ยังสะท้อนปัญหาซ้ำซากที่เกิดขึ้นภายในหมู่สงฆ์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ สืบเนื่องมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๔

แม้เอกสารทั้งสองจะเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ แต่ก็มีการนำมาศึกษาอย่างจำกัด นักวิชาการมักอ้างในฐานะเอกสารการปกครองคณะสงฆ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่มิได้วิเคราะห์เนื้อหาสาระสำคัญของเอกสารทั้งสองฉบับนี้โดยเฉพาะ

ประกาศพระราชบัญญัติพระสงฆ์และประกาศว่าด้วยทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้ต้นฉบับที่มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์จัดพิมพ์เผยแพร่ เนื่องจากเป็นฉบับที่มีเนื้อหาสมบูรณ์และจัดเรียงลำดับไว้อย่างเป็นระบบ

๒. สารัตถวิพากษ์

การพระศาสนาและการกวัดขັນพระวินัยสงฆ์สมัยต้นรัตนโกสินทร์

ในสังคมพุทธนั้นสถาบันหลักที่มีบทบาทในการดำเนินชีวิตของประชาชน คือสถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันศาสนา ซึ่งทั้งสองต่างค้ำจุน พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขฝ่ายอาณาจักรทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภกของพระพุทธศาสนา ส่วนพระพุทธศาสนาก็ช่วยค้ำชูสถาบันพระมหากษัตริย์และเป็นแบบอย่างด้านจริยธรรมแก่ประชาชน

ด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนาไม่ได้จำกัดความสำคัญอยู่เฉพาะหลักธรรมคำสอนของพระศาสดาเท่านั้น แต่ยังมีพระสงฆ์เป็นองค์ประกอบสำคัญในฐานะสาวก ผู้สืบทอดพระศาสนา การดูแลความประพฤติของพระสงฆ์ให้ถูกต้องตามพระวินัย จึงเป็นหน้าที่สำคัญที่พระมหากษัตริย์เออพระทัยใส่ เพื่อให้ฝ่ายพุทธจักรอยู่ครบถ้วน ๕๐๐๐ ปี

แม้เป็นช่วงเวลาที่ยังจะประดิษฐานราชวงศ์และสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ.๒๓๒๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงกังวลพระราชหฤทัยเกี่ยวกับการพระพุทธรูปศาสนามาก จะเห็นได้ว่ามีพระราชดำริที่แสดงให้เห็นความอ่อนแอของพระพุทธรูปศาสนาอย่างชัดเจน ความตอนหนึ่งว่า “ฝ่ายข้างอาณาจักรได้ตั้งแต่งราชการตามตำแหน่งเสร็จแล้ว ควรจะจัดการข้างฝ่ายพุทธจักร ทำนุบำรุงพระพุทธรูปศาสนาซึ่งเสื่อมทรุดเคราห์หมองนั้น ให้วัฒนารุ่งเรืองสืบไป”^๓

สาระในกฎพระสงฆ์สะท้อนให้เห็นว่าในสมัยนั้นพระสงฆ์ทำผิดพระวินัยอย่างไรบ้าง เช่น การเทศนาพระมหาเวสสันดรชาดกออกนอกกลุ่มนอกทาง (กฎพระสงฆ์ข้อ ๑) การทำผิดวินัยโดยการรับสิ่งของเงินทอง (กฎพระสงฆ์ข้อ ๒) การอวดอุตริมนุสสรธรรมโดยอ้างว่ามีอิทธิฤทธิ์ (กฎพระสงฆ์ข้อ ๓) การทำผิดต้องจตุปาราชิกทั้งสี่ (กฎพระสงฆ์ข้อ ๕) รวมทั้งความผิดทางเพศ (กฎพระสงฆ์ข้อ ๘) การทำผิดร้ายแรงอื่น ๆ อาทิ เสพสุรายาเมาน้ำตาลส้ม แลฉนโภชนาหารของกัณฑ์ของเคี้ยวหลังภัตตอาหารเพล ดิดการพนันสำมะเลเทเมาหนีเที่ยว การเล่นสวาท การขึ้นเที่ยวบนสำเภาคือหาของเล่นให้พวกนอกศาสนาดูถูก (กฎพระสงฆ์ข้อ ๑๐)^๔

^๓ กรมศิลปากร. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค)เรียบเรียง(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา, ๒๕๔๕), ๖.

^๔ “กฎพระสงฆ์”ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา ๓ ดวง เล่ม ๓, (กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๙), ๑-๕๖.

แม้ว่าจะมีการชำระและออกกฎอย่างเคร่งครัด แต่ก็ไม้อาจจะแก้ปัญหาพระสงฆ์นอกกริตได้ ในรัชกาลที่ ๒ แม้จะทรงให้สมเด็จพระสังฆราช(อาจ) และพระพนรัตน์ แต่งหนังสือโอวาทานุสาสนี^๕ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของพระสงฆ์ทั้งในเมืองและหัวเมือง แต่ก็มีเหตุอื่นฉาวเพราะพระพนรัตน์ผู้เรียบเรียงก็ประพฤติดิฉิดพระวินัย^๖

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๘๕ – ๒๓๘๖ ในรัชสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้สึกและโบยพระภิกษุนอกกริตทั้งพระราชอาคณและสามัญภิกษุกว่า ๕๐๐ รูป^๗ ตลอดจนการให้มีการกวตชนพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ แต่ปัญหาพระภิกษุนอกกริตก็ยังไม่หมดไป

ดังนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ จึงทรงประกาศพระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับการพระศาสนาหลายฉบับ สาระสำคัญหลายข้อนั้นสะท้อนปัญหาของพระสงฆ์ที่เกิดขึ้นเหมือนกับในสมัยรัชกาลที่ ๑

การกวตชนวินัยสงฆ์รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การพระศาสนาและการกวตชนพระวินัยสงฆ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นเรื่องที่น่านสนใจอย่างยิ่ง เพราะพระองค์ทรงผนวชนานถึง ๒๓ ปีก่อนเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ นอกจากนี้ก็ทรงแตกฉานพระธรรมวินัย

^๕ ดู สาระของโอวาทานุสาสนี จาก วรพร ภูพงศ์พันธ์. “เอกสารลำดับที่ ๓๕ สังคิตยวงศ์และโอวาทานุสาสนี: รากฐานพุทธจักรในสมัยต้นรัตนโกสินทร์” ใน ๑๐๐ เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ลำดับที่ ๑๙, (กรุงเทพฯ: คักดีโสภาการพิมพ์, ๒๕๕๕), ๑ – ๕๔.

^๖ ดู วินัย พงศ์ศรีเพียร, “การพระศาสนากับการจัตระเบียบสังคมไทยตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” ใน พระพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพฯ: คักดีโสภาการพิมพ์, ๒๕๔๘), ๓๑๘ – ๓๑๙.

^๗ เรื่องเดียวกัน, ๓๒๑ – ๓๒๒.

ด้วยประสบการณ์ที่เคยครองสมณเพศจึงทรงทราบความเป็นไปที่แท้จริงของวงการสงฆ์ ในขณะเดียวกันรัชสมัยของพระองค์ก็เป็นช่วงเวลาที่ยามประเทศถูกทำลายจากลัทธิจักรวรรดินิยมและกำลังเผชิญความเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม ดังความตอนหนึ่งในประกาศกล่าวดำหนิพระภิกษุนอกรีตว่า

“ทำให้เสื่อมพระราชศรัทธา แลพระเกียรติยศในหลวง แต่บรรดาต่างประเทศที่ไม่นับถือพระพุทธศาสนาเข้ามาอยู่ในพระมหานครนี้ได้เห็นพระสงฆ์ประพฤติอนาจารอย่างนี้ ก็จะได้ติเตียนนินทาได้ว่าคนไทยชาวสยามนี้ เคารพนับถือผู้ที่ไม่สำรวมกายไม่ประพฤติให้เป็นที่น่าเลื่อมใสของผู้เคารพนับถือดังนี้ จะว่างามดีว่าประเสริฐอย่างไร”

ข้อความดังกล่าวสะท้อนความห่วงใยในพระพุทธศาสนาตลอดจนปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีประกาศเกี่ยวกับพระพุทธรูปมีจำนวน ๒๓ ฉบับ ดังนี้

ประกาศเกี่ยวกับพระสงฆ์ตั้งแต่ พ.ศ.๒๓๙๕-๒๔๑๑

พ.ศ.	จำนวน (ฉบับ)	ฉบับที่ / เรื่อง
๒๓๙๕	๒	๘.ประกาศว่าด้วยสังฆทาน ๑๐.ประกาศเรื่องเถรจันแทงผู้มีชื่อแล้วหนีไป แลห้ามไม่ให้บวชกุลบุตรอายุพ้น ๒๕ ถึง ๓๐ ปีเป็นเถร เป็นเถร
๒๓๙๖	๖	๑๓. ประกาศเรื่องให้สึกพระสงฆ์สามเณรที่สุบผีน ๑๙. ประกาศให้ทำบาญชีพระสงฆ์สามเณรที่เป็นช่างทองแลช่างอื่น ๆ ขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย

๖๒ ประกาศเรื่องการพระพุทธศาสนา

พ.ศ.	จำนวน (ฉบับ)	ฉบับที่ / เรื่อง
		๒๑.ประกาศว่าด้วยการสร้างวัด ๒๓.ประกาศให้พระสงฆ์บูชาพระแก้วมรกตในเดือน ๘ แรม ๘ ค่ำ ๒๖.ประกาศว่าด้วยเรื่องฟ้องหาปาราชิก ๒๗.ประกาศเรื่องภิกษุสามเณรรักใคร่ผู้หญิงจนถึงเป็นปาราชิกให้มาลู่แกโทษ จะยกโทษให้ ๒๘.ประกาศห้ามไม่ให้เอาแฝงไม้ไผ่จากมาทำเป็นพะเพิงในพระอารามหลวง ๒๙.ประกาศห้ามไม่ให้ชักสือแลชวนภิกษุสามเณรประพฤติอนาจาร ๓๐.ประกาศห้ามคฤหัสถ์ไม่ให้สมคบภิกษุสามเณรที่ประพฤติอนาจาร
๒๓๙๓/	๕	๓๓.ประกาศพระสงฆ์ที่จะสึกมารับราชการ ๔๒.หมายประกาศเขตรังวัดผู้ร้ายขุดวัด ๔๕.ประกาศห้ามมิให้ภิกษุสามเณรคบผู้หญิงมาคุยที่กุฏิ ๔๘.ประกาศเรื่องพระราชอาณัติ ฐานา เปரியัญ สึกมากเกินไปจะต้องเข้าเดือนทำการพิมพ์ ๔๙.ประกาศพระราชทานส่วนพระราชกุศลในการที่ทรงบริจาคเพชรใหญ่ประดับพระอุณาโลมพระพุทธรัตนปฏิมากร
๒๓๙๔	๑	๓/๙.ประกาศว่าด้วยคนพาลเสพสุราในเวลาตรุษสงกรานต์

พ.ศ.	จำนวน (ฉบับ)	ฉบับที่ / เรื่อง
๒๓๙๙	๒	๘๓.ประกาศเรื่องให้สำรวจคฤหัสถ์อาศัยวัด ๙๑.คำประกาศเรื่องปวารณา
๒๔๐๐	๑	๑๑๓.ประกาศห้ามไม่ให้พระสงฆ์สามเณรเที่ยวเตร่ ในทางเสด็จพระราชดำเนิน
๒๔๐๑	๑	๑๖๕.ประกาศการถือศาสนาแลผู้ที่ถือผิด
๒๔๐๒	๒	๑๓๖.ประกาศพระราชบัญญัติพระสงฆ์สามเณรแล ศิษย์วัด ๑๘๑.ประกาศว่าด้วยทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา
๒๔๐๓	๒	๑๘๘.ประกาศพระราชบัญญัติให้ภิกษุสามเณรแลศิษย์ วัดเมื่อประพฤติอนาจารแล้วให้มาลู่แก่โทษเสีย จะยก โทษให้ ๑๙๐.ประกาศห้ามพระสงฆ์ไม่ให้บอกใบ้ แหว่ง แล ประพฤติอนาจาร
๒๔๐๔	๑	๒๐๐.ประกาศพระราชบัญญัติพระสงฆ์สามเณรลัก เพศ
๒๔๐๕	—	—
๒๔๐๖	๑	๒๓๒.ประกาศการทรงปฏิสังขรณ์พระเจดีย์วัดชุมพล- นิการาม เกาะบางปะอิน
๒๔๐๗	๑	๒๔๘.ประกาศว่าด้วยการเล้าลือกกันว่าพระพุทธทำนาย เกิดขึ้นที่เมืองเขมร
๒๔๐๘	๑	๒๖๕.ประกาศพระราชทานชื่อวัดเงินวัดทอง
๒๔๑๑	๑	๓๐๑.ประกาศให้เรียกนามวัดราชประดิษฐ์ให้ถูก

๖๔ ประกาศเรื่องการพระพุทธศาสนา

ตารางข้างต้นแสดงว่า ก่อนหน้าที่จะประกาศพระราชบัญญัติพระสงฆ์ และประกาศว่าด้วยทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในพ.ศ. ๒๔๐๒ นั้นมีประกาศเกี่ยวกับพระภิกษุนอกกริทธหลายฉบับ บางส่วนก็ตรงกับประกาศพระราชบัญญัติพระสงฆ์ เช่น ประกาศเรื่องห้ามไม่ให้ชักสื่อแลชวนภิกษุสามเณรประพฤติอนาจาร และประกาศให้ภิกษุสามเณรรักใคร่ผู้หญิงจนถึงเป็นปาราชิกให้มาลู่แก่โทษ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๖ นั้นตรงกับเนื้อหาบางส่วนในประกาศพระราชบัญญัติพระสงฆ์

แต่ประกาศทั้งสองฉบับนี้คงไม่มีผู้ปฏิบัติตามมากนัก เพราะในปีต่อมาก็มีการประกาศให้ภิกษุสามเณรที่มีความผิดฐานปาราชิกมาลู่แก่โทษและห้ามพระสงฆ์ประพฤติอนาจาร ใน พ.ศ. ๒๔๐๔ ก็มีการประกาศเรื่องพระสงฆ์สามเณรลักเพศ (แอบแต่งกายแบบฆราวาส) ที่เป็นปัญหาที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ อย่างไรก็ตามน่าสังเกตว่าหลังจากประกาศฉบับนี้ก็ไม่มีประกาศในการควบคุมพระสงฆ์อีก

วัตถุประสงค์สำคัญในการประกาศพระราชบัญญัติพระสงฆ์ เนื่องจากทรงเห็นว่า “คนที่สมลักแล้วหลบหลีกไปบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์สามเณรแลแอบอิงเป็นศิษย์วัดอยู่มากนัก” คนเหล่านี้นอกจากจะสร้างปัญหาในสังคมแล้ว ยังสร้างมลทินแก่พระพุทธศาสนา เช่น การจับเอาไก่ที่ประชาชนปล่อยไปแลกเหล้า แลกหมี่ไว้ฉันในเวลากลางคืน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำริว่า “ชาวบ้านชาวเมืองจะมาเอานักเลงเป็นที่บูชาที่ไหว้ทำนอยู่อย่างนี้ไม่ควรเลย” ดังนั้นทำให้พระองค์ต้องชำระพระภิกษุนอกกริทธให้หมดสิ้น

นอกจากนี้ก็ทรงเห็นว่า “พระภิกษุ สามเณรแลศิษย์วัดเห็นจะนิยมกันเสพสุราน้ำเมามากนัก” เมื่อนิยมดื่มของมีนเมาทำให้เกิดการทำผิดอื่นๆ ได้ง่าย การดื่มสุราน้ำตาลเมานี้เป็นการผิดพระวินัยและผิดศีลอีกด้วย

สาระสำคัญในประกาศพระราชบัญญัติพระสงฆ์ นั้นอาจแบ่งเนื้อหาได้เป็น ๑๑ ข้อดังนี้

ลำดับ	สาระ
๑.	ให้พระราชอาคันโชน พระครู และเจ้าอาวาสตรวจสอบพฤติกรรมและสีก พระภิกษุ สามเณรนอกวัดที่สูบฝิ่น กัญชา เล่นการพนัน เสพเมถุน เล่น สวาท
๒.	ให้พระราชอาคันโชน พระครู และเจ้าอาวาสทำบาญชี และตรวจสอบนาย ประกันของพระภิกษุ สามเณรที่อยู่ในความดูแลของตน หากมีการ เปลี่ยนแปลงให้แจ้งกรมธรรมการ
๓.	ให้ผู้สำเร็จราชการเมืองตรวจสอบประวัติ มูลนายของศิษย์วัดและ คฤหัสถ์ในวัด
๔.	ให้พระเจ้าอาวาส กรมการ กำหนดตรวจสอบทำประวัติ คฤหัสถ์ภายใน การปกครองของตน หากมีผู้แอบแฝงให้ส่งไปให้กรมสุรัสวดี
๕.	ให้จับตัวพระภิกษุ สามเณรที่ไม่มีนายประกันสีกแล้วส่งหลวงจะได้ รางวัลรูปละ ๓ ตำลึง
๖.	ให้พระภิกษุเจ้าคณะรับเป็นนายประกันของพระภิกษุชราหรือพิการ
๗.	ไม่ให้บวชสามเณรไค่งเป็นภิกษุหรือสีกจากเณรเป็นชีปะขาวอยู่ในวัด
๘.	ห้ามพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ที่เสียสติอาศัยในวัด แต่ให้ส่งมาที่ส่วนกลาง
๙.	ให้พระภิกษุ สามเณรที่สูบฝิ่น ปาราชิก เล่นสวาท มารับผิด
๑๐.	ให้ศิษย์วัดและคฤหัสถ์ที่ซื้อฝิ่น กัญชามาให้แก่พระภิกษุมามอบตัวแก่ กรมธรรมการ
๑๑.	หากพระภิกษุต้องค้ำนอกอาราม ให้ข้าราชการที่อยู่ข้างเคียงรับรู้และ หากมีเหตุก็ให้ข้าราชการนั้นร่วมเป็นพยาน

เมื่อพิจารณาจากสาระของประกาศทั้ง ๑๑ ข้อ จะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องการให้เจ้าอาวาสและกรรมการดูแลพระภิกษุสามเณรที่อยู่ภายใต้การปกครองอย่างใกล้ชิดโดยให้ตรวจสอบทั้งที่มา นายประกัน ตลอดจนสอดส่องพฤติกรรมของพระภิกษุสงฆ์ นอกจากนี้ก็ยังขยายไปควบคุมชีปะขาว และโยมอุปัฏฐากของพระภิกษุสงฆ์ให้มีส่วนในการสอดส่องดูแลพระภิกษุสงฆ์ด้วยดังจะเห็นได้จากประกาศข้อที่ ๑๐

การเพิ่มให้ข้าราชการที่อยู่ใกล้เคียงเป็นผู้สอดส่องดูแลพระสงฆ์ที่มีความจำเป็นต้องไปค้างนอกพระอารามนั้น เป็นการให้สังคมมีส่วนร่วมรับผิดชอบและดูแลพระสงฆ์ด้วย ในกรณีพระภิกษุที่ไม่มีนายประกัน ซึ่งอาจจะเป็นผู้หนีความผิดมาปลอมปนในหมู่พระสงฆ์นั้น ก็มีรับสั่งให้สึกและตั้งรางวัลแก่ผู้ชี้เบาะแสหรือนำส่งเจ้าหน้าที่

ประกาศนี้ยังสะท้อนการระวางโทษและระยะเวลาในการจัดการซึ่งแสดงความสำคัญของข้อบังคับนั้น เช่น การจัดการให้เสร็จสิ้นในหนึ่งเดือน คือให้จัดการให้แล้วเสร็จภายในเดือนหก เอกสภนี้ แสดงว่าปัญหานี้เป็นปัญหาสำคัญที่ต้องเร่งแก้ไขโดยเร่งด่วน

ส่วนสาระสำคัญของประกาศว่าด้วยทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาฯ นั้นมีพระประสงค์ที่ “จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองไปในกาลภายหน้า” ถือเป็นการส่งเสริมกับประกาศพระราชบัญญัติพระสงฆ์ฯ

สาระสำคัญของประกาศฉบับนี้คือต้องการให้พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยของพระพุทธศาสนาและไม่ให้เกิดความแตกแยกในหมู่สงฆ์และสาธุศิษย์ เนื้อหาของประกาศฉบับนี้อาจแบ่งได้ ๒ ส่วน ดังต่อไปนี้

ลำดับ	เนื้อหาหลัก	เนื้อหารอง
๑.	ให้พระภิกษุปฏิบัติตามพระวินัยและโบราณคดีตามสมควร	ห้ามคฤหัสถ์และศิษย์วัดเด็ดฉันทพระภิกษุที่ประพฤติดังจากที่ตนนับถือ หากเป็นปัญหาให้กราบทูลพระเจ้าอยู่หัวเพื่อทรงวินิจฉัย
๒.	หากขาดแคลนแพทย์ให้พระภิกษุรักษาคฤหัสถ์ได้ แต่ต้องอยู่ในศีลธรรมและบทบัญญัติ	ห้ามเสพสุรา น้ำตาลเมา สบฟัน กัญชา เป็นนักเลง ถือนาฏิก ดิโก่ ชนวัว กัดปลา ดุมหรสพ เสพสังวาสด้วยบุรุษสตรี ชื้อขายทาสเรือกสวนไร่นา เพื่อแสวงหากำไรใส่ตน

ประกาศฉบับนี้สะท้อนการยอมรับความแตกต่างของนิกายพระสงฆ์ ทรงเข้าพระทัยถึงความหลากหลายของวัฒนธรรมพุทธศาสนาในสังคมไทยที่มีแนวปฏิบัติปลีกย่อยแตกต่างกัน ทรงอนุญาตให้พระภิกษุปฏิบัติตามโบราณประเพณีที่เคยถือปฏิบัติมา ดังความว่า

“พระสงฆ์บางพวกก็ประพฤติตามโบราณคดี ท่านผู้เป็นครูอุปัชฌาย์ อาจารย์แต่ก่อนสั่งสอนให้ศึกษาสืบต่อ ๆ มา พระสงฆ์บางพวกได้เห็นพระบาลีในคัมภีร์ พระวินัยได้ดำริตรองเห็นถ่องแท้แน่ใจ แล้วปฏิบัติไปตามตนเห็น ด้วยสำคัญว่าอย่างนั้น เป็นการฝืนอย่างโบราณดั้งเดิม แลการนั้นผู้ซึ่งไม่รู้เห็นด้วย ก็เรียกว่าการอุตริขึ้น แลในที่ถูกต้องแท้ในพระบาลี

๖๘ ประกาศเรื่องการพระพุทธศาสนา

คัมภีร์ พระวินัยสิกขาบทนั้น จะให้ท่านทั้งหลายทั้งปวงรู้เห็น แลเชื่อ
ต้องกันพร้อมเหมือนกันนั้นก็เป็นอย่าง

ข้อความนี้สอดคล้องกับข้อสังเกตของวินัย พงศ์ศรีเพียรที่เห็นว่า คนในทุก
ศาสนาที่อาศัยแผ่นดินสยามได้รับสิทธิและเสรีภาพในการดำเนินชีวิตตามความเชื่อ
ของตน^๙ ประเด็นนี้ยังอาจจะหมายถึงความแตกต่างของพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย
และมหานิกายที่มีวัตรปฏิบัติบางอย่างแตกต่างกัน การออกประกาศเช่นนี้ก็เพื่อ
เป็นการแจ้งเตือนให้ประชาชนเคารพความคิดของผู้ที่นับถือพระในนิกายที่ต่างไป
จากตนก็ได้

อีกประเด็นหนึ่งอาจจะเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรง อุปถัมภ์ธรรมยุติกนิกายและถือว่าเป็นพุทธศาสนาแบบบริสุทธิ์กว่าพุทธ
ศาสนาที่ไทยยึดถืออยู่ที่ “วิปลาสตลาดเคลื่อนมาช้านาน”^{๙๙} เมื่อทรงเห็นว่าไม่อาจ
แก้ไขความวิปลาสได้ก็ให้ยอมรับและเลือกปฏิบัติหรือนับถือสิ่งที่ถูกต้อง

การชำระพระศาสนาทั้งการควบคุม ดูแล และกวดขันพระสงฆ์ในสมัย
รัชกาลที่ ๔ อาจจะเป็นเพราะเหตุผลหลายประการ ที่น่าสนใจคือการสืบทอด
พระราชนิยมในรัชกาลที่ ๑ ซึ่งถือว่า การชำระฝ่ายพุทธจักรให้ปราศจากมลทินเป็น
หน้าที่ของพระมหากษัตริย์ที่ต้องชำระพระพุทธศาสนาให้อยู่ครบถ้วน ๕๐๐๐ ปี
ประกอบกับทรงเห็นว่าประชาชนควรมีส่วนร่วมดูแลและกวดขันพระนอกรีตไม่ให้
สร้างความเสื่อมเสียให้พระพุทธศาสนาได้

^๙ วินัย พงศ์ศรีเพียร, “การพระศาสนากับการจัดระเบียบสังคมไทยตั้งแต่รัชกาล
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว”, ๓๒๖.

^{๙๙} ดู รายละเอียดเพิ่มเติมเรื่องพระศาสนาในสมัยรัชกาลที่ ๔ ใน ญัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์,
“ทำเนียบสมณศักดิ์ในจารึกวัดพระเชตุพนฯ การจัดการคณะสงฆ์ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์”
ใน ๑๐๐ เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ลำดับที่ ๑๗ (กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณ
การพิมพ์, ๒๕๕๕), ๓๖.

สรุป

ประกาศพระราชบัญญัติพระสงฆ์ และประกาศว่าด้วยทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ถือเป็นหลักฐานแสดงการสืบทอดการจัดการพระสงฆ์นอกกริตาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การกวดขันวินัยพระสงฆ์ในสมัยนี้เป็นการจัดการในลักษณะ “การควบคุม” พระสงฆ์ สามเณร และภราวาสที่เกี่ยวข้อง การจัดการนั้นอาจแบ่งเป็นสองรูปแบบคือการให้พระภิกษุเจ้าอาวาสและเจ้าคณะจัดการควบคุมดูแลเอง และให้คฤหัสถ์เข้ามามีส่วนร่วมในการกวดขันดูแลสอดส่องพฤติกรรมของพระภิกษุด้วย นอกจากนี้ก็ให้มีการจัดระบบการปกครองปลีกย่อยบางอย่าง เช่น การห้ามบวชสามเณรโค่งและห้ามพระและคฤหัสถ์เสียดิอาศัยอยู่ในวัด

ส่วนประกาศอีกฉบับนั้นมีหน้าที่ “ส่งเสริม” การพระศาสนาโดยให้พระภิกษุปฏิบัติตามประเพณีนิยมได้ นอกจากนี้ก็ทรงอนุญาตให้พระภิกษุช่วยภราวาสได้ตามความเหมาะสมแต่ต้องไม่ขัดกับพระวินัยที่ดี

ความสำคัญของเอกสารทั้งสองฉบับนี้คือเป็นหลักฐานในการประกาศ “ควบคุม” และ “ส่งเสริม” พระสงฆ์ ภราวาสตลอดจนศิษย์วัดให้ดูแลกันและกันเพื่อเผื่อระวังไม่ให้พระสงฆ์ประพฤติผิดนอกกริตา อย่างไรก็ตาม การออกประกาศที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกันซ้ำหลายครั้งก็สะท้อนว่าการควบคุมและชำระพระศาสนาในประเทศไทยคงเป็นเรื่องที่ยากเป็นอย่างยิ่ง

สารวิพากษ์

ประกาศพระราชบัญญัติพระสงฆ์สามเณรแลศิษย์วัด

ณ วันจันทร์ เดือน ๖ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีมะแม เอกศก

ด้วยพระธรรมการบตีรับพระบรมราชโองการไล่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่าตั้งแต่โปรดสักเลกมาทั้งในกรุงเทพ ฯ แลหัวเมือง คนที่สมลักแล้วหลบหลีกไปบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์สามเณรแลแอบอิงเป็นศิษย์วัดอยู่มากนัก แลเมื่อมีคดีความปาราชิกบ้าง ความผู้ร้ายบ้าง ความวิวาทตีรันบ้าง ก็ย่อมมีคำกล่าวในควาว่า พระภิกษุสงฆ์สามเณร แลศิษย์วัดเสพสุราน้ำตาลส้มเมามาย วุ่นวายนั้นด้วยแทบทุกเรื่อง จึงเห็นว่าพระภิกษุ สามเณรแลศิษย์วัดเห็นจะนิยมกันเสพสุราน้ำเมามากนัก เมื่อจะสังเกตเหตุสังเกตได้จนว่า เมื่อคนที่มีศรัทธาหรือคนถือการเสียเคราะห์เอาไ้ไปปล่อยวัดไม่ขาด ไ้เหลืออยู่มาก แต่วัดที่เรียกว่าวัดสมณะอย่างวัดสมอราย วัดรังษีสุทธาวาส แลวัดอื่น ๆ ในวัดที่มีนั้กเลงมากนั้นไ้ปล่อยหือไม่ขึ้น ด้วยได้เคยทราบว่ชาววัดจับเอาไปแลกหมี่แลสุรากับจีนเจ้าของสุราเจ้าของหมี่กินในเวลากลางคืนเสียหมด ใครไม่เชื่อสังเกตสืบดูก็จะรู้ความจริง ชาวบ้านชาวเมืองจะมาเอนักเลงเป็นที่บูชาที่ไหว้ท่านอยู่อย่างนี้ไม่ควรเลย เพราะฉะนั้นบัดนี้โปรดจะให้ชำระทุกพระอารามหลวงแลวัดขึ้นทั้งปวง จะขอเอาตัวพระภิกษุสามเณรที่เสพสุราน้ำตาลส้ม แลสูบฝิ่นกัญชา กินข้าวค้ำ เล่นถั่ว^{๑๐} ไป^{๑๑} การพนันต่าง ๆ แลถืออาวุธเที่ยว หรือเล่นสวาท สักเสียแทบให้สิ้นเชิง อย่าให้รกวัดอารามที่ทำบุญบูชา ถึงศิษย์วัดแลคนอาศัยวัดก็เป็นคนซื้อสุราและน้ำตาลส้มให้พระสงฆ์สามเณรกิน แลซื้อฝิ่นกัญชาให้พระภิกษุสามเณรสูบ ตัวก็กินแล

^{๑๐} ชื่อการพนันอย่างเดียวกับโปกำ แต่ใช้มือกำเบี้ยแทนการใช้ถ้วยครอบ

^{๑๑} เครื่องเล่นการพนันของจีน กลั้กทำด้วยทองเหลืองสีเหลือง มีลูกแดงขาวข้างในใช้ปั่น, ชื่อการพนันอย่างหนึ่ง เล่นโดยเจ้ามือเอาลิ้นโปใส่ลงในฝาครอบโปไม่ให้คนแทงเห็น ปิดฝาครอบโปแล้วตั้งให้แทง โดยยอมให้คนแทงปั่นไปได้ตามใจชอบ เมื่อเปิด ถ้าลิ้นชักโปชี้กวตรงกับช่องแถมไหน ก็นับว่าโปออกแถมนั้น โปมีประตูสำหรับแทงเพียง ๔ ประตู คือหน่วย สอง สาม และครบ มีวิธีแทง ๗ วิธี คือ เหม้ง กัก เลี่ยม อ้อ ชั่ว ถ่อ และอา, ปั่นก็เรียก

สูบด้วยโดยมาก แลสมคบพระภิกษุสงฆ์สามเณรเล่นถั่วไปการพนันต่าง ๆ เพราะฉะนั้นขอประกาศมาก่อนโดยข้อตามลำดับด้วยตัวเลขต่อไป

(๑) ขอให้พระราชอาณัติ พระครูฐานานุกรม^{๑๒} เปரியญ^{๑๓} เจ้าคณะวัดเดิม วัดขึ้น แลเจ้าอธิการ^{๑๔} ชำระตรวจตราสอบสวนพระภิกษุสามเณรที่เสพสุราน้ำตาลส้ม สูบฝิ่นกัญชาแลกินข้าวคั่วเล่นถั่วไป การพนันต่าง ๆ แลถืออาวุธ เทียวแลเล่นสวาท หรือศิษย์วัดที่ซื้อสุราแลน้ำตาลส้ม ซื้อฝิ่นซื้อกัญชาให้พระภิกษุสงฆ์สามเณรกินแลสูบ ตัวได้กินได้สูบด้วยพระภิกษุสงฆ์สามเณรกินแลสูบ แลสมคบพระภิกษุสามเณรเป็นศิษย์ไม่ถืออาวุธแลเทียวเล่นถั่วไปการพนันต่าง ๆ ดังที่กล่าวไว้อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ให้รู้จักแล้วกำจัดให้สึกเสีย แล้วให้ไปเสียให้พ้นพระอารามหลวงจงได้ แต่อย่าขับไปทั้งเป็นภิกษุสามเณรจะออกจากวัดนี้ไปวัดโน้นร่นไป ให้ชำระกันเสียในเดือนหก ปีมะแม เอกศกนี้

(๒) พระสงฆ์สามเณร ที่เจ้าคณะเจ้าอธิการเห็นว่าควรจะอยู่ในพระอารามหลวงแลวัดขึ้นทั้งปวงนั้นก็ให้มีนายประกัน แลที่นายประกันไม่มีตัวแล้วก็ให้เรียกนายประกันใหม่เรียกตัวนายประกันแต่ที่เป็นคฤหัสถ์มีเหย้าเรือนสังกัดมูลนายได้ แล้ว ก็พาตัวนายประกันมาให้บาญชีแต่กรรมธรรมการในกรุงเทพ ฯ แลธรรมการหัวเมือง ในเดือนหกปีมะแม เอกศกนี้ พระภิกษุสามเณรที่มีนายประกันแล้ว ให้เจ้าคณะเจ้าอธิการบอกบาญชีแก่กรรมธรรมการในกรุงเทพ ฯ แลหัวเมืองให้ทราบให้เรียกบาญชีไว้ทุกเดือน ดังบาญชีนิตยภัต^{๑๕} เมื่อจะขับไล่ไปเสีย ลาไป สึกไป หรือหนีไปก็ให้บอกกรรมการให้รู้ไว้ก่อนแต่ยังไม่มีคดีต้องฟ้องร้องขัดขวางในศาลกรรมธรรมการ ถ้าไม่บอกเมื่อมีคดีสิ่งใด ๆ เกิดขึ้น จะตั้งจำหน่ายขับไล่ไปแล้ว ลาไปแล้ว สึกไปแล้ว หรือหนีไปก่อนแล้วนั้นไม่ได้ จะต้องเร่งเอาตัว

(๓) ศิษย์วัดแลคฤหัสถ์อาศัยวัดทั้งปวง ก็เป็นคนในพระราชอาณาจักร มิใช่เป็นคนในพุทธจักร จะให้เลือนลอยอยู่ไม่ได้ ให้กรมพระนครบาลในกรุงเทพ ฯ แลผู้สำเร็จราชการกรมการหัวเมือง จัดแจงหาคนซึ่งเป็นหลักหลายอยู่ใกล้วัดตั้ง

^{๑๒} ลำดับตำแหน่งยศพระสงฆ์ที่พระราชอาณัติมีอำนาจตั้งสมณศักดิ์ให้ตามทำเนียบ

^{๑๓} ผู้สอบความรู้พระปริยัติธรรมสายบาลีได้ตามหลักสูตรตั้งแต่ ๓ ประโยคขึ้นไป

^{๑๔} พระที่ดำรงตำแหน่งพระอุปัชฌาย์หรือเจ้าคณะตำบลซึ่งไม่มีสมณศักดิ์อย่างอื่น

^{๑๕} อาหารหรือค่าอาหารที่ถวายภิกษุสามเณร

เป็นนายอำเภอสำหรับจัดให้ตรวจตราดูศิษย์วัด แลคนอาศัยวัด ให้รู้จักบิดามารดา แลสังกัดเจ้าหม่มมูลนาย แลให้บาญชีแก่กรมธรรมการให้รู้ด้วยว่า วัดนั้น ๆ เป็นอำเภอคนนั้น ๆ เกิดความขึ้นเมื่อใด จะได้เรียกเอาตัวผู้ต้องคดี

(๔) พระสงฆ์ในพระอารามนั้น ๆ จะมีคฤหัสถ์เป็นศิษย์วัดแลคนอาศัยวัด ควรพระสงฆ์จะรับฝากไว้เท่าใด ก็จงยื่นบาญชีแลตราเดิม แลสังกัดมูลนาย ของคนเหล่านั้น ให้นายอำเภอแลกำนันเดิมที่อยู่ใกล้วัด หรือที่กรมพระนครบาล แลผู้สำเร็จราชการเมือง กรมการตั้งขึ้นไว้นั้นให้รู้จักตัวไว้เป็นค่านับด้วย ถ้าคนที่ ยื่นบาญชีไว้แล้วจะไปจากวัดด้วยเหตุใด ๆ ก็จงบอกให้นายอำเภอแลกำนันรู้ ให้ นายอำเภอแลกำนันตรวจตราอย่าให้มีคนนอกจากคนที่พระภิกษุสงฆ์สามเณรยื่น บาญชีรับไว้นั้นเลย ถ้าสืบว่าใครแอบแฝงอยู่ในวัด พระสงฆ์ไม่ได้ให้บาญชีรับตัว คนนั้นก็เป็นคนรังเกียจว่าเป็นผู้ร้ายแลคนหนีเจ้าเบี้ยนายเงินเหตุอื่น ๆ เพราะฉะนั้นให้กำนันนายอำเภอจับตัวมาส่งกรมพระคลังชำระดู ถ้าไม่เป็นผู้ร้าย เหตุหนีคุกหนีทิม^{๑๖} แลทาสลูกหนีหนีเจ้าเบี้ยนายเงิน เป็นคนจรจัดพลัด หรือมี สังกัด มิใช่ไพร่หลวงแล้วก็ให้เอาสักเป็นไพร่หลวง จะพระราชทานรางวัลผู้จับนับ ตัวผู้แอบอิงอาศัยวัดนั้นละสองตำลึง แล้วให้ตัวเลิกใช้รางวัลหรือเข้าเดือนออก เดือนเข้า ๒ เดือน ถ้าเป็นผู้ร้าย หนีคุกหนีทิมก็ให้ผู้คุมใช้รางวัลสองตำลึง ถ้า เป็นทาสลูกหนีก็ให้เจ้าเบี้ยนายเงินใช้รางวัลสองตำลึง แล้วรับตัวไป

(๕) พระภิกษุสงฆ์สามเณรที่ไม่มีนายประกันแอบอาศัยอยู่ในวัดหรือในบ้านก็ ดี แลเป็นคนเที่ยวล่อยเรื่ออยู่ก็ดี เข้าแอบอิงอาศัยอยู่ในบ้านเรือนใคร ๆ ก็ดี ให้ กรมธรรมการตรวจจับตัวนักบวชนอกหมู่ นอกคณะเช่นนี้มา จะบนผู้นำจับรูปละ สามตำลึง ถ้าได้ตัวมาแล้วจะให้สึกออกสักเป็นไพร่หลวงแลให้ผู้นั้นได้เงินรางวัลค่า จับ หรือเข้าเดือนออกเดือนเข้า ๓ เดือน แลพระสงฆ์สามเณรที่สมคบพระสงฆ์ สามเณรไว้ในกฎินนอกบาญชีไม่มีประกันนั้น มีโทษเสมอผู้ผิดด้วยคฤหัสถ์ที่สมคบไว้ ในบ้านหรือเรื่อเรือนของตัว ก็จะมีโทษตามโทษานุโทษ

(๖) พระสงฆ์ชราพิการเสียจักขุ เรียกนายประกันคฤหัสถ์ไม่ได้ให้เจ้าคณะ เจ้าอธิการพาตัวมาให้กรมธรรมการดูตัว หรือถ้ามาได้ก็ให้พาธรรมการไปดูตัว เมื่อเห็นว่าชราแท้แล้ว แลพิการเป็นง่อยเปลี้ยแท้ แลเสียจักขุสองข้าง แลเสียโส

^{๑๖} คุก คุกใต้ดิน เช่น ติดทิม คือติดคุก

ไม่มีผู้ใดรับประกันแน่แล้ว ให้เจ้าคณะช่วยอนุเคราะห์รับประกันไว้เถิด แลเห็นว่าควรจะยื่นบาปฐิในคิลานภัต^{๑๓} แต่ถ้ากลายเป็นคนมีคติความปาราชิกก็ดี ความผู้ร้ายก็ดี แลมีคติสิ่งใด ๆ จะเร่งเอาตัวแต่ผู้รับนิตยภัตของเจ้าคณะผู้รับประกันหนึ่ง พระสงฆ์ในกรุงที่ไม่กว้างขวาง เป็นภิกษุอนาถาไม่มีบิดามารดา ญาติโยม แลพระสงฆ์สัจจมาแต่่นอกกรุงหัวเมืองไกลไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่รู้จักคุ้นเคย มีศรัทธาจะใคร่มาอยู่เล่าเรียน อาศัยในวัดอารามใด เพราะไม่มีผู้อนุเคราะห์รับประกันเจ้าคณะหรือเจ้าอธิการไม่รับไว้ ให้พระสงฆ์รูปนั้นมาหาพระธรรมการบดี หรือหลวงธรรมเสนา เจ้ากรม ปลัดกรมในกรมธรรมการ พระวิเชียรปรีชา พระเมธาธิบดี หลวงอุดมจินดา หลวงราชาภิรมย์ เจ้ากรม ปลัดกรมในกรมราชบัณฑิต ให้ผู้มีบรรดาศักดิ์ซึ่งออกชื่อมาแล้วที่พระสงฆ์มาหาจะให้เป็นที่พึ่งนั้น ได้ถามสืบสวนดูให้รู้ว่าพระภิกษุรูปนั้น ๆ ตั้งเดิมมาแต่ไหน อยู่วัดวาอารามใด มีข้อความเกี่ยวข้องต้องไล่ต้องขับจากอารามนั้นอารามนี้หรือไม่ ถ้าได้ความว่าเป็นพระภิกษุดี ไม่มีถ้อยความอะไร เป็นพระภิกษุเรียบร้อยมีศรัทธาจะใคร่ประพฤติพรหมจรรย์ แลมีอุตสาหะจะใคร่เล่าเรียนปฏิบัติอยู่จริง ก็ให้พระธรรมการบดี หลวงธรรมเสนา หรือผู้อื่นที่รับธุระพระสงฆ์รูปนั้น นำความขึ้นกราบทูลพระกรุณาให้ทรงทราบ จะทรงพระมหากรุณาโปรดให้มีผู้ช่วยอนุเคราะห์รับรองแลญาติโยมปฏิบัติโดยสมควร

(๓) สามเณรแก่ สามเณรโคง^{๑๔} ให้บวชภิกษุแล้วอายุตั้งแต่ ๒๕ ขึ้นไปต่ำ ๓๐ ปีลงมา อย่าให้มีในอารามใด ๆ ให้บวชเป็นภิกษุเสีย หรือบวชเป็นปะชาว^{๑๕} คิษยวัต แล้วให้ยื่นบาปฐินายอำเภอลำกัณห์ไว้เสีย ถ้าเป็นคนชราพิการ เสียจักษุ พระสงฆ์จะเลี้ยงไว้ด้วยกรุณาก็ได้ แต่ให้กำนันนายอำเภอรู้ไว้ ถ้าไม่พอใจจะเอาไว้ก็ให้เอามาส่งโรงพยาบาล พระเจ้าแผ่นดินจะทรงพระมหากรุณาให้พนักงานรับเลี้ยงไว้ในโรงพยาบาล

^{๑๓} คิลานภัต คือ เงินค่าใช้จ่ายของพระอาพาธ

^{๑๔} โตหรืออายุมากกว่าเพื่อน คำเรียกผู้บรรพชาเป็นสามเณรมาจนอายุครบอุปสมบทเป็นภิกษุแต่ไม่ยอมอุปสมบท

^{๑๕} ชายผู้จำศีลนั่งห่มผ้าขาว

อนึ่ง ถ้าพระราชาคณะฐานานุกรม พระครูเจ้าอาราม เปรียญ พระครูเจ้าคณะมีความสงสัยตัวด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่รักจะเป็นภิกษุอุปสมบทอยู่ แต่ว่าถ้าสึกออกไปเป็นปะขาวแลศฤง์สก็เห็นว่าจะลำบากกระดากอยู่ เพราะเคยเป็นอุปัชฌายาจารย์ที่นับถือของภิกษุสามเณรเป็นอันมากอยู่แล้ว มีความขบใจจะใคร่สึกออกเป็นสามเณรแก่อยู่ในวัด เพื่อจะให้ศิษย์ซึ่งยังบวชอยู่แลผู้ปฏิบัติ นับถือแต่นักบวชได้ปฏิบัติง่าย เหมือนหนึ่งพระปัญญาคัมภีร์เถรซึ่งมาแต่วัดคงคา ประมูล มาเป็นพระราชาอยู่ในวัดราชสิทธิธารารามนั้น ถ้าพระราชาคณะฐานานุกรมพระครูเจ้าคณะเจ้าอารามรูปใด รูปหนึ่งมีประสงค์ดังนี้ ก็ให้มาแจ้งความตามจริงโดยสุจริตต่อพระยาประสิทธิศุภการให้กราบทูลพระกรุณาให้ทรงทราบก็จะทรงพระกรุณาโปรด ฯ ทรงพระอนุญาตให้สึกเป็นแต่สามเณรอยู่ในวัดตามสบายไม่ห้ามคอก เพราะทรงทราบรู้จักตัวอยู่แล้ว ไม่เป็นที่แอบอิงของคนพาล

แต่ภิกษุอนุจรมัณเฑียรนั้น ถ้าอายุมากถึง ๓๐ ขึ้นไปแล้วใคร่ออกเป็นสามเณรให้มาหาท่านเจ้าคณะให้เจ้าคณะพาตัวมาแจ้งความต่อกรมธรรมการให้ทราบโดยสุจริตตามจริงแล้ว ก็ทรงพระมหากรุณาโปรดให้สึกเป็นแต่สามเณรอยู่อาศัยในพระอารามแลวัดนั้น ๆ ต่อไป แต่ให้ยื่นบาญชีไว้ต่อกรมธรรมการให้ทราบ อย่าให้เป็นที่แอบอิงของคนฉกรรจ์จะหลบลีกเจ้าขุนมูลนายบวชขวาง ๆ ไร ๆ ไม่ต้องการนั้น ถ้ามีสามเณรโคงอายุมากกว่า ๒๕ ขึ้นไป ๓๐ ลงมา ถ้าแอบแฝงอยู่ในวัด ให้กรมธรรมการแลกำนันนายอำเภอไปสืบจับ ถ้าได้ตัวมาก็จะเอาสักเป็นไพร่หลวง ผู้นำจับจะได้รับพระราชทานรางวัลตามจำนวนสามเณรโคง ซึ่งนำจับมาได้คนละสามตำลึง แล้วจะให้ (สามเณรโคงที่เป็นไพร่หลวงนั้น) เข้าเดือนใช้รางวัลสามเดือน นอกจากสามเดือนที่ต้องเข้าเวรเป็นปกติ

(๘) ในแขวงกรุง ฯ แลเมืองนครเขื่อนขันธ์ เมืองนนทบุรีทั้งปวง ห้ามอย่าให้คนเสียจริตเป็นภิกษุสามเณรก็ดี เป็นคฤหัสถ์ก็ดี แอบอิงอาศัยอยู่ในวัดเป็นอันขาด หรือเป็นญาติสนิทหรือเป็นครูอาจารย์จะพาไป แลจะส่งไปหัวเมืองไกลไม่ได้ก็ดี หรือพระสงฆ์ผู้ใดเป็นแพทย์รักษาคนเสียจริต จะใคร่รับฝากคนเสียจริตไว้รักษาตามวิชาตัวหรือกรุณาก็ดีก็ให้กักขังไว้ให้แน่นหนาอย่าปล่อยให้เที่ยวไปมา แลให้มารับประกันตัวไว้แต่นายอำเภอแลกำนันแลให้นายอำเภอแลกำนันตรวจตราว่าคนเสียจริตอยู่ในวัดวาอารามใด ถ้าไม่มีประกันก็ให้จับตัวมาส่งยังโรงหลวงที่เป็นที่รักษาคนเสียจริต ณ กรมพระนครบาล อย่าให้ละเลยไว้ถ้ามีคนเสียจริต

ปลอมคนดีเข้ามาในพระบรมมหาราชวัง มีผู้จับได้ ผู้จับควรได้รับพระราชทานรางวัลสองข้างลงมาซึ่งหนึ่งขึ้นไป ตามเวลาเป็นกลางวันแลกลางคืนแลสถานที่เข้าไปลักแลตั้นนั้น แลจะให้ชำระว่าคนเสียจริตนั้นมาแต่ไหน เป็นคนของใคร เมื่อสืบไปได้ความว่าเป็นคนอาศัยวัด เทียบเลื่อนลอยอยู่ไม่มีเจ้าของ รางวัลค่าจับนั้นจะต้องให้นายอำเภอลำกัณฑ์ที่อยู่ใกล้วัดแลศิษย์วัดทั้งปวงเรียโรช่วยกันใช้ ถ้าได้ความว่าอาศัยอยู่กับพระสงฆ์สามเณรแห่งใดแห่งหนึ่งเป็นเจ้าของ รางวัลค่าจับจะต้องให้ศิษย์แลบิดามารดาของศิษย์ที่อยู่วัดด้วย แลผู้ปฏิบัติเป็นญาติโยมส่งสำหรับ หรือนายประกันของพระสงฆ์สามเณรรูปนั้นช่วยกันใช้ ถ้าไม่มีญาติโยมผู้ปฏิบัติ จะต้องให้นายอำเภอลำกัณฑ์กับผู้รับนิตยภัตของเจ้าคณะแลนายประกันช่วยกันใช้ ถ้าพระอารามหลวงมีข้าพระ ให้กรมปลัดกรมข้าพระเอาใจใส่ตรวจตราอย่าให้มีคนเสียจริตอยู่ในพระอารามหลวงได้ เมื่อได้ความว่าคนเสียจริตอยู่ในพระอารามหลวงใด เมื่อได้ความว่าคนเสียจริตอยู่ในพระอารามหลวงที่มีข้าพระแล้ว เจ้ากรมปลัดกรมข้าพระต้องช่วยกันใช้ ถ้าคนเสียจริตไปจากบ้านเรือนผู้ใด ผู้นั้นต้องรางวัลค่าจับ ส่วนถ้าคนเสียจริตที่เข้าไปในพระบรมมหาราชวัง เพราะต้องกลางแคลงว่าเป็นคนร้าย มาทำมารยาเป็นคนเสียจริต มีพระราชกำหนดกฎหมายว่าให้ต้องรับพระราชอาญาเสียแล้วให้จำไว้ในคุกจนตาย

(๙) ภิกษุสามเณรใด ได้เที่ยวพาลผู้หญิงให้เป็นที่รังเกียจก็ตี เป็นปาราชิก เมณฺหฺนหญิงก็ตี เล่นสวาทสัมผัสหรือถึงชำเรากก็ตี ยังบวชอยู่ก็ตี หรือสึกไปแล้วยังไม่ครบกำหนดสามปีก็ตี ภิกษุสามเณรใด ๆ เสพสุรา น้ำตาลส้ม สูปผีน สูปกัญชา เล่นโป เล่นถั่ว แลอื่น ๆ แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ยังบวชอยู่ก็ตี สึกไปแล้วยังไม่ครบเดือนก็ตี เมื่อยังไม่มีโจทก์ฟ้องมีความร้อนตัว กลัวผิด ให้รีบ มาสารภาพลูกแก่โทษต่อกรมธรรมการตามความสัตย์ความจริง อย่าอำพรางปิดบังความชั่วไว้ แลชดทอดพวกเพื่อนผู้ทำผิดด้วยกันเช่นกันตามรู้ตามเห็นให้สิ้นเชิง แลผู้ที่ทำผิดลูกแก่โทษดังนี้ จะทรงพระมหากรุณายกโทษให้ไม่ต้องรับพระราชอาญา ถ้ามิใช่ลูกหมู่ไพร่หลวง ไม่ต้องลักเป็นไพร่หลวงแลไม่ต้องเสียค่าฤชา จะต้องเสียค่าสมุดดินสอเล็กน้อย แล้วจะมอบตัวคืนให้เจ้าหมู่มูลนายแลบิดามารดาไป ถ้าไม่สารภาพลูกแก่โทษแล้วแลมีผู้ฟ้องผู้ชดทอด เมื่อชำระไปมีผู้ยืนยันกล่าวหาตั้งแต่สองปากขึ้นไปจะให้เอาเป็นสัจ ถ้าเป็นความปาราชิกมหันตโทษ สึกไปแล้วพ้นกำหนดสามปีจึงจะพ้นเขต ถ้ายังอยู่ในสามปีลงมาจะโปรดให้เอาตัวมา

๓๖ ประกาศเรื่องการพระพุทธศาสนา

ชำระ ถ้าเป็นการเสพสุรา น้ำตาลส้ม แลอื่น ๆ ลีกไปแล้วเกินสามเดือนจึงพ้นโทษ ถ้าลีกไปยังไม่ครบสามเดือนจะให้เอาตัวมาชำระเอาเป็นสัจแล้วลักเป็นไพร่หลวง ถ้าหลบหนีไปจะบนผู้นำจับรูปละห้าตำลึง ได้ตัวมาจะให้ใช้ค่าสินบนนำจับด้วย

(๑๐) คฤหัสถ์คหบดีหรือชาวบ้าน เป็นคนสอพโลซื้อสุรา น้ำตาลส้มให้พระสงฆ์สามเณรกิน ซื่อฝืน ซื่อักญาให้พระสงฆ์สามเณรสุม แลตัวได้กินได้สุมกับพระสงฆ์สามเณรแลเล่นโป เล่นถั่ว แลเล่นอื่น ๆ กับพระสงฆ์สามเณร ก็ให้มาสารภาพลูกแก้โทษตามความสัจต่อกรมธรรมการ ชัดพวกเพื่อนผู้ทำผิดด้วยตามรู้ตามเห็นให้สิ้นเชิง จะทรงพระมหากรุณาโปรดไม่ให้อำนาจรับพระราชอาญา แลไม่ต้องมีโทษ ไม่ต้องเสียสิ่งหนึ่งสิ่งใด ถ้าไม่สารภาพลูกแก้โทษโดยดีมีผู้ชัดทอดถึง ถ้าภิกษุสามเณรยังบวชอยู่ในวัดก็ดี หรือลีก แล้วยังไม่พ้นเขตสามปีหรือสามเดือน ตามกำหนดดังกล่าวแล้วนั้น คฤหัสถ์ผู้นั้นก็ไม่พ้นโทษ จะโปรดให้เอาตัวมาชำระเอาเป็นสัจ เพราะฉะนั้นเมื่อบุตรหลานญาติพี่น้องแลบ่าวไพร่ของผู้ใดไปบวชอยู่ในวัดวาอารามใด ๆ ให้บิดามารดาญาติพี่น้องแลเจ้าหม่มมุลนายสืบสาวฟังดู ถ้าสงสัยหรือความผิดอื่น ๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง แลบิดามารดาญาติพี่น้องมีความร้อนตัวกลัวว่าจะพลอยได้ความผิดด้วย หรือเจ้าหม่มมุลนายเสียตายว่าลูกหม่มของตัว จะต้องตกไปเป็นไพร่หลวงก็ให้มาว่ากล่าวเกลี้ยกล่อมภิกษุสามเณรผู้นั้น ๆ ให้ลีกออกเสียโดยดี แลพาตัวผู้ผิดมาให้การสารภาพลูกแก้โทษต่อกรมธรรมการตามสัจจริง แลให้ชัดทอดพวกเพื่อน ผู้ทำผิดด้วยกันตามรู้ตามเห็นให้สิ้นเชิง จะทรงพระมหากรุณาโปรดยกโทษผู้ที่ทำผิดให้เป็นความชอบแก่ผู้ที่พาตัวผู้ทำผิดมาสารภาพลูกแก้โทษนั้น ไม่ให้ผู้ผิดนั้นต้องรับพระราชอาญา แลไม่ต้องมีโทษไม่ต้องเสียสิ่งหนึ่งสิ่งใด จะมอบตัวคืนให้เจ้าหม่มมุลนายแลบิดามารดาไป ถ้าไม่มาสารภาพลูกแก้โทษแล้วชำระไป มีผู้ยืนยันกล่าวหาตั้งแต่สองปากขึ้นไปจะเอาเป็นสัจให้มีโทษดังกล่าวแล้ว ถ้าเป็นไพร่หลวงแลหม่มไพร่หลวงเดิมทำผิดดังนี้ จะให้ลงพระราชอาญา ๓๐ ที ถ้าจะไถ่โทษห้าที่ต่อแสนคิดเป็นเงินหกตำลึง ถ้าไม่มีเงินใช้ให้เข้าเดือนนอก เดือนที่เข้าเวรเป็นปรกติใช้ ๔ เดือน แลผู้ที่มีความผิดดังกล่าวแล้วนี้ ถ้าหลบหนีไปจะเสียสินบนให้ตามจับ ได้ตัวมาแล้วจะทำโทษดังกล่าวแล้ว แลให้ใช้สินบนแก่ผู้จับด้วยคนละห้าตำลึง หรือเข้าเดือนใช้การแทน ๔ เดือน

(๑๑) หนึ่งในตระกูลในบ้านใด เมื่อคราวป่วยไข้แลเหตุอื่น ๆ ที่ควรจะนิมนต์ พระภิกษุสามเณรไปรักษาพยาบาล หรืออยู่เป็นเพื่อน ต้องนอนค้างแรมอยู่ใน บ้านเรือนก็ดีแลนิมนต์ภิกษุไปสวดที่วัดศพ ต้องค้างแรมอยู่ในบ้านเรือนก็ดี ให้ จดหมายยื่นแก่นายอำเภอลำกัณห์ แลแก่ผู้มีบรรดาศักดิ์ที่อยู่ใกล้เป็นที่พระยา แลพระ หลวง ขุน หมื่น ผู้ใดผู้หนึ่งให้รู้ไว้ด้วย เมื่อมีถ้อยความขึ้น ถ้ามี ผู้กล่าวหาเป็นความปาราชิก แลเรื่องอื่น ๆ จะได้ชำระโดยง่าย ผู้ที่อยู่บ้านใกล้ เรือนเคียง ถ้าเห็นการแปลกประหลาดอย่างหนึ่งอย่างใด ก็ให้ว่ากล่าว ห้าม ปราบเสีย แลให้มาแจ้งความแก่ผู้มีบรรดาศักดิ์ที่อยู่ใกล้เคียง แลนายอำเภอ กำหนั ให้รู้ด้วย ถ้าผู้เจ้าภาพ ผู้เจ้าของบ้าน เจ้าของเรือนไม่จดหมายมายื่นต่อ นายอำเภอ แลกำหนั แลผู้มีบรรดาศักดิ์ ตามที่กล่าวแล้ว มีผู้กล่าวหาว่าด้วย ความปาราชิก แลความเรื่องอื่น ๆ ซึ่งเป็นความชั่วต่าง ๆ จะชำระเอาเป็นลัจ แลผู้ที่บ้านใกล้เรือนเคียงไม่ช่วยเอาใจใส่ดูแล้วกล่าวบ้าง แลรู้เห็นแล้วไม่มาแจ้ง ความต่อนายอำเภอ กำหนั แลผู้มีบรรดาศักดิ์ ก็จะทำให้เสียรังวัดมากแลน้อย ตามที่อยู่ใกล้อยู่ไกล ดังมีในพระราชบัญญัติแต่ก่อนนั้น ให้เจ้าคณะหมายไปให้ทั่ว พระอาราม วัดเดิมแลวัดขึ้นในกรุงเทพ ฯ แลหัวเมืองทั้งปวง

ประกาศมา ณ วันจันทร์ เดือนหก ขึ้น ๑ ค่ำ ปีมะแม เอกศก

ประกาศว่าด้วยทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ปีมะแม เอกศก

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร สหุทธิสมมติเทพยพงศวงศาตติศวร รัชสมัยรัชชัตติยราชินิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรม ธรรมิกมหาราชาธิราชบรมนาถบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริ ตริตรองในการจะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองไปในกาลภายหน้า จึงมี พระบรมราชโองการมานพระบัญชาบูรสุรสิงหนาทให้ประกาศแก่พระสงฆ์ราชาคณะ ฐานานุกรม เปรียญ เจ้าอธิการ ฝ่ายคามวาสีอรัญวาสีทั้งในกรุงนอกกรุงผู้สำเร็จ ราชการเมืองแลกรมการให้หัวเมืองเอก โท ตริ จัตวาปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือให้ทราบ ทักกันว่า

การในพระศาสนาคือพระภิกษุสงฆ์ปฏิบัติในพระวินัยสิกขาบท รักษา พระจุตูปาริสุตติศีล^{๒๐} แลจำเจริญสมณะวิปัสสนา ทำสังฆกรรมมีอุโบสถกรรม เป็นต้น แลการที่ปฏิบัติตามโบราณคดีทั้งนี้ พระสงฆ์บางพวกก็ประพฤติตาม โบราณคดี ท่านผู้เป็นครูอุปัชฌายอาจารย์แต่ก่อนสั่งสอนให้ศึกษาสืบต่อ ๆ มา พระสงฆ์บางพวกได้เห็นพระบาลีในคัมภีร์ พระวินัยได้ดำริตรองเห็นถ่องแท้แน่ใจ แล้วปฏิบัติไปตามตนเห็น ด้วยสำคัญว่าอย่างนั้น เป็นการฝืนอย่างโบราณดั้งเดิม แลการนั้นผู้ซึ่งไม่ได้รู้เห็นด้วย ก็เรียกว่าการอุตริขึ้น แลในที่ถูกเถียงแท้ในพระ บาลีคัมภีร์ พระวินัยสิกขาบทนั้น จะให้ท่านทั้งหลายทั้งปวงรู้เห็น แลเชื่อต้องกัน พร้อมเหมือนกันนั้นก็เป็นการอันยาก พระสงฆ์สองพวกนี้จะประพฤติปฏิบัติแปลก ต่างกันบ้างในอภิสมัจจาริกวัตร^{๒๑} เป็นต้นว่า พินทุทธิฐานบริโภคนุ่งห่ม สบง จีวรอย่างมอญอย่างไทย อย่างไรในหลวงก็ไม่ต้องห้าม ตามแต่ใจพระสงฆ์จะ

^{๒๐} จาตุปาริสุตติศีล ๔ หมายถึงข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุ ๔ ประการคือ ๑)ปาติโมกขสังวร สำรวมตามข้อบัญญัติ (ศีล ๒๒๗ ข้อ) ที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ ๒)อินทริยสังวร สำรวม อินทริยทั้ง ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ๓)อาชีวนปาริสุตติศีล เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ ไม่ หลอกลวงเขาเลี้ยงชีวิต ๔)ปัจจุปัจจเวกขณะคือ พิจารณาก่อนบริโภคปัจจัย ๔ (จีวร อาหาร ที่อยู่อาศัย เกสัช) ไม่ใช้สอยด้วยอำนาจความอยาก (ตัณหา)

^{๒๑} อภิสมัจจาริกวัตร คือ ธรรมเนียมปฏิบัติ (นอกพระวินัยบัญญัติคือ ศีล ๒๒๗ ข้อ สิกขาบท)เกี่ยวกับมารยาทต่างๆ เช่น การฉัน การเดิน การนุ่งห่ม การพูด ฯลฯ

ปฏิบัติ เพราะเป็นการประพัตติดีไม่เป็นทุจริต ไม่ติดไปด้วยการบาปหยาบช้า ไม่เกี่ยวข้องการแผ่นดิน แต่อย่าให้พระสงฆ์ราชาคณะ ฐานานุกรม เปரியญ เจ้าอธิการ อนุจร^{๒๒} แลฆราวาสที่มียศบรรดาศักดิ์ ที่ไม่มียศบรรดาศักดิ์ ผู้สำเร็จราชการเมือง แลกรรมการที่นับถือพระสงฆ์ ซึ่งเป็นครูอาจารย์แลพวกของตัว ช่มชี่ปรับโทษว่าเป็นผิดลงทัณฑ์กรรม^{๒๓} แลติเตียนนิทนาว่ากล่าวเสียดลิตกระทบกระทั่งแก่พระสงฆ์พวกอื่นที่ปฏิบัติแปลก ต่างกันบ้างเล็กน้อยดังนี้ ไม่เป็นประโยชน์สิ่งใดสิ่งหนึ่งเลย ถ้าแลประชุมกันมากเป็นการใหญ่ฝ่ายสมณะหรือฆราวาส เป็นการแปลกประหลาด ณ หัวเมืองใด ก็ให้ผู้สำเร็จราชการเมือง แลกรรมการเมืองนั้นบอกมา ให้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท จะได้ทรงพระราชดำริตรองว่าการจะเกี่ยวข้องในการแผ่นดินบ้างหรือ หรือไม่เกี่ยวข้องในการแผ่นดิน จะเป็นความดีหรือร้ายประการใด จะได้โปรดเกล้าฯ ให้ชำระ ที่ไม่ควรจะชำระก็จะไม่ให้ชำระ ด้วยทรงรังเกียจว่า จะเหมือนเรื่องความผู้วิเศษ เกิดขึ้นที่เมืองประจันตคีรีเขต^{๒๔} ผู้วิเศษคนนี้คิดทำการ โกหกส่อลวงกรรมการ แลราษฎรที่ไม่มีปัญญาให้ลุ่มหลงเลื่อมใสแล้วตั้งช่องประชุมชายหญิงชาวเมืองนั้น ชักชวนหญิงให้ถวายเมถุนธรรมแก่ตัว ทำเล่ห์กลให้เกี่ยวข้องในการแผ่นดินจึงทรงรังเกียจในพระราชหฤทัยดังนี้ ถ้าประชุมกันเป็นการใหญ่ฝ่ายสมณะหรือฆราวาสในหัวเมืองใด ก็ให้ผู้สำเร็จราชการเมือง แลกรรมการบอกมาให้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ดังกล่าวแล้วนั้น

ข้อหนึ่งพระสงฆ์ในอารามใด ชัดสนด้วยบิณฑบาต จึงทำเวชกรรมเป็นหมอยารักษาโรคป่วยใช้แก่ตระกูลที่มียศบรรดาศักดิ์แลราษฎรหรือทำการช่างต่าง ๆ แต่พอได้ทรัพย์มูลค่าจตุปัจจัยทั้งสี่เลี้ยงชีวิต ในหลวงก็ไม่ทรงห้ามเว้นแต่การที่ประพัตติทุจริต เป็นการบาปหยาบช้าทำให้เกี่ยวข้องในการแผ่นดิน คือภิกษุ

^{๒๒} ผู้ประพัตติตาม ผู้ติดตาม; เรียกพระภิกษุลูกวัดว่า พระอนุจร, พระอันดับ ก็เรียก

^{๒๓} การลงโทษ, โทษที่ลงแก่สามเณรที่ประพัตติผิด

^{๒๔} ประจันตคีรีเขตต์ หมายถึง เกาะกง เป็นเมืองขึ้นกรมท่าในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ เล่ม ๒, ๑๕๐)

ประพุดเป็นพาลคบเพื่อนทำอานาจารลามก สู้บิ่นสู้บักัญชา เสพสุราบ้าหรั้น
 กินน้ำตาลเมา เหล้าอุ^{๒๕} กินข้าวคั่ว เทียวตีชิงวิ่งราว ไม่มีหิริโอตัมปะ แลเป็น
 นักเลงเทียวกลางคืน ถือเครื่องคัสตราวุธปืนเหล็ก หอก ดาบ ขวานเหล็ก มีด
 หมอ^{๒๖} มีดกราย^{๒๗} มีดกะหลาป่า กล้องใหญ่ กระบองสั้น กระบองยาว มี
 เหลี่ยมแลไม่มีเหลี่ยม เทียวลอบยิงลอบแทงพันตีกันกับเพื่อนสมณะหรือคฤหัสถ์
 ในนอกพระอาราม แลเป็นนักเลงการพนัน ชนนกเขา ชนไก่ วิ่งวัว วิ่งควาย
 เล่นโปถั่วหอย กำตัด เล่นปลากัด ตัดทุเรียน โปกศิระห่มผ้าขาวสืชมพู่ แลเทียว
 ดุมหรสพเบียดเสียดแทรกผู้หญิง แลนั่งพูดกับหญิงในที่ลับสองต่อสอง ล้องเสพ
 เมถุนธรรม กับด้วยบุรุษสตรีจนถึงชำเรา แลลงเรือแจวเรือพายไปกับผู้หญิง ขึ้น
 ล่องแข่งเรือล่องทุ่ง เล่นกฐินชักพระ เทียวดูเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนแห่
 พยุหยาตร ทำองอาจไม่หลีกหลบ แจวเรือพายเรือเดินผ่านกระบวน ทำให้เสื่อม
 พระราชศรัทธา แลพระเกียรติยศในหลวง แต่บรรดาต่างประเทศที่ไม่นับถือ
 พระพุทธศาสนาเข้ามาอยู่ในพระมหานครนี้ได้เห็นพระสงฆ์ประพุดิอนาจารอย่าง
 นี้ ก็จะได้ยินนิทานได้ว่าคนไทยชาวสยามนี้ เคารพนับถือผู้ที่ไม่สำรวมกายไม่
 ปฏิบัติให้เป็นที่น่าเลื่อมใสของผู้เคารพนับถือดังนี้ จะว่างามดีว่าประเสริฐอย่างไร
 ภิกษุผู้ประพุดิอนาจารให้เกี่ยวข้องการแผ่นดินดังนี้ในหลวงจะต้องทรงชำระแล
 พระสงฆ์ทำการ สอนไร่นา ตัดไม้ทำเรือ ตัดไม้ไผ่ ตัดขนสลัก ตัดเสาชาย แล
 ล่องแพไม้ขน สักไม้เสา ไม้ไผ่ ไม้รวกขาย ล่องเรือฉลอม เรือเบ็ด แลเรือแม่
 ปะ เรือกูและ แลเรืออะไร ๆ ใหญ่เล็ก บรรทุกข้าวแลสินค้าต่าง ๆ มาขาย แล
 ขายลงเรือกำปั่นสำเภำกษัตริย์ได้ ด้วยกำลังตัวหรือเข้าส่วนกับฆราวาส เป็นสูงกะ
 ฆาฏาจากอากรสมพัตสรภาณี ที่เป็นพระราชทรัพย์ของหลวงแลทรัพย์ของ
 ราษฎร แลประกอบการดังฆราวาส ไถ่ทาสทำกรรมกรรมใส่ชื่อตัว เก็บเอากระยา
 ดอกเบี้ยแก่ผู้มาก็มาขายตัวบุตรภรรยา แลญาติพี่น้องทาสเชลยหรือพวกของตัว
 ผูกดอกเบี้ยแลรับจำนำ ทำตีก ทำเรือนโรงร้านเรือแพขาย แลให้เช่าเก็บเอาค่า

^{๒๕} เหล้าอุคือเหล้าที่หมักด้วยปลายข้าว

^{๒๖} มีดขนาดกลาง ใบมีรูปร่างคล้ายมีดเหน็บแต่โคนมีดมีชายแหลมโค้งออกจากคม
 เล็กน้อย ใช้สำหรับประกอบพิธีทางไสยศาสตร์

^{๒๗} มีดกราย น. มีดขนาดใหญ่รูปเพรียวยาว หัวตัด ใช้ถือนกรีดกราย

เช่า หรือเข้าส่วนกันกับฆราวาส ปราศจากละอาย เป็นมิจฉาชีพไม่ชอบในสมณกิจ แลพระสงฆ์อวดความรู้เป็นผู้วิเศษทำเวทมนต์คาถาเสกน้ำรดน้ำประ ผู้มีศบรดาศักดิ์แลราษฎรผู้ดีไพร่ที่เกี่ยวข้องการแผ่นดิน ทั้งนี้ในหลวงทรงจะต้องชำระ

ข้อหนึ่งการที่ว่ากล่าวชมเชยแลยกย่องทั้งสองนี้ เป็นการสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ด้วยว่าพระวินัยสิกขาบทเป็นที่บำรุงพระพุทธศาสนาให้ถาวร สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินให้เป็นผู้ทำนุบำรุงให้รุ่งเรืองไปในการภายนอก เพราะฉะนั้นผู้ที่ทำพระพุทธศาสนาให้มัวหมองจึงต้องทรงชำระ ฝ่ายสมณะผู้ประพฤติชอบ ประกอบการปฏิบัติ ในพระวินัยสิกขาบท ก็ทรงสงเคราะห์ยกย่องโดยสมควรกับคุณวิเศษมากน้อย เพราะฉะนั้นพระราชอาณัติ ฐานานุกรม แลเปรียญ เจ้าอธิการ อนุจร ฝ่ายคามวาสี อรัญวาสีในกรุงนอกกรุงทั้งปวง จงประพฤติโดยชอบประกอบด้วยศีลสังวร อุตสาหศึกษาสอนศิษยานุศิษย์ในข้อพระวินัยสิกขาบท แลให้เล่าเรียนคัมภีร์วิปัสสนาสมณกิจ จึงจะสมควรเป็นสมณสักขีบุตรสมมติ สงฆ์อันประเสริฐในพระพุทธศาสนาเป็นที่นัสการบูชา ลักการะเนื่อนาบุญของเทวดามนุษย์บุรุษสตรีที่เป็นสัมมาทิฐิให้พระสงฆ์ทั้งปวง จงมีความปรารถนา แลพยายามจิตแลปัญญา พิจารณาในวินัยสิกขาบทให้เห็นพร้อมกัน เมื่อเห็นผิดชอบประการใดก็ให้ไต่ถามปรึกษากันโดยบาลีแลอรรถกถาอาจารย์อาวาท^{๒๘} คือ ถ้อยคำของอาจารย์ที่สอนสืบ ๆ มา กับอัตโนมติปัญญาของตัว สอบสวนให้ถูกต้อง เห็นสมควรแล้ว จงอนุโมทนาสาธุแก่กัน ถ้าไม่ชอบใจจงตั้งจิตเป็นอุเบกขาเพิกเฉยไว้ อย่าได้มีจิตเป็นฉันทาคติเป็นโทษาคติพยาคติแก่กัน จงเห็นแต่พระเดชพระคุณในหลวง ที่ทรงบริจาคพระราชทรัพย์นับมิได้ ออกปฏิบัติด้วยจตุปัจจัยทั้งสี่โดยสมควรแก่ คุณานุรูปอันมีคุณ วิเศษมากวิเศษน้อย ได้ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้ถาวรรุ่งเรืองไปในการภายนอก

ประกาศ มา ณ ปีมะแม เอกศก ในรัชกาลปัจจุบันนี้

^{๒๘} ลัทธิที่ถือตามคติที่อาจารย์ได้สั่งสอนสืบ ๆ กันมา

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ เจ้าพระยา
ทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) เรียบเรียง (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา
กรมการศาสนา, ๒๕๔๕), ๖.

ชาญณรงค์ บุญหนุน “กฎพระสงฆ์ในกฎหมายตราสามดวง” ใน
พระพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์กับสังคมไทย (กรุงเทพฯ: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). ๒๕๔๙).

ณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์, “ทำเนียบสมณศักดิ์ในจารีกวัดพระเชตุพนฯ การจัดการ
คณะสงฆ์ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์” ใน ๑๐๐ เอกสารสำคัญ: สรรพสาระ
ประวัติศาสตร์ลำดับที่ ๑๗. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารพิมพ์, ๒๕๕๕,

ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา ๓
ดวง เล่ม ๓. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๙.

วรพร ภู่งศ์พันธ์. “เอกสารลำดับที่ ๗๕ สังคีตยวงศ์และโอวาทานุสาสนี: รากฐาน
พุทธจักรในสมัยต้นรัตนโกสินทร์” ใน ๑๐๐ เอกสารสำคัญ: สรรพสาระ
ประวัติศาสตร์ลำดับที่ ๑๙. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารพิมพ์, ๒๕๕๕, ๑ –
๕๔.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. “การพระศาสนากับการจัดระเบียบสังคมไทยตั้งแต่รัชกาล
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.” ใน พระพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์กับ
สังคมไทย. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารพิมพ์, ๒๕๔๘, ๓๑๘ – ๓๑๙.

เอกสารลำดับที่ ๙๐
ความสำคัญของสนธิสัญญาเบอร์นี
และเอกสารลำดับที่ ๙๑
สนธิสัญญาเบาริงต่อพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมไทย

วิชุดา พิไลพันธ์^๑

ความสำคัญของเอกสาร

การรับรู้ของคนส่วนใหญ่มักจะเข้าใจว่าประเทศไทยได้เริ่มมีการปฏิรูปประเทศให้มีความทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตกตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา และจากการปฏิรูปประเทศในด้านต่างๆ ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหลายด้าน แต่หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้ว จะพบว่าผู้ปกครองสยามได้เริ่มปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงตามแบบอย่างตะวันตกมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งทำให้ผู้ปกครองสยามต้องเปิดสัมพันธ์ทางการเมืองและการค้ากับชาติตะวันตก และนำไปสู่การส่งต่อทางวัฒนธรรมแบบตะวันตกเข้าสู่สังคมสยามในลำดับต่อไป

สนธิสัญญาฉบับแรกที่สยามลงนามกับชาติตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ คือ สนธิสัญญาเบอร์นี (Burney Treaty , ค.ศ.๑๘๒๖/พ.ศ.๒๓๖๙) เป็นสนธิสัญญาที่สยามลงนามกับประเทศอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ ๓ ถึงแม้สนธิสัญญาฉบับนี้ไม่ใช่สนธิสัญญาฉบับแรกที่สยามทำกับชาติตะวันตก แต่การลงนามในสนธิสัญญาครั้งนี้ มีความแตกต่างจากการทำสนธิสัญญากับชาติตะวันตกในสมัยอยุธยาอย่างชัดเจน กล่าวคือ สนธิสัญญาฉบับนี้เป็นสนธิสัญญาฉบับแรกที่สยามได้ปฏิบัติตาม

^๑ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร เมธีวิจัยอาวุโส สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่กรุณาให้โอกาสในการวิจัยเอกสารทางประวัติศาสตร์ชิ้นนี้ รวมถึงให้คำแนะนำที่มีคุณค่าแก่การเขียนบทความ ขอขอบคุณคณะกรรมการที่เสียสละเวลาตรวจแก้บทความ และให้ข้อวิจารณ์อันเป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย ขอขอบคุณ อาจารย์วดีน โภกมู คุณธิษณา วีระเกียรติสุนทร และคุณวสิน ทับวงษ์ ที่เป็นธุระสำเนาเอกสารและจัดส่งให้ผู้วิจัยเสมอ ขอขอบคุณคุณกรรณิการ์ ธนอมปัญญารักษ์ ที่คอยให้ความช่วยเหลือและคำแนะนำที่มีค่าแก่การทำงานมาโดยตลอด ทั้งนี้ ข้อผิดพลาดใดๆจากบทความวิจัย เป็นความรับผิดชอบของผู้วิจัยเพียงผู้เดียว

ธรรมเนียมการทูตแบบตะวันตก เห็นได้จากการกำหนดผลบังคับใช้ให้ประเทศคู่สัญญาที่ต้องปฏิบัติตามข้อตกลงในสนธิสัญญาอย่างเคร่งครัดจนกว่าจะตกลงร่วมกันว่าจะแก้ไข เปลี่ยนแปลง หรือยกเลิก สนธิสัญญาในภายหลัง ซึ่งต่างจากสนธิสัญญาในสมัยอยุธยา^๒

นอกจากความสำคัญของสนธิสัญญาเบอร์นีในฐานะที่เป็นสนธิสัญญาแบบตะวันตกฉบับแรกที่สยามได้ลงนามในสมัยรัตนโกสินทร์แล้ว สนธิสัญญาฉบับนี้ยังสะท้อนความพยายามของอังกฤษในการเจรจาทางการทูตกับสยาม^๓ เพื่อให้ผู้ปกครองสยามยกเลิกระบบการค้าผูกขาดโดยพระคลังสินค้าและให้มีการค้าเสรีขึ้น นอกจากนี้ การเข้ามาของอังกฤษในสยามยังสัมพันธ์กับการขยายตัวทางอำนาจของอังกฤษในเอเชียอีกด้วย จากการที่อังกฤษชนะพม่าในสงครามอังกฤษ-พม่า ครั้งที่ ๑ (ค.ศ. ๑๘๒๕ / พ.ศ. ๒๓๖๘) ทำให้ผู้ปกครองสยามรับรู้ถึงอิทธิพลของอังกฤษในเอเชียที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งอาจมีส่วนทำให้ผู้ปกครองสยามตัดสินใจในการลงนามในสนธิสัญญาเบอร์นีครั้งนี้

ดังนั้น สนธิสัญญาเบอร์นีไม่เพียงแต่เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงการทำสนธิสัญญาระหว่างสยามกับชาติตะวันตกในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ (พุทธศตวรรษที่ ๒๔) เท่านั้น แต่ยังเป็นเอกสารสำคัญที่ช่วยสะท้อนให้เห็นถึงการเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองการปกครองของอังกฤษต่อสยาม รวมถึงประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งผลให้ผู้ปกครองสยามต้องปรับนโยบายด้านความสัมพันธ์ต่างประเทศกับอังกฤษ

^๒ ดูเพิ่มเติมใน ธิษณา วีรเกียรติสุนทร, “สนธิสัญญาระหว่างสยามกับชาติตะวันตกในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓).

^๓ เริ่มตั้งแต่การส่งจอห์น ครอว์เฟิร์ด (John Crawford) (ค.ศ. ๑๘๒๒/พ.ศ. ๒๓๖๕) เป็นหัวหน้าคณะทูตเข้ามาเจรจาขอทำสนธิสัญญากับสยาม ในสมัยรัชกาลที่ ๒ แต่ไม่ประสบความสำเร็จ และได้ส่งร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี (Captain Henry Burney) เข้ามาที่สยามในสมัยรัชกาลที่ ๓

อย่างไรก็ตาม อังกฤษยังไม่พอใจกับข้อตกลงในสนธิสัญญาเบอร์นี จึงได้ส่งเซอร์ เจมส์ บรู๊ค (Sir James Brooke) เป็นหัวหน้าคณะทูตเข้ามาเพื่อเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาเบอร์นี ในปี ๑๘๕๐ (๒๓๙๓) แต่เนื่องด้วยช่วงเวลานั้นรัชกาลที่ ๓ ทรงประชวรจึงส่งผลให้ยังไม่สามารถแก้ไขข้อสัญญาได้ ต่อมารัฐบาลอังกฤษมอบหมายให้เซอร์จอห์น เบาริง (Sir John Bowring) เป็นราชทูตเข้ามาขอทำหนังสือสัญญาทางไมตรีกับสยามอีกครั้ง ในช่วงรัชกาลที่ ๔ และนำไปสู่การลงนามในสนธิสัญญาที่มีชื่อว่า สนธิสัญญาเบาริง (Bowring Treaty , ค.ศ. ๑๘๕๕/พ.ศ. ๒๓๙๘)

เมื่อสำรวจสถานภาพการศึกษาเกี่ยวกับสนธิสัญญาเบอร์นีและสนธิเบาริงที่ผ่านมา สามารถจัดกลุ่มการนำเสนอข้อมูลของสนธิสัญญาทั้ง ๒ ฉบับ ได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มแรก คือ ต้นฉบับสนธิสัญญาทั้งสอง ที่พิมพ์เผยแพร่ในโอกาสต่างๆ^๔ งานในกลุ่มที่สอง เป็นงานวิทยานิพนธ์และงานวิจัยที่ใช้สนธิสัญญาเบอร์นีและสนธิสัญญาเบาริงเป็นหลักฐานในการศึกษาประเด็นต่างๆ ตัวอย่างเช่น งานของหลวงสิทธิสยามการ^๕ ที่อธิบายสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศซึ่งรวมถึงสนธิสัญญาเบอร์นีและสนธิสัญญาเบาริงด้วยนั้น แต่เป็นการอธิบายสนธิสัญญาในเชิงเอกสารทางกฎหมายเป็นสำคัญ งานวิจัยของอิชิอิ

^๔ ตัวอย่าง เช่น หนังสือประชุมกฎหมายประจำศก เล่มเพิ่มเติม รวมสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับนานาประเทศสมัยแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓/๙ ต่อมากระทรวงการต่างประเทศได้พิมพ์หนังสือชุดประมวลสนธิสัญญาขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ หนังสือสนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ เล่ม ๑ พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๖๒ (๑๖๑๓-๑๘๖๙) และ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่มที่ ๒

^๕ ดูรายละเอียดใน หลวงสิทธิสยามการ, สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๖).

โยนิโอะ^๖ เน้นศึกษาเฉพาะสนธิสัญญาเบาริง โดยเปรียบเทียบข้อความทั้งฉบับ ภาษาไทยและภาษาอังกฤษระหว่างสนธิสัญญาเบาริง แฮริส และเดอมองติญี ที่สยามทำกับอังกฤษ สหรัฐอเมริกา และฝรั่งเศส ตามลำดับ

นอกจากนี้ยังมีงานวิทยานิพนธ์ที่ใช้สนธิสัญญาทั้ง ๒ ฉบับเป็นเอกสารสำคัญในการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงนโยบายการต่างประเทศของผู้ปกครองสยามในสมัยรัตนโกสินทร์^๗ รวมถึงงานวิทยานิพนธ์ที่มุ่งเน้นเฉพาะการศึกษาผลกระทบที่เกิดจากสนธิสัญญาเบอร์นี หรือสนธิสัญญาเบาริง ฉบับใดฉบับหนึ่ง ข้อสรุปรวมของผลกระทบจากสนธิสัญญาทั้ง ๒ ฉบับพบว่า สนธิสัญญาเบาริงได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของไทยมากกว่าสนธิสัญญาเบอร์นี ผลการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ชัดเจนที่สุดคือการยุติบทยาของพระคลังสินค้า

ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาสนธิสัญญาทั้ง ๒ ฉบับในฐานะเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญฉบับหนึ่ง ทั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกศึกษาสนธิสัญญาเบอร์นีและสนธิสัญญาเบาริงเฉพาะฉบับภาษาไทย ที่ได้ตีพิมพ์ใน **สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ เล่ม ๑ พ.ศ. ๒๔๖๐ - ๒๕๑๒** เนื่องจากเป็นหนังสือชุดเดียวที่ได้นำสนธิสัญญาฉบับภาษาไทยและภาษาอังกฤษมาพิมพ์ร่วมกัน ทำให้ผู้วิจัยสามารถ

^๖ดูรายละเอียดใน อธิธิ, โยนิโอะ, “บันทึกข้อความเกี่ยวกับสนธิสัญญาเบาริง แฮริส และเดอมองติญี ฉบับภาษาไทย,” แปลโดย อาทร พงษ์ธรรมสาร เรียบเรียงโดย วิมลย์ พงศ์พินิตานนท์, **วารสารธรรมศาสตร์** ๑๑, ๒ (กันยายน ๒๕๒๕) : ๑ - ๑๔.

^๗ดูรายละเอียดใน ชาติชาย พณานานนท์, “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ ๑ - ๓ : พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๙๔),” วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๓ ; วงเดือน นาราสัจจ์, “การดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยต่อมหาอำนาจตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๓-๒๓๙๔) (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘).

ตรวจทานเนื้อความในสนธิสัญญาเทียบฉบับภาษาไทยและฉบับภาษาอังกฤษได้ และเป็นฉบับที่ได้รับความนิยมนำมาอ้างอิงอย่างแพร่หลาย

ผู้วิจัยจะเริ่มด้วยการเปรียบเทียบลักษณะของสนธิสัญญาทั้ง ๒ ฉบับ เพื่อให้เห็นความแตกต่างของรายละเอียดของสนธิสัญญาฉบับภาษาไทยในด้านต่างๆ จากนั้นจึงจะนำเสนอประเด็นสำคัญของสนธิสัญญาแต่ละฉบับใน ๓ ประเด็น คือ ประเด็นแรก ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ประเด็นที่สอง เนื้อหาของสนธิสัญญา และประเด็นสุดท้าย ผลกระทบของสนธิสัญญาแต่ละฉบับในด้านต่างๆ ซึ่งทำให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของสนธิสัญญาทั้ง ๒ ฉบับ ขณะเดียวกันทำให้เข้าใจถึงความแตกต่างของเนื้อหาในสนธิสัญญาทั้ง ๒ ฉบับ รวมถึงผลกระทบของสนธิสัญญาต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของไทยที่แตกต่างกันด้วย

สารัตถวิพากษ์

ลักษณะของเอกสาร

ก่อนที่จะวิเคราะห์เนื้อหาของสนธิสัญญา จำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับรายละเอียดของตัวสนธิสัญญา ทั้ง ๒ ฉบับ เพื่อจะได้เห็นรูปแบบการเขียนสนธิสัญญาว่ามีลักษณะการเขียน การวางโครงเรื่องและข้อมูลแตกต่างกันอย่างไร

สนธิสัญญาฉบับภาษาไทยทั้ง ๒ ฉบับนี้ มีลักษณะการเขียนแบบทับศัพท์ภาษาอังกฤษในบางคำ เนื่องจากในช่วงเวลานั้นยังไม่ได้แปลความหมายภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการวิเคราะห์เอกสารพอสมควร จึงจำเป็นต้องเทียบกับสนธิสัญญาฉบับภาษาอังกฤษ เพื่อจะได้เข้าใจชื่อบุคคล และสถานที่ได้อย่างถูกต้อง

ส่วนการวางโครงเรื่องของสนธิสัญญา แบ่งได้เป็น ๓ ส่วน ส่วนแรกเริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงประเทศคู่สัญญา ตัวแทนการเจรจาของทั้งสองฝ่าย จุดประสงค์ของการทำสนธิสัญญา ส่วนที่สองกล่าวถึงข้อตกลงในสนธิสัญญาและรายละเอียด และส่วนที่สามจะระบุวัน เวลา สถานที่ในการลงนามและแลกเปลี่ยนสนธิสัญญา และตอนท้ายของสนธิสัญญาจะมีตราประทับของผู้แทนเจรจาทั้งสองฝ่าย เมื่อลงนามในสนธิสัญญาแล้ว ผู้แทนเจรจาแต่ละฝ่ายจะต้องนำสนธิสัญญาไปให้ผู้มี

๘๘ สนธิสัญญาเบอร์นีและสนธิสัญญาเบาริง

อำนาจเต็มในการปกครองของตนลงนามในสนธิสัญญา จากนั้นจึงจะนำสนธิสัญญามาแลกเปลี่ยนกันอีกครั้ง

อย่างไรก็ตาม สถานที่แลกเปลี่ยนสนธิสัญญาก็คงอาจไม่ได้เป็นไปตามที่ตกลงกันไว้ เช่นกรณีของสนธิสัญญาเบอร์นีที่เดิมแจ้งไว้ว่าจะมีการแลกเปลี่ยนสนธิสัญญาที่เมืองไทรบุรี แต่จากข้อมูลจากเอกสารของไทยได้กล่าวตรงกันว่าสถานที่ที่แลกเปลี่ยนสนธิสัญญานับนี้อยู่ที่เมืองตรัง^๕ นอกจากนี้ ตราประทับในสนธิสัญญานับเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของการลงนามในสนธิสัญญา เพราะเปรียบเสมือนการยืนยันจากทั้งสองฝ่ายที่จะปฏิบัติตามข้อสัญญาไปจนกว่าจะมีการตกลงหรือเปลี่ยนแปลงใดๆ ในอนาคต

ในส่วนรายละเอียดของข้อมูลในสนธิสัญญาที่ต่างกัน ผู้วิจัยได้ทำตารางเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างในรายละเอียดต่างๆ ดังตารางที่ ๑

ตารางที่ ๑ เปรียบเทียบรายละเอียดของตัวสนธิสัญญาทั้ง ๒ ฉบับ

ข้อมูลของสนธิสัญญา	สนธิสัญญาเบอร์นี	สนธิสัญญาเบาริง
ประเทศคู่สัญญา	อังกฤษ (ข้าหลวงใหญ่อังกฤษที่อินเดีย) กับสยาม ในสมัยรัชกาลที่ ๓	อังกฤษ (รัฐบาลอังกฤษที่ลอนดอน) กับ สยาม ในสมัยรัชกาลที่ ๔
วันที่ลงนามในสนธิสัญญา	๒๐ มิ.ย. จ.ศ. ๑๑๘๘ /๑๘๒๖ (๒๓๖๙)	๑๘ เม.ย. จ.ศ. ๑๒๑๓/ /๑๘๕๕ (๒๓๙๘)
ภาษาที่ใช้ลงนามในสนธิสัญญา	ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ	ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

^๕เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๗), ๑๕ ; “สำเนาหนังสือสัญญาทางไมตรีระหว่างไทยกับอังกฤษ จ.ศ. ๑๑๘๘” (สำเนาที่ ๑), ๕๒ ใน กรมศิลปากร, จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๐).

ข้อมูลของสนธิสัญญา	สนธิสัญญาเบอร์นี	สนธิสัญญาเบาริง
	และภาษามลายู	
เนื้อหาของสนธิสัญญา	ข้อสัญญาทางไมตรี ๑๔ ข้อ และข้อสัญญาทางการค้าอีก ๖ ข้อ รวม ๒๐ ข้อ	ข้อสัญญาทางไมตรี ๑๒ ข้อ กฎหมายพ่อดำ ๖ ข้อ และ พิกัดภาณินอกและใน ๓ ข้อ รวม ๒๑ ข้อ
การบังคับใช้สนธิสัญญา	ข้อความตอนท้ายสนธิสัญญา “...ไทยกับอังกฤษก็จะเปนไมตรีกันสืบต่อไปไม่รู้สิ้นไม่รู้สุดชั่วฟ้าแลดิน”	การแก้ไขสนธิสัญญาสามารถทำได้ กำหนดระยะเวลาไว้ ๑๐ ปี และต้องได้รับการเห็นชอบจากทั้งสองฝ่าย ต้องแจ้งล่วงหน้า
สถานที่ลงนาม / แลกเปลี่ยนสัญญาที่เขียนไว้ในสนธิสัญญา	กรุงเทพมหานครศรีอยุธยา/ เมืองไทบุรี (ฉบับภาษาอังกฤษ เขียนว่า Queda (เคดะห์))	กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทรหมหินทรายุทธยา

สนธิสัญญาเบอร์นีและผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและเศรษฐกิจไทย

บริบทของการทำสนธิสัญญาเบาริง

สนธิสัญญาเบอร์นีและสนธิสัญญาเบาริง สะท้อนให้เห็นความพยายามของอังกฤษในการเจรจาทางไมตรีและการค้ากับสยาม และทำได้สำเร็จในช่วงรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ ตามลำดับ ในที่นี้ จึงต้องทำความเข้าใจถึงสาเหตุสำคัญที่ทำให้

อังกฤษเข้ามาสัมพันธ์กับสยามและเพื่อจะได้ทราบถึงจุดประสงค์หลักของการเข้ามาของคณะทูตจากอังกฤษ

ผลจากการขยายตัวทางการค้าของพ่อค้าอังกฤษที่ทำการค้าระหว่างอินเดียและจีน ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ทำให้อังกฤษมีความต้องการที่จะสร้างท่าเรือของตนเองขึ้นในดินแดนแหลมมลายู เพื่อซ่อมเรือและใช้เป็นสถานีทางการค้าและเชื่อมต่อระหว่างเส้นทางเดินเรือจากอินเดียไปจีน

ประเด็นที่จะนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างสยามและข้าหลวงที่ปีนัง ก็คือความเข้าใจเกี่ยวกับสถานะของเมืองไทรบุรีที่ไม่ตรงกัน สยามจะอ้างสิทธิ์ว่าเมืองไทรบุรี เป็นเมืองขึ้น (ประเทศราช) ของสยาม มีข้อกำหนดให้เมืองไทรบุรีต้องส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทอง ทุก ๓ ปี ส่งผ่านเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งสยามได้มอบหมายให้ดูแลเมืองขึ้นในหัวเมืองมลายู เพื่อถวายเป็นบรรณาการให้แก่กษัตริย์สยาม แต่ในมุมมองของอังกฤษ ข้าหลวงอังกฤษที่ปีนังไม่ได้ยอมรับสถานะของไทรบุรีว่าเป็นเมืองขึ้นของสยาม และในช่วงที่สุลต่านไทรบุรีให้บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ เช่าเกาะปีนังนั้น สถานะของไทรบุรีเป็นรัฐอิสระ

อย่างไรก็ตาม เมื่อ ค.ศ. ๑๘๒๑ (๒๓๖๔) กองทัพสยามได้รุกรานไทรบุรีและขับไล่สุลต่านออกจากเมือง ด้วยเหตุที่ว่าสุลต่านไทรบุรีไม่ยอมเข้าไปกรุงเทพฯ เพื่อแก้ข้อกล่าวหาโดยเฉพาะเรื่องที่สุลต่านแห่งไทรบุรีได้คบคิดกับพม่าก่อกบฏต่อสยาม รัชกาลที่ ๒ จึงโปรดฯ ให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช นำกองทัพเข้าปราบปรามเจ้าเมืองไทรบุรี ทำให้สุลต่านไทรบุรีหลบหนีไปที่เกาะปีนัง สยามเป็นฝ่ายชนะและได้ตั้งชาวสยามเป็นผู้ปกครองแทน

ผลกระทบจากสงครามครั้งนี้ ทำให้ข้าหลวงปีนังกังวลใจ เนื่องจากปีนังไม่สามารถผลิตอาหารให้เพียงพอกับจำนวนประชากร และต้องอาศัยอาหารและผลผลิตอื่นๆ จากไทรบุรี ดังนั้น บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษจึงได้ส่งจอห์น ครอว์เฟิต เป็นหัวหน้าคณะทูตเพื่อไปเจรจากับสยาม โดยมีข้อเรียกร้องให้สุลต่านไทรบุรีกลับไปปกครองเมืองตามเดิม และให้สยามยกเลิกการจำกัดการค้าของอังกฤษ

การเจรจาดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จ แต่ครอว์เฟ็ดสามารถทำให้สยามยอมรับสิทธิของอังกฤษที่มีต่อเกาะปีนังได้ ทั้งนี้ รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียและข้าหลวงที่ปีนัง ยังมีความพยายามที่จะส่งคณะทูตเข้ามาเจรจากับสยามในประเด็นไทรบุรีอีกครั้ง ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งจะกล่าวในลำดับต่อไป

ภายหลังจากที่อังกฤษครอบครองเกาะปีนังแล้ว อังกฤษยังยึดมะละกาได้ใน ค.ศ. ๑๗/๙๕ (๒๓๓๘) และ ก่อตั้งสิงคโปร์ขึ้น เมื่อ ค.ศ. ๑๘๑๙ (๒๓๖๒) เซอร์ แสตมฟอร์ด แรฟเฟิล ข้าหลวงใหญ่ประจำรัฐมลายู ได้นำนโยบายการค้าเสรีมาใช้เป็นนโยบายการค้าที่สิงคโปร์

สิงคโปร์เป็นเมืองท่าเสรีอีกแห่งของอังกฤษ ซึ่งทำให้การค้าที่สิงคโปร์ได้เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก รวมถึงประชากรได้เพิ่มขึ้นด้วยเช่นกันซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนจีน ระยะแรกเมืองท่าสิงคโปร์จะติดต่อค้าขายกับหมู่เกาะอินดีสของฮอลันดาเป็นส่วนใหญ่ ต่อมาได้ติดต่อกับจีน สยาม อินโดจีน และฟิลิปปินส์ สิงคโปร์จึงกลายเป็นเมืองท่าศูนย์กลางการค้าที่สำคัญของอังกฤษ^๙

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้อังกฤษอ้างความชอบธรรมในการขยายอิทธิพลเข้าสู่หัวเมืองมลายู คือ การที่อังกฤษและฮอลันดา ได้ทำสนธิสัญญาอังกฤษ-ฮอลันดา (Anglo-Dutch Treaty, ๑๘๒๔) ที่กรุงลอนดอน วันที่ ๑๗ มีนาคม ๑๘๒๔

สนธิสัญญานี้ นอกจากจะเป็นการยุติความขัดแย้งระหว่างอังกฤษกับฮอลันดาเกี่ยวกับปัญหาในยุโรปแล้ว ส่วนที่เกี่ยวข้องกับรัฐต่างๆ ในคาบสมุทรมลายูของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ ทั้งอังกฤษและฮอลันดาได้ตกลงแบ่งเขตอิทธิพลทางการปกครองและการค้า และยอมรับหลักการที่จะไม่แทรกแซงในเขตอิทธิพลของอีกฝ่าย ฮอลันดายอมที่จะยกโรงสินค้าทุกแห่งในอินเดียให้อังกฤษ ยกเลิกการคัดค้านการครอบครองสิงคโปร์ของอังกฤษ ยกมะละกาให้อังกฤษ และจะไม่ตั้งถิ่นฐานในแหลมมลายู

^๙ ดิ.จี. ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : สุวรรณภูมิ – อุษาคเนย์ภาคพิสดาร (๑-๒) (กรุงเทพฯ : มุขนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๙), ๔๘๘.

ส่วนอังกฤษได้ตกลงยกเป็นคุณเส้นและทรัพย์สินของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษในเกาะสุมาตราให้ฮอลันดา และสัญญาว่าจะไม่ตั้งถิ่นฐานในเกาะสุมาตรา นอกจากนี้ฮอลันดายังจะไม่ผูกขาดการค้าเพียงผู้เดียวในหมู่เกาะอินเดียตะวันออก รวมถึงจะค้าขายกับอังกฤษอย่างยุติธรรม ทั้งสองฝ่ายตกลงให้สิทธิการปฏิบัติของชาติที่ได้อนุเคราะห์ยิ่งในอินเดีย ลังกา และหมู่เกาะมลายู^{๑๐}

ผลจากสนธิสัญญาระหว่างอังกฤษ-ฮอลันดา ค.ศ. ๑๘๒๔ ในครั้งนี้ ทำให้อังกฤษมีสิทธิครอบครองดินแดนที่แหลมมลายู มะละกา เกาะสิงคโปร์ ส่วนฮอลันดามีอำนาจในเขตหมู่เกาะอินเดียตะวันออก (อินโดนีเซีย) ทว่าดินแดนส่วนหนึ่งของแหลมมลายู ได้แก่ กลันตัน ตรังกานุ ไทรบุรี ปลิศ เป็นเมืองขึ้นของสยาม ดังนั้นอังกฤษจึงพยายามที่จะไม่ให้สยามขยายอำนาจเข้ามาในดินแดนมลายู และพยายามให้ความคุ้มครองรัฐมลายูอื่นๆ ทั้งนี้ นโยบายในการป้องกันการขยายอำนาจของสยามมายังรัฐมลายูนั้น เป็นนโยบายที่ข้าหลวงป็นังให้ความสนใจเป็นพิเศษ ในขณะที่ข้าหลวงใหญ่อังกฤษที่อินเดีย ไม่ได้เน้นในประเด็นทางการเมืองในหัวเมืองมลายูของสยามเท่าใดนัก

อย่างไรก็ตาม อังกฤษไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับสยามเฉพาะในดินแดนหัวเมืองมลายูเท่านั้น ภายหลังจากเกิดความขัดแย้งระหว่างอังกฤษกับพม่าเรื่องพรมแดนระหว่างพม่าและอินเดีย ซึ่งในขณะนั้นอังกฤษมีอำนาจปกครองอินเดียเกือบทั้งหมดแล้ว ปัญหานี้นำไปสู่การทำสงครามระหว่างรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียกับพม่า ใน ค.ศ. ๑๘๒๔ ซึ่งสมรภูมিরบของอังกฤษจะอยู่บริเวณดินแดนพม่าตอนล่าง แถบเมืองมะละแหม่ง ทวาย มะริด ตะนาวศรี ซึ่งติดกับเขตแดนของสยาม

ข้าหลวงใหญ่อังกฤษที่อินเดียจึงต้องการแจ้งให้สยามทราบถึงสาเหตุของสงครามครั้งนี้ รวมทั้งให้สยามร่วมมือกับอังกฤษในการทำสงครามกับพม่า เพราะทราบว่ายามกับพม่าทำสงครามมาอย่างต่อเนื่อง หากพม่าแพ้สงคราม จะส่งผลดีต่อความมั่นคงของราชสำนักสยาม ซึ่งความต้องการของข้าหลวงใหญ่นี้ได้กำหนดเป็นจุดประสงค์สำคัญที่ส่งคณะทูตมายังสยามด้วยเช่นกัน

^{๑๐} ดี.จี.ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : สุวรรณภูมิ - อยุธยา เนย์ภาค พิสดาร (๑-๒), ๔๘๓.

จุดประสงค์ของการทำสนธิสัญญา

การแต่งตั้งคณะทูตของอังกฤษให้ไปติดต่ोजेरจากับราชสำนักสยามที่กรุงเทพฯ นั้น ได้รับการพิจารณาจากทั้งข้าหลวงที่ป็นัง และ ข้าหลวงใหญ่อังกฤษที่อินเดีย โดยแต่งตั้งให้ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี เป็นหัวหน้าคณะทูต มีจุดประสงค์สำคัญ ๔ ประการ คือ ประการแรก การเป็นตัวแทนข้าหลวงใหญ่ถวายความเคารพเนื่องในโอกาสการขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ ๓ ประการที่สอง อธิบายและทำความเข้าใจกับสยามเกี่ยวกับสงครามพม่า ประการที่สาม การเจรจากับสยามปรับนโยบายการค้าให้เป็นการค้าเสรี ประการที่สี่ การเจรจาเรื่องการคืนอำนาจให้สุลต่านไทรบุรี ไปปกครองเมืองตามเดิม^{๑๑}

เบอร์นี ได้เขียนจดหมายถึงเสนาบดีสยามเพื่อให้นำขึ้นกราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๓ อยู่หลายครั้ง แต่คณะเสนาบดีไม่เคยนำจดหมายของเบอร์นีกราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงทราบ แต่ท้ายที่สุด เสนาบดีสยามได้นำจดหมายของเบอร์นีลงวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๒๖ (พ.ศ. ๒๓๖๘) กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๓ ทั้งนี้ เบอร์นีได้รายงานเรื่องนี้ไปยังข้าหลวงที่ป็นังด้วย

เมื่อพิจารณาสาเหตุที่ทำให้เสนาบดีสยาม ปฏิบัติตามความต้องการของเบอร์นี อาจเป็นเพราะข้อความในจดหมายฉบับนี้ ที่เบอร์นีได้เน้นย้ำในความสำคัญ ๓ ประการ คือ ประการแรก ข้าหลวงใหญ่อังกฤษที่อินเดียอาจจะเข้าใจผิดได้ว่าการที่คณะเสนาบดีไม่นำจดหมายของเบอร์นีกราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๓ เพราะต้องการให้เกิดความสัมพันธ์ที่ไม่ดีระหว่างข้าหลวงใหญ่และกษัตริย์ของสยาม ประการที่ ๒ เนื่องจากเรื่องที่จะนำกราบทูลครั้งนี้ เป็นเรื่องสำคัญต้องให้พระมหากษัตริย์ซึ่งมีอำนาจทางกฎหมายเป็นผู้ออกคำสั่ง และประการสุดท้าย เบอร์นีได้แจ้งว่า หากสยามต้องการสืบข่าวใดๆ ของอังกฤษ ควรจะสอบถามจากทูตอังกฤษและนายทหารอังกฤษที่อยู่ในดินแดนพม่า ซึ่งให้ข้อมูลได้ตรงกับความจริงมากกว่าการสืบข่าวจากคนพม่าที่ได้ไม่รู้เรื่องใดๆ

^{๑๑} กรมศิลปากร, เอกสารเฮนรี เบอร์นี เล่ม ๔ , ประสิทธิ เมธาคุณวุฒิ , ผู้แปล (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๕๑) , ๑๑๘ – ๑๑๙.

เบอร์นีได้ร่างสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงสยามกับรัฐบาลอังกฤษ ฉบับแรก เมื่อวันที่ ๒๘ มีนาคม ค.ศ. ๑๘๒๖ มี ๑๕ ข้อ และ สัญญาทางการค้า ๑๑ ข้อ แนบไปพร้อมจดหมายที่เสนอต่อเสนาบดีสยามเพื่อจะได้ทราบว่าเสนาบดีสยามมีคิดเห็นอย่างไรต่อความต้องการของอังกฤษ ที่ปรากฏในข้อสัญญาต่างๆ ต่อมาเสนาบดีสยามเสนอให้เบอร์นีพิจารณาอ่านร่างสัญญาที่เสนาบดีสยามได้แก้ไขและให้พิจารณาว่าเห็นด้วยหรือไม่ การนี้ สะท้อนว่าสยามให้ความสนใจกับสนธิสัญญาที่ฝ่ายตนได้ร่างขึ้นมากกว่าร่างสนธิสัญญาของอังกฤษ

เบอร์นีไม่ได้ขัดข้องที่จะใช้สนธิสัญญาฉบับที่เสนาบดีสยามเป็นผู้ร่าง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการร่างสนธิสัญญา ร่างสนธิสัญญาฉบับแรกที่เสนาบดีสยามเสนอต่อเบอร์นี ลงวันที่ ๑๙ เมษายน ๑๘๒๖ มี ๑๑ ข้อ และร่างสนธิสัญญาฉบับที่สอง ลงวันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๑๘๒๖ เสนาบดีได้แก้ไขและเพิ่มเติมรายละเอียด จากการประชุมปรึกษาร่วมกันกับร้อยเอก เฮนรี เบอร์นี คืบวันพฤหัสบดีที่ ๑๔ และ ๑๖ พฤษภาคม มี ๑๐ ข้อ

ตั้งแต่ วันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๑๘๒๖ จนถึงวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๑๘๒๖ ผู้แทนของอังกฤษและผู้แทนฝ่ายสยาม ได้ประชุมเจรจาข้อตกลงในสนธิสัญญาที่วังกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ ซึ่งการประชุมแต่ละครั้งจะมีประเด็นสำคัญที่ได้หารือร่วมกัน จนได้ข้อตกลงเพิ่มดังนี้

ตารางที่ ๒ เนื้อหาสำคัญจากการประชุมเพื่อเจรจาทำสนธิสัญญาเบอร์นี

วันที่	เนื้อหาสำคัญ	ข้อสังเกต/มาตราในสนธิสัญญา
๒๖ พ. ค. ๑๘๒๖	จดหมายที่ส่งถึงคนในบังคับของสยามและอังกฤษ หากไม่ใช่เจ้าของจดหมายไม่มีสิทธิเปิดอ่าน	สนธิสัญญาข้อ ๑๑ มูลเหตุเกิดจากการที่เจ้าพระยาพระคลังเปิดอ่านจดหมายที่ส่งถึงเบอร์นี เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๑๘๒๕

๒ มิ.ย. ๑๘๒๖	พิจารณาประเด็นประ ตังกานู กลันตัน ซึ่ง รัชกาลที่ ๓ ให้เบอรรนีตกลงตามตราที่คณะ เสนาบดีสยามได้เสนอไว้ วันที่ ๑๖ พ.ค. ๑๘๒๖	พระมหากษัตริย์มี โอกาสได้พิจารณา ข้อตกลงในสนธิสัญญา สนธิสัญญาข้อที่ ๑๒ เกี่ยวกับ ตรังกานู และ กลันตัน สนธิสัญญาข้อที่ ๑๔ เกี่ยวกับรัฐประะ
๖ มิ.ย. ๑๘๒๖	พิจารณาให้มีข้อตกลงเกี่ยวกับการดำเนินการใน เมืองไทรบุรี	เจ้าพระยา นครศรีธรรมราชเข้า ร่วมประชุมด้วย สนธิสัญญาข้อที่ ๑๓
๑๖ มิ.ย. ๑๘๒๖	ผลประโยชน์ที่ทั้งสองฝ่ายจะรับหลังจากการทำ สนธิสัญญาเป็นมิตรและการค้าต่อกัน ควร ส่งเสริมให้มีค้าเสรีเกิดขึ้นที่กรุงเทพฯ	เบอรรนี พยายามพูด ภาษาไทย ในระหว่าง การประชุม ตามที่ เจ้าพระยา นครศรีธรรมราชแนะนำ
	การนำเข้าข้าวจากไทรบุรีไปป็น้อยอย่างเสรี	สนธิสัญญาข้อ ๑๓
	เพิ่มเติมรูปแบบและข้อบังคับที่เรือสินค้าของ อังกฤษต้องปฏิบัติตามเมื่อเข้ามาค้าขายที่ กรุงเทพฯ และให้ผนวกเข้าในสนธิสัญญา	สัญญาทางการค้า ๖ ข้อ
	สนธิสัญญาเขียน ๓ ภาษา ได้แก่ ภาษาไทย ภาษามลายู และภาษาอังกฤษ	ตอนท้ายของ สนธิสัญญา
	สนธิสัญญาต้องประทับตราคณะเสนาบดีและ ร้อยเอกเฮนรี เบอรรนี เมื่อลงนามแล้วเบอรรนีจะนำ	ตอนท้ายของ สนธิสัญญา

๙๖ สนธิสัญญาเบอร์นีและสนธิสัญญาเบาริง

	สนธิสัญญา ๑ ฉบับ ไปให้ข้าหลวงใหญ่ของอังกฤษที่อินเดียประทับตราประจำตำแหน่งและให้สัตยาบัน และส่วนอีกฉบับ ภายหลังจากที่รัชกาลที่ ๓ ได้ประทับตราแล้ว เจ้าเมืองนครฯ จะได้ส่งสำเนาประทับตราของพระมหากษัตริย์ไปให้พระยาภักดีบริรักษ์ เจ้าเมืองไทรบุรี เพื่อไว้แลกเปลี่ยนสัตยาบันระหว่างกันที่เมืองไทรบุรี	
	เจ้าพระยานครศรีธรรมราชจะปลดปล่อยครอบครัวและคนรับใช้ของสุลต่านไทรบุรี คนเก่าเมื่อไปถึงเมืองนครศรีธรรมราช	สนธิสัญญาข้อ ๑๓
๒๐ มิ.ย. ๑๘๒๖	คณะเสนาบดีได้มอบหมายให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นคนดูแลการทำสนธิสัญญาให้เรียบร้อย	
๔ ก.ค. ๑๘๒๖	เจ้าพระยานครศรีธรรมราช นำสนธิสัญญาฉบับภาษาไทยและภาษามลายู ซึ่งคัดลอกแล้วให้เบอร์นี เพื่อแปลเป็นภาษาอังกฤษ	ข้อมูลว่าจัดทำขึ้นเป็น ๓ ภาษา ป ร า ก ฎ ต อ น ท ำ ย ข อ ง ส น หิ ส ั น ญ า
๑๐ ก.ค. ๑๘๒๖	การประทับตราเสนาบดีสยาม และร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี ในสนธิสัญญา	ต อ น ท ำ ย ข อ ง ส น หิ ส ั น ญ า

เนื้อหาของสนธิสัญญาเบอร์นี

สนธิสัญญาเบอร์นี เป็นสนธิสัญญาระหว่างอังกฤษกับสยาม ลงนามร่วมกันเมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๑๘๒๖ (๒๓๖๙) มีข้อสัญญาทางไมตรี ๑๔ ข้อ และวันที่ ๑๓ มกราคม ๑๘๒๗ (๒๓๖๙) ได้ทำสัญญาเพิ่มเติมเกี่ยวข้อตกลงทางการค้าและการเก็บภาษีอากร “หนังสือสัญญาสรุป กำป็นอังกฤษจะเข้ามาค้าขาย ณ กรุง

พระมหานครศรีอยุธยา”^{๑๒} อีก ๖ ข้อ รวม ๒๐ ข้อ

หากพิจารณาข้อสัญญาทางไมตรี ๑๔ ข้อ พบว่าในข้อสัญญา ๑-๔ เป็นการตกลงเกี่ยวกับเขตการปกครองของทั้งสยามและอังกฤษ ให้ความเคารพในดินแดนอธิปไตยของทั้งสองฝ่าย ข้อสัญญา ๕-๑๐ เน้นเรื่องการค้า และข้อสัญญาข้อ ๑๑-๑๔ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการปกครองในหัวเมืองมลายู ลักษณะของการทำสัญญาเป็นไปในลักษณะของความเสมอภาค อังกฤษจะไม่เข้ามาก้าวร้าวในการปกครองของสยามและพร้อมจะช่วยเหลือสยามในการดูแลไม่ให้เกิดความวุ่นวายในเขตหัวเมืองมลายูของสยาม ทั้งนี้ข้อสัญญาจะสอดคล้องกับข้อสนธิสัญญาเบื้องต้นที่ทำไว้กับเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ที่เมืองไทรบุรี เมื่อ ค.ศ. ๑๘๒๕

ทัศนคติของรัชกาลที่ ๓ ต่อการทำสนธิสัญญา

รัชกาลที่ ๓ ทรงมีความคุ้นเคยกับการค้าต่างชาติมาตั้งแต่ครั้งที่ดำรงตำแหน่งเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทำหน้าที่ดูแลด้านการค้าและการต่างประเทศ ทั้งยังได้อนุญาตให้ครอร์เปิดเข้าเฝ้าฯ ขณะเข้ามาขอทำสัญญากับสยามในสมัยรัชกาลที่ ๒ พระองค์ทรงทราบจุดประสงค์ของคณะทูตจากอังกฤษมาโดยตลอด รวมถึงทราบว่า การเจรจาที่เกิดขึ้นในครั้งนั้นไม่ประสบผลสำเร็จตามที่อังกฤษต้องการ เมื่อครั้งขึ้นครองราชย์ และอังกฤษได้ส่งคณะทูตเข้ามาเจรจากับสยามอีกครั้ง เพื่อขอเป็นไมตรีกับสยามและขอให้ส่งกองทัพไปช่วยอังกฤษรบกับพม่า แต่พระองค์ไม่ต้องการเจรจาทำสนธิสัญญา ทรงทำเพียงการรับไมตรีจากอังกฤษ เช่นเดียวกับที่ทำกับเวียดนาม ทำให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคล กรมหมื่น

^{๑๒} สนธิสัญญาฉบับภาษาไทย ไม่ได้ระบุถึงวันที่ทำหนังสือสัญญาสรุป กำป่น ทำให้เข้าใจผิดว่าได้ทำขึ้นพร้อมกับสนธิสัญญาเบอร์นี แต่ฉบับภาษาอังกฤษ จะระบุชัดเจนถึงระยะเวลาของสนธิสัญญาทั้ง ๒ ส่วน คือ Treaty between the King of Siam and Great Britain June 20, 1836 และ Additional Articles with the King of Siam Ratified January 17, 1827.

สุรินทรรักษ์ เจ้าพระยาพระคลังและเจ้าพระยานครศรีธรรมราช^{๑๓} ทัดทานว่า อังกฤษเข้ามาขอทำสัญญา ๒ ครั้ง หากสยามปฏิเสธอาจจะเกิดผลเสียหายตามมา เนื่องจากขณะนี้เขตแดนของอังกฤษอยู่ชิดกับเขตปกครองของสยาม^{๑๔} ทำให้รัชกาลที่ ๓ ยอมจะเปิดการเจรจาทำสัญญากับอังกฤษในที่สุด

การที่ผู้ปกครองสยามมีความสงสัยต่อการเข้ามาของอังกฤษ เบอร์นีเองก็ทราบว่าย่อมสงสัยเรื่องจุดประสงค์ของการเข้ามาของอังกฤษ ซึ่งทำให้เกิดความไม่พอใจขึ้นในสยามและหากอังกฤษยังไม่แสดงให้สยามรู้ว่ามาแบบเป็นมิตร อาจส่งผลให้สยามไม่ยอมตกลงในการทำประโยชน์ด้านการค้าและการเดินเรือของอังกฤษ เบอร์นีมองว่าสยามยังไม่เข้าใจเรื่องการค้าเสรีและการไม่มีเครื่องกีดขวางไม่เห็นประโยชน์ในด้านการค้าเสรีเพราะยังคงพอใจในระบบการค้าแบบเดิมกับต่างประเทศ ซึ่งต่างจากอังกฤษที่ความคิดเรื่องการค้าเสรีได้เผยแพร่ไปอย่างกว้างขวาง และคนอังกฤษรับรู้ว่าการค้าเสรีทำให้การค้าขยายตัวได้มากเพียงใด

บันทึกของเบอร์นีสะท้อนว่าสยามเองไม่ได้มีความเชื่อมั่นว่าอังกฤษจะรบชนะพม่า จึงยังคงลังเลไม่ส่งกองทัพไปช่วยอังกฤษรบ และแม้อังกฤษจะรบชนะแล้ว ก็ยังต้องมีจดหมายมาแจ้งให้ส่งเสนาบดีไปดูว่าอังกฤษรบชนะพม่าจริงๆ และพร้อมจะมอบดินแดนบางส่วนให้กับสยาม^{๑๕} ภายหลังจากลงนามในสนธิสัญญา รัชกาลที่ ๓ ยังคงแสดงท่าทีไม่ไว้วางใจอังกฤษ และมองว่าการที่อังกฤษเข้ามานั้นเพื่อแสวงหาประโยชน์จากสยาม^{๑๖}

^{๑๓} ข้อความในพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ได้ให้ข้อมูลไม่ตรงกับบันทึกที่รายวันของเฮนรี เบอร์นี เนื่องด้วยช่วงที่เบอร์นีเดินทางถึงกรุงเทพฯ นั้น เจ้าพระยานครศรีธรรมราชซึ่งเดินทางมาที่หลัง ยังไม่ถึงกรุงเทพฯ แม้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจะมีบทบาทสำคัญทำให้การเจรจาสนธิสัญญาเบอร์นีประสบผลสำเร็จ แต่พงศาวดารของไทยไม่ได้กล่าวถึงเท่าใดนัก ^{๑๔} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, ๒๖, ๑๒.

^{๑๕} กรมศิลปากร, **เอกสารเฮนรี เบอร์นีย์ เล่ม ๑**, ๑๖๑-๑๖๒.

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน พรชัย นาคสีทอง, “การศึกษาจดหมายเหตุผลลงอุตมสมบัติในฐานะที่เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์ไทย) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘), ๒๑๒-๒๑๕.

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่รัชกาลที่ ๓ จะเสด็จสวรรคต ได้มีพระบรมราชโองการรับสั่งเกี่ยวกับสถานการณ์ต่างประเทศว่าสยามคงจะไม่ต้องเผชิญกับศึกจากพม่าและเวียดนาม มีเพียงแต่ภัยจากชาติตะวันตกเท่านั้นที่ยังน่าเป็นห่วง พระองค์รับสั่งให้คอยระวังอย่าให้เสียที่แก่ต่างชาติได้ สิ่งใดที่เป็นประโยชน์ควรที่จะเรียนรู้เพื่อนำมาปรับใช้เพื่อให้เกิดผลดีแก่บ้านเมือง^{๑๓๗} หากพิจารณาจากรับสั่งของรัชกาลที่ ๓ จะเห็นว่าพระองค์ได้รับรู้ถึงภัยของชาติตะวันตกที่เริ่มขยายอิทธิพลเข้ามาแทนที่พม่าและญวน ทั้งนี้ การรับรู้ถึงภัยตะวันตก มีส่วนทำให้ผู้ปกครองสยามในเวลาต่อมา ได้ปรับนโยบายการต่างประเทศ โดยเฉพาะกับอังกฤษใหม่

ผลกระทบของสนธิสัญญาเบอร์นีต่อการปกครองหัวเมืองมลายู^{๑๓๘}

หากพิจารณาข้อตกลงในสัญญาทางไมตรีในสนธิสัญญาเบอร์นี ข้อ ๑๑-๑๔ เป็นข้อตกลงเกี่ยวกับการปกครองหัวเมืองมลายู สะท้อนถึงความสำคัญของหัวเมืองมลายูต่อสยามและอังกฤษ

จุดประสงค์สำคัญของข้อตกลงทางไมตรีในสนธิสัญญาเบอร์นีได้ระบุอย่างชัดเจนถึงการปฏิบัติระหว่างสยามกับอังกฤษ ในการเคารพเขตปกครองของเมืองขึ้นทั้งสองฝ่าย ข้อที่เห็นได้ชัดเจนว่าด้วยการให้สิทธิการค้าแก่เมืองขึ้นทั้งของอังกฤษและสยาม ทำให้เห็นกลุ่มเมืองที่อยู่ในเขตปกครองของสยาม ได้แก่ เมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองตานี เมืองถลาง และเมืองไทร และเมืองที่อยู่ในปกครองของอังกฤษ ได้แก่ เมืองเกาะหมาก เมืองมะละกา เมืองสิงคโปร์^{๑๓๙} นอกจากนี้ สยามจะไม่ขัดขวางการค้าที่เมืองตรังกานู กลันตัน ในขณะที่

^{๑๓๗} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓, ๑๕๒.

^{๑๓๘} ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ใน บทที่ ๕ เมืองขึ้นทางด้านมลายู ใน เวลลา, วอลเตอร์ ฟรานซิส. แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ, แปลโดย นิจ ทองโสภิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๐), ๑๐๙-๑๔๔.

^{๑๓๙} สนธิสัญญาข้อ ๑๑ ใน หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีประเทศอังกฤษแลประเทศสยาม คฤศต์ศักราช ๑๘๒๖

ที่อังกฤษเองได้ยืนยันว่าไม่รุกรานเมืองตรังกานู และกลันตัน^{๒๐}

อังกฤษขอให้สยามยอมให้มีการซื้อขายข้าวที่ไทรบุรีได้สะดวกและขอให้ปล่อยครอบครัวของเจ้าเมืองไทรบุรี ภายหลังจากที่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเดินทางกลับเมือง โดยที่อังกฤษให้สัญญาว่าจะไม่เข้ามายึดครองเมืองไทรบุรี ไม่ก่อกวนเมืองไทรบุรี ไม่ให้เจ้าเมืองไทรบุรีคนเก่าไปก่อความวุ่นวายที่เมืองไทรบุรี และเมืองขึ้นของไทรบุรี รวมทั้งจะให้เจ้าเมืองไทรบุรีไปอยู่ที่เมืองอื่นที่ไม่ใช่เมืองเกาะหมาก เมืองไทรบุรี เมืองเปรัก เมืองสลังงอ เมืองพม่า ทั้งนี้ หากอังกฤษไม่ปฏิบัติตาม สยามสามารถเรียกเก็บภาษีได้^{๒๑} ส่วนเมืองเปรัก ซึ่งสยามได้อ้างสิทธิ์เหนือเมืองนี้ เนื่องจากเป็นเมืองขึ้นของไทรบุรี เมื่อยึดไทรบุรีได้ เมืองเปรักก็ควรจะขึ้นตรงต่อสยามด้วย ทำยที่สุด อังกฤษยินยอมให้สุลต่านเปรักส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทอง เป็นบรรณาการให้สยามได้ และอังกฤษจะไม่ให้เมืองสลังงอยกทัพมารุกรานเมืองเปรัก ขณะเดียวกันสยามจะต้องไม่ยกทัพไปตีเมืองสลังงอเช่นกัน^{๒๒} ข้อตกลงระหว่างอังกฤษและสยามเกี่ยวกับเมืองเปรักและสลังงอ สะท้อนข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ในช่วงนั้นว่าอังกฤษยอมรับว่าเปรักอยู่ในฐานะประเทศราชของสยาม ต่างจากเมืองสลังงอ ที่ได้อยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษแล้ว

การตกลงกันระหว่างอังกฤษกับสยามในเรื่องเขตการปกครองในหัวเมืองมลายู ทำให้เห็นนโยบายการปกครองของอังกฤษในหัวเมืองมลายูซึ่งมีพื้นที่ติดกับเขตอำนาจปกครองของสยาม และได้เห็นถึงลักษณะการปกครองแบบประเทศราชที่อำนาจของส่วนกลางไม่ได้ดูแลอย่างทั่วถึง และได้มอบหมายหัวเมืองให้ดูแลสถานะของเมืองนครศรีธรรมราช และเมืองสงขลาได้กำหนดให้ทำหน้าที่ดูแลหัวเมืองอื่นๆ รวมถึงหัวเมืองมลายูด้วย

^{๒๐} สนธิสัญญา ข้อ ๑๒

^{๒๑} สนธิสัญญา ข้อ ๑๓

^{๒๒} สนธิสัญญา ข้อ ๑๔

การปรับเปลี่ยนการค้าของสยามหลังสนธิสัญญาเบอร์นี

สนธิสัญญาเบอร์นีส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการค้าของสยาม ๒ ประการ ได้แก่ การค้าระหว่างสยามกับสิงคโปร์ขยายตัวมากขึ้น และสยามปรับเปลี่ยนการผูกขาดการค้าของพระคลังสินค้าสู่การผูกขาดการค้าผ่านระบบเจ้าภาษีนายอากร หลังทำสนธิสัญญาเบอร์นี การค้าระหว่างสยามกับเมืองท่าของอังกฤษ เช่น สิงคโปร์ ปีนัง (เกาะหมาก) มะละกา มีการขยายตัวเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะสิงคโปร์จะมากที่สุด พิจารณาจากจำนวนเรือสินค้าเข้าออกระหว่างเมืองท่าทั้งสอง และสินค้าส่งออก-นำเข้าที่สำคัญ ทั้งนี้ ชาวจีนจะมีบทบาทสำคัญในการควบคุมการค้า

นอกจากนี้ยังมีการปรับเปลี่ยนการผูกขาดการค้าของพระคลังสินค้าสู่การผูกขาดผ่านระบบเจ้าภาษีนายอากร เนื่องจากวิธีการค้าของสยามภายใต้ระบบการผูกขาดการค้า ได้กำหนดให้พระคลังสินค้ามีสิทธิในการเลือกซื้อสิ่งของที่ต้องพระราชประสงค์ หรือต้องการใช้ในราชการก่อน ไม่อนุญาตให้พ่อค้าได้ขายสินค้าให้แก่คนอื่น มีการผูกขาดสินค้าบางประเภทและห้ามมิให้ผู้อื่นขายสินค้านั้นๆ รวมถึงห้ามส่งออกสินค้าประเภทข้าวเปลือกข้าวสาร วิธีการค้าเช่นนี้ทำให้เกิดความยากลำบากและเกิดความไม่พอใจแก่พ่อค้าต่างชาติเป็นอย่างมาก จึงเป็นเหตุผลสำคัญของการเข้ามาทำสนธิสัญญาของเบอร์นี อังกฤษขอให้สยามจัดการให้เกิดการค้าเสรี ให้รัฐบาลสยามอนุญาตให้พ่อค้าซื้อขายสินค้าได้ และจัดการเรื่องภาษีให้เกิดความเป็นธรรม

แม้ท้ายที่สุด สยามจะอนุญาตให้ทำการค้าแบบเสรีเกิดขึ้น แต่ยังมีเงื่อนไขกำกับว่าสินค้าที่จะทำการซื้อขายนั้นต้องได้รับความเห็นชอบจากเสนาบดีก่อน รวมถึงต้องพิจารณาว่ามีปริมาณสินค้ามากพอหรือไม่^{๒๓} สินค้าประเภทฝิ่น ปืน กระสุนดินดำ ข้าวเปลือก ข้าวสาร เป็นของที่ต้องได้รับอนุญาตก่อนถึงจะซื้อขายได้^{๒๔} นอกจากนี้ สยามยอมให้เปลี่ยนการเก็บภาษีขาเข้าเป็นอัตราเดียวตามความกว้างของปากเรือ โดยกำหนดเรียกเรือที่บรรทุกสินค้าเก็บวาละ ๑,๗๐๐ บาท ส่วน

^{๒๓} สนธิสัญญาข้อ ๑ ใน หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีประเทศอังกฤษแลประเทศสยาม คฤษณ์ศักราช ๑๘๒๖

^{๒๔} สัญญาทางการค้า ข้อ ๑

เรือที่ไม่มีสินค้า เก็บวาละ ๑,๕๐๐ บาท^{๒๕}

หากพิจารณาแล้ว ถึงแม้ว่าสนธิสัญญาเบอร์นีจะไม่ทำให้เกิดการยกเลิกการผูกขาดการค้าได้อย่างแท้จริง แต่ผลจากเปิดการค้าเสรีดังกล่าว คงมีผลกระทบต่อยาไรได้ของหลวงมากพอสมควร จึงทำให้รัชกาลที่ ๓ ได้นำระบบเจ้าภาษีนายอากรมาใช้ในการประมูลและผูกขาดการเก็บภาษี เพราะเชื่อว่าระบบดังกล่าวจะทำให้รัฐมีรายได้มากและเป็นการจัดเก็บที่ทำให้ได้รายได้ที่แน่นอน และสามารถกำหนดจำนวนภาษีที่ต้องการในแต่ละปีได้ โดยที่รัฐจะกำหนดจำนวนเงินขั้นต่ำในการจัดเก็บภาษี ผู้ที่สนใจต้องเข้าร่วมประมูลและผู้ใดให้ราคาสูงกว่าจำนวนเงินขั้นต่ำ ก็จะได้รับเลือกให้เป็นเจ้าภาษีนายอากรประเภทนั้นๆ ดังนั้น ตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมา พระคลังสินค้าที่ทำหน้าที่ในการบริหารจัดการระบบเจ้าภาษีนายอากรจึงเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญและมีอำนาจมาก ซึ่งขุนนางตระกูลขุนนาจะได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งนี้มาโดยตลอด

สมัยรัชกาลที่ ๓ มีการผูกขาดภาษีรวม ๓๘ ชนิด ที่สำคัญ ได้แก่ บ่อน เปี้ย หวย พริกไทย (เก็บจากผู้ซื้อที่จะนำไปค้าสำเภา) ไม้ฝาง ไม้สำหรับต่อเรือ ไม้แดง (เก็บจากผู้ซื้อที่จะนำไปค้าสำเภา) และเกลือ^{๒๖} โดยราชสำนักจะมอบหมายให้เจ้าภาษีนายอากรทำหน้าที่เก็บภาษีจากราษฎร วิธีการเก็บภาษีดังกล่าวเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ทำให้คนจีนได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วยเศรษฐกิจของสยาม และนำไปสู่การเชื่อมโยงกับระบบอุปถัมภ์กับขุนนางสยาม เพื่อให้ตนมีโอกาสได้รับเลือกให้เป็นเจ้าภาษีนายอากร และในบางครั้งเจ้าภาษีนายอากรตัวจริงอาจเป็นผู้อุปถัมภ์ที่อยู่เบื้องหลังให้การสนับสนุนเจ้าภาษีนายอากร

อาจกล่าวได้ว่า ผลกระทบจากการทำสนธิสัญญาเบอร์นี แม้อังกฤษแทบจะไม่ได้ผลประโยชน์ทางด้านการค้ามากเท่ากับการจัดการเรื่องการปกครองหัวเมืองมลายู แต่ข้อตกลงทางการค้าดังกล่าว กลับมีส่วนสำคัญต่อการปรับตัวทางเศรษฐกิจของสยาม โดยที่ราชสำนักได้นำระบบเจ้าภาษีนายอากรมาใช้ในการเก็บ

^{๒๕} สัญญาทางการค้า ข้อ ๑

^{๒๖} สารสิน วีระผล, **จิ้มก้องและกำไร : การค้าไทย – จีน ๒๑๙๕-๒๓๙๖** (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์), ๒๑๔ – ๒๑๕.

ภาษี แทนการผูกขาดการค้าซึ่งเป็นที่มาของรายได้หลักของสยาม ทั้งนี้สินค้าที่ได้ผูกขาดภาษีนั้น ส่วนหนึ่งเป็นสินค้าที่เรียกเก็บจากพ่อค้าที่เข้ามาซื้อสินค้าในสยาม ส่งผลให้ราชสำนักยังคงมีส่วนเกี่ยวข้องกับการค้าต่างประเทศและยังคงได้ประโยชน์จากการค้าจากต่างประเทศ

ระบบเจ้าภาษีนายอากรยังเป็นปัจจัยดึงดูดให้คนจีนเข้ามาสัมพันธ์กับเศรษฐกิจของสยาม และกลายเป็นกลุ่มคนที่ได้รับอภิสิทธิ์ทางการค้าด้านต่างๆ มากกว่าคนต่างชาติอื่นๆ ผลกระทบของสนธิสัญญาเบอร์นี ต่อคนพื้นเมืองสยามมีน้อยมาก ทั้งนี้ จากการที่อังกฤษได้รับประโยชน์เพียงเล็กน้อยจากการทำสนธิสัญญาเบอร์นี ทำให้เมื่อเบาริงเข้ามาเจรจาทางการทูตและการค้า จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการเจรจาครั้งนี้ คือ ต้องทำให้สยามยอมรับการเจรจาทางไมตรี และให้อังกฤษได้รับผลประโยชน์จากการค้าให้ได้มากที่สุด

สนธิสัญญาเบาริงต่อการเปลี่ยนแปลงประเทศไทยในด้านต่างๆ

บริบทของการทำสนธิสัญญาเบาริง

ภายหลังจากที่มีการแลกเปลี่ยนสนธิสัญญาเบอร์นีที่ได้ให้สัตยาบันระหว่างสยามกับอังกฤษที่เมืองตรัง^{๒๓} เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ทั้งสยามและอังกฤษจะต้องปฏิบัติตามข้อตกลงในสนธิสัญญาดังกล่าว แต่หากย้อนกลับไปพิจารณาในประเด็นผลกระทบของสนธิสัญญาเบอร์นีที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น จะเห็นว่าสยามเองไม่ได้ปฏิบัติตามข้อตกลงในสนธิสัญญาเท่าใดนัก ขณะที่ทางฝ่ายผู้ปกครองของอังกฤษก็ได้แสดงมุมมองต่อข้อตกลงทางสนธิสัญญาต่างกัน^{๒๔} และพิจารณาว่าอังกฤษเป็น

^{๒๓} ข้อความตอนท้ายของสนธิสัญญาเบอร์นี ได้ตกลงกันไว้ว่าจะนำสนธิสัญญาที่ได้ให้สัตยาบันแล้ว มาแลกเปลี่ยนกันที่เมืองไทรบุรี (Queda ฉบับภาษาอังกฤษ) แต่จากการตรวจสอบข้อมูลทั้งเอกสารชุดเฮนรี เบอร์นี และเอกสารฝ่ายไทย ปรากฏว่าการแลกเปลี่ยนสนธิสัญญา ได้มาแลกเปลี่ยนที่เมืองตรัง

^{๒๔} ข้าหลวงใหญ่ที่อินเดียและข้าหลวงที่ปีนัง มีความเห็นที่ต่างกันในเรื่องของข้อสัญญาทางไมตรี (๑๔ ข้อ) โดยข้าหลวงปีนัง ไม่พอใจข้อตกลงในมาตราที่ ๑๒ ที่ภาษาเขียนยังคลุมเครือ อาจทำให้ทั้งสยามและอังกฤษเข้าใจได้ว่าทั้งสองฝ่ายสามารถเข้าไปแทรกแซงในการปกครองแผ่นดินและตรึงกานูได้ และมาตราที่ ๑๓ ที่ไม่สามารถเจรจาให้สุดด้านแห่งไทรบุรี

๑๐๔ สนธิสัญญาเบอร์นีและสนธิสัญญาเบาริง

ฝ่ายเสียเปรียบในสนธิสัญญาฉบับนี้ จึงเห็นว่าจะต้องมีการแก้ไขสนธิสัญญาเบอร์นี ดังนั้น ช่วงปลายรัชกาลที่ ๓ อังกฤษได้ส่งเซอร์ เจมส์ บรู๊ค (Sir James Brooke) เป็นหัวหน้าราชทูตเข้ามาเพื่อแก้ไขสนธิสัญญาเบอร์นี ในปี ๑๘๕๐ (๒๓๙๓) แต่เนื่องด้วยช่วงเวลานั้นรัชกาลที่ ๓ ทรงประชวรจึงส่งผลให้ยังไม่สามารถแก้ไขข้อสัญญาในสนธิสัญญาเบอร์นีได้

ภายหลังที่การเจรจาไม่ประสบผลสำเร็จ เซอร์ เจมส์ บรู๊ค ได้รายงานผลเจรจาไปที่รัฐบาลอังกฤษฯ มีคำสั่งให้คณะทูตกลับมาที่สยามอีกครั้งและต้องนำเรือรบอังกฤษจากจีนเข้ามาทำสัญญาด้วยเพื่อบีบให้สยามแก้ไขสนธิสัญญากับอังกฤษให้ได้ คำสั่งจากรัฐบาลอังกฤษยังไม่ได้มีผลต่อการดำเนินการ ประจวบกับช่วงนั้นสยามมีการเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ รัฐบาลอังกฤษทราบว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงศึกษาภาษาอังกฤษ และนิยมที่จะติดต่อคบค้ากับชาวตะวันตก และพระองค์คงไม่มีนโยบายที่จะปิดประเทศอย่างเช่นจีน อังกฤษจึงล้มเลิกความคิดที่จะใช้เรือรบของกองทัพอังกฤษเพื่อขู่บังคับให้สยามทำสนธิสัญญา และได้มอบหมายให้เซอร์จอห์น เบาริง เป็นราชทูตเพื่อขอทำหนังสือสัญญาโดยไมตรีกับสยามอีกครั้ง^{๒๙}

การเดินทางเข้ามาของคณะราชทูตชุดใหม่ในช่วงต้นรัชกาลที่ ๔ มีความสำคัญต่อสยามมาก ไม่เพียงแต่ทำให้สถานะของคู่สัญญาเปลี่ยนแปลงไป สยามกลายเป็นฝ่ายเสียเปรียบอังกฤษ และประเทศตะวันตกอื่นๆ ที่เข้ามาเจรจาในช่วงเวลาต่อมาด้วย

กลับไปปกครองที่เมืองไทรบุรีได้ตามเดิม ในขณะที่ข้าหลวงใหญ่ พอใจต่อผลการปฏิบัติหน้าที่ของร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี ที่สามารถสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อสยาม ทำความเข้าใจเกี่ยวกับสงครามกับพม่า และเจรจาให้สยามปล่อยเชลยชาวพม่าและมอญจำนวน ๑,๔๐๐ คนได้ ดูเพิ่มเติม ชาดิซาย พณยานนท์, “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ ๑-๓ : พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๙๔),” ๓/๕-๓/๓.

^{๒๙} ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๒ เรื่องทูตฝรั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๖), ๒๒๔-๒๒๕.

นอกจากนี้ ข้อตกลงในสนธิสัญญาฉบับนี้ ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของสยามในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะการปรับตัวเข้าสู่ความทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตกของผู้ปกครองสยาม ดังนั้น จึงจำเป็นที่ต้องพิจารณาว่า มีปัจจัยใดบ้างที่เอื้อให้การเจรจาในสนธิสัญญาฉบับนี้ สำเร็จผลตามที่อังกฤษต้องการ ขณะเดียวกัน ขั้นตอนของการเจรจาสนธิสัญญา มีความแตกต่างจากเมื่อคราวที่ร้อยเอก เฮนรี เบอร์นี เข้ามาหรือไม่ อย่างไร และข้อตกลงในสนธิสัญญาได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมและเศรษฐกิจของสยาม ในช่วงรัชกาลที่ ๔ ในลักษณะใด ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาในท้ายที่สุด อาจกล่าวได้ว่า สนธิสัญญาเบาริงเป็นสนธิสัญญาที่ได้แก้ไขข้อเสียเปรียบของอังกฤษในสนธิสัญญาเบอร์นี และเป็นสนธิสัญญาฉบับแรกที่อังกฤษสามารถเจรจาให้ข้อตกลงในสนธิสัญญาเป็นไปตามจุดประสงค์ของอังกฤษ อย่างแท้จริง

จุดประสงค์ของการทำสนธิสัญญาเบาริง

ส่วนหนึ่งของผลสำเร็จของการเจรจาทำสนธิสัญญาเบาริง เกิดจากการที่เซอร์ จอห์น เบาริง ศึกษาข้อมูลของคณะทูตต่างๆ ที่เข้ามาติดต่อกับสยามตั้งแต่ครั้งอยุธยา เพื่อจะได้รู้ธรรมเนียมปฏิบัติของคณะทูตและเรียนรู้ข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับสยาม รวมถึงศึกษาข้อผิดพลาดต่างๆ ที่เกิดขึ้นพร้อมทั้งหาแนวทางในการที่จะให้สยามรับเป็นมิตรต่ออังกฤษได้โดยง่าย

เบาริงมีความเห็นว่าคณะทูตที่เข้ามาติดต่อกับสยามก่อนหน้านั้น ใช้วิธีการแสดงไมตรีเป็นหลัก สยามจึงไม่มีความเกรงกลัวต่ออำนาจของอังกฤษจึงเห็นว่าอังกฤษควรจะต้องเตรียมเรือรบเข้ามาพร้อมกับคณะทูตในการเจรจาในครั้งนี้ด้วย เพื่อบีบบังคับให้สยามยอมทำสัญญาง่ายขึ้น^{๓๐} ความเห็นของเบาริง สะท้อนจากหนังสือที่เบาริงส่งมาให้สยาม ดังนี้

“... พระมหากษัตริย์ของเขายอนโบวริงให้เข้ามาทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีค้าขายแลการอื่นๆ หลายอย่าง เพื่อจะให้

^{๓๐} เซอร์จอห์น เบาริง, ราชอาณาจักรสยามและราษฎรสยาม เล่ม ๒), ๑๔๘-๑๔๙.

บ้านเมืองเจริญขึ้น เซอยอนโบวริงจะต้องบอกว่า เรือก็ลำ คนก็คน เดียวนี้ที่ทะเลเมืองจีนมีเรือรบอยู่ในบังคับอังกฤษมาก เซอยอนโบวริงจะเข้ามาเยี่ยมเยือนมิใช่จะมาที่บ้านเมืองไทยตื่นตกใจ เซอยอนโบวริง จะเข้ามาเรือน้อยลำ ท่านเสนาบดีก็อย่าเข้าใจผิดไป แล้วก็อย่าให้เป็นเหตุขัดขวางทางสัญญาไมตรีค้าขาย เพราะมาน้อยลำ ถ้าวรรองโดยรักใคร่กัน ใจของเซอยอนโบวริง คิดสมควรกับบ้านเมืองใหญ่แล้ว ในใจเซอยอนโบวริงไม่อยากจะเอากำลังอำนาจใจใหญ่ใช้เลย”^{๓๑}

เบาริงได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสนธิสัญญาเบอร์นีว่าจากข้อตกลงในสนธิสัญญาเบอร์นี อังกฤษทำได้เพียงให้สยามเรียกเก็บภาษีขาเข้าตามขนาดความกว้างของปากเรือเท่านั้นแต่ยังทำให้สยามยกเลิกการผูกขาดสินค้าไม่ได้ ดังนั้น เบาริงในฐานะราชทูตของอังกฤษ จึงมีหน้าที่สำคัญที่ต้องเจรจากับสยามเพื่อป้องกันไม่ให้สยามทำการละเมิดข้อตกลงในสนธิสัญญา รวมถึงต้องทำให้อังกฤษเป็นฝ่ายได้เปรียบในด้านการค้ากับสยาม จุดประสงค์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดทางเศรษฐกิจของเบาริงที่มุ่งกำจัดการกีดกันทางการค้า และให้เกิดการค้าแบบเสรีขึ้น นอกจากนี้ข้อตกลงที่จะเกิดขึ้นต้องทำให้อังกฤษเป็นฝ่ายได้เปรียบสยามใน ทุกๆ ด้าน

ตารางที่ ๔ ผลการเจรจาสนธิสัญญาระหว่างตัวแทนอังกฤษและสยาม

การหารือระยะแรก	
วันที่ ๕ เมษายน – ๗ เมษายน ๑๘๕๕ (๒๓๙๘)	
วันที่ ๕ เมษายน ๑๘๕๕	การตกลงกันเรื่องเงื่อนไขทั่วไปในสนธิสัญญา และ ตกลงกันเรื่องการตั้งกงสุลอังกฤษในสยาม พระคลังไม่เห็นด้วยกับการเสนอซื้อกงสุล และขอให้มีการเลื่อนการตั้งกงสุลในสยามไปจนกว่าการค้าระหว่างอังกฤษและสยามจะมีการ

^{๓๑} ตัวทึบโดยผู้วิจัย ดูเพิ่มเติมที่ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๘), ๘๗.

	ขยายตัวได้มากพอ ทั้งนี้ เบาริงได้ต่อรองให้มีการตั้งกงสุลที่กรุงเทพฯ จะตั้งหลังจากที่สนธิสัญญามีผลบังคับใช้ (มีการแลกเปลี่ยนสนธิสัญญาที่กษัตริย์ของสยามและกษัตริย์ของอังกฤษได้พระราชทานสัตยาบันต่อกัน) (มาตรา ๒)
วันที่ ๘ เมษายน ๑๘๕๕	รัชกาลที่ ๔ พระราชทานอำนาจเต็มในการเจรจาสนธิสัญญาให้แก่เสนาบดี และแต่งตั้งคณะกรรมการ ๕ คนเป็นตัวแทนในการเจรจาสนธิสัญญา
	สิทธิในการตั้งถิ่นฐาน การซื้อและขาย แก่คนในบังคับอังกฤษ ในระยะเดินทางที่ใช้เวลา ๒๔ ชั่วโมง จากบางกอก (มาตรา ๔ และ มาตรา ๕)
	ยกเลิกระบบการค้าแบบผูกขาด
	การเปลี่ยนแปลงการเก็บภาษี เก็บภาษีขาเข้าครั้งเดียว ร้อยละ ๓ (มาตรา ๘)
การหารือระยะที่สอง ภายหลังจากการแต่งตั้งตัวแทนเจรจา—วันที่ ๑๔ เมษายน ๑๘๕๕ (๒๓๙๘)	
วันที่ ๙ เมษายน ๑๘๕๕	ประชุมอย่างเป็นทางการครั้งแรก ที่บ้านสมเด็จพระยาองค์ใหญ่
	อ่านพระราชอำนาจที่พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษและสยามทรงมอบให้แก่ผู้แทนของพระองค์
	ผู้เข้าร่วมประชุมนอกผู้แทนทั้งสองฝ่าย มีเสนาบดีสยามและเจ้าภาษีนายอากรที่เป็นชาวจีน ที่ผูกขาดสินค้า มากกว่า ๙๐ รายการ เข้าร่วมประชุมด้วย
	ข้อเสนอที่สำคัญ คือ การขอให้ยกเลิกระบบผูกขาดทางการค้าของสยาม (มาตรา ๘)
	การเจรจาทุกมาตราของสนธิสัญญา และเมื่อเจรจาได้

๑๐๘ สนธิสัญญาเบอร์นีและสนธิสัญญาเบาริง

	ข้อตกลงอย่างไร อาลักษณ์จะเป็นผู้จดบันทึกลงสมุดไทย
วันที่ ๑๔ เม.ย. ๑๘๕๕	เร่งระดมเสมียนคัดลอกมาตราต่างๆ ในสนธิสัญญา
การหารือระยะที่สาม ช่วงการคัดลอกสนธิสัญญาเทียบฉบับภาษาไทยและฉบับภาษาอังกฤษ	
วันที่ ๑๕ เม.ย. ๑๘๕๕	ประชุมทบทวนสนธิสัญญาครั้งสุดท้าย
	หากมีการโต้เถียงข้อตกลงในสนธิสัญญา เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ หรือพระกลาโหม จะนำข้อความไปกราบทูลหารือพระเจ้าแผ่นดิน และต้องรอคอยประมาณ ๑ ชั่วโมง ทำยุติการเจรจาในหนังสือสัญญาก็เรียบร้อย
รัชกาลที่ ๔ ทรงรับรู้เนื้อหาความในสนธิสัญญาเบาริง	
วันที่ ๑๘ เมษายน ๑๘๕๕	ลงนามและประทับตราในสนธิสัญญาที่บ้านสมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่
	แก้ไขฉบับภาษาอังกฤษบางตอนให้ถูกต้อง เนื่องจากราชทูตอังกฤษจะยึดและปฏิบัติตามข้อตกลงฉบับภาษาอังกฤษเท่านั้น
	พิธีการัญเชิญตรา ๕ ดวง เพื่อใช้ประทับในสนธิสัญญา
	เมื่อประทับตราในสนธิสัญญาเรียบร้อยแล้ว จะมีการยิงสลุต ๒๑ นัด จากเรือเรียดเลอร์ และ มีการยิงสลุตตอบกลับจากป้อมปราการ จำนวนเท่ากัน

เนื้อหาของสนธิสัญญา

เบาริงได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสนธิสัญญาเบอร์นีว่าสนธิสัญญาดังกล่าวยังไม่ถือเป็นสนธิสัญญาที่ส่งผลดีแก่การค้าของอังกฤษเท่าที่ควร

โดยเฉพาะในมาตราที่ ๕ ๓ ๙ ๑๐^{๓๒} ซึ่งเป็นข้อตกลงด้านการค้าที่อังกฤษทำร่วมกับสยาม เมื่อ ค.ศ. ๑๘๒๖ (๒๓๖๙) เบาริงมีความเห็นว่าต้องแก้ไขมาตราทั้ง ๔ นี้ เพื่อให้สยามได้เปิดการค้าเสรีอย่างแท้จริง จะเห็นว่า ข้อตกลงทั้ง ๔ ข้อนี้ ได้จำกัดการค้าในสยามหลายประการ ได้แก่ การจำกัดการซื้อสินค้าว่าจะต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าเมืองแต่ละแห่งก่อน หากเจ้าเมืองพิจารณาแล้วว่าสินค้านั้นมีปริมาณมากพอที่จะขายได้จึงจะอนุญาตให้มีการซื้อสินค้าได้ หากปริมาณสินค้าน้อย เจ้าเมืองมีสิทธิไม่ขายให้กับพ่อค้าชาวต่างชาติได้

ขณะเดียวกัน เจ้าพนักงานสยามยังมีอำนาจในการพิจารณาอนุญาตให้พ่อค้าชาวอังกฤษ สร้างโกดังหรือบ้าน ซื่อหรือเช่าบ้านหรือร้านเพื่อเก็บสินค้าได้นอกจากนี้ข้อตกลงดังกล่าวยังคงกำหนดขอบเขตการค้าจำกัดไว้เพียงเมืองท่าแห่งเดียวคือกรุงเทพฯ เท่านั้น อาจจะสามารถกล่าวได้ว่ามาตราทั้ง ๔ ข้อของสนธิสัญญาได้จำกัดทั้งการค้า และ เสรีภาพในด้านต่างๆ เช่น การนับถือศาสนา สิทธิการเช่าซื้อ ร้านค้า ที่ดิน และเสรีภาพที่จะเดินทางไปยังที่ต่างๆ ได้

สนธิสัญญาเบาริง เป็นสนธิสัญญาระหว่างอังกฤษกับสยาม ลงนามร่วมกันเมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน ๑๘๕๕ (๒๓๙๘) มีข้อสัญญาทางไมตรี ๑๒ ข้อ กฎหมายพ่อค้า ๖ ข้อ และพิกัดภาษีนอกและในอีก ๓ ข้อ รวม ๒๑ ข้อ เนื้อหาของข้อสัญญาทางไมตรี แบ่งได้เป็น สิทธิสภาพนอกอาณาเขต การค้าแบบเสรี การจัดเก็บภาษี และเสรีภาพในชีวิต ทั้งนี้ หากเปรียบเทียบกับข้อตกลงในสนธิสัญญาหนานจิง^{๓๓} จะมีความคล้ายคลึงกับสนธิสัญญาเบาริงมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความพยายามของเซอร์ จอห์น เบาริง ที่จะทำให้อังกฤษได้ผลประโยชน์จากการทำสนธิสัญญาเบาริงกับสยามให้ได้มากที่สุด และยกเลิกการผูกขาดการค้าแบบเดิมให้ได้

^{๓๒} เซอร์จอห์น, เบาริง, **ราชอาณาจักรสยามและราชรัฐสยาม เล่ม ๒**, ๑๓/๐.

^{๓๓} สนธิสัญญาหนานจิง (Treaty of Nanjing ค.ศ. ๑๘๔๒) เป็นสนธิสัญญาระหว่างอังกฤษกับจีน หลังจากจีนแพ้สงครามฝิ่นครั้งที่ ๑ ผลของสนธิสัญญาทำให้จีนต้องยกเลิกระบบการผูกขาดการค้าของโคหอง(Cohong)ให้เปิดการค้าเสรี ดูเพิ่มเติมใน วุฒิชัย มูลศิลป์, “สนธิสัญญาเบาริงในบริบทของประวัติศาสตร์เอเชีย,” **โลกประวัติศาสตร์** (๒๕๔๘), ๒-๓.

๑๑๐ สนธิสัญญาเบอร์นีและสนธิสัญญาเบาริง

ตัวอย่าง ข้อตกลงข้อที่ ๘ ที่สยามอนุญาตให้มีการซื้อขายฝิ่นได้ ฝิ่นกลายเป็นสินค้าถูกกฎหมาย แม้จะมีเงื่อนไขเป็นให้ซื้อและขายให้เฉพาะเจ้าภาษีฝิ่นก็ตาม เราจะทราบว่าข้อตกลงเรื่องนี้ได้เอื้อต่อรายได้ของอังกฤษมาก เพราะอังกฤษจะมีแหล่งระบายฝิ่นที่ผลิตที่อินเดีย ที่สยามเพิ่มขึ้นอีกแห่ง

ตารางที่ ๕ เปรียบเทียบข้อตกลงสนธิสัญญาเบอร์นีและสนธิสัญญาเบาริง

สนธิสัญญาเบอร์นี (เบาริงเห็นควรให้แก้ไข) สัญญาทางไมตรี ๑๔ ข้อ	สนธิสัญญาเบาริง สัญญาทางไมตรี ๑๒ ข้อ
๕. ให้พ่อค้าปฏิบัติตามกฎหมายของเมืองที่ ตนไปค้าขาย	๑ และ ๒ หน้าแรกของกงสุลอังกฤษ ที่จะเข้า มาดูแลคนในบังคับอังกฤษในสยาม
๗. พ่อค้าอังกฤษไม่มีสิทธิตั้งร้านค้า เช่าที่ ต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าเมืองก่อน	๔. การกำหนดพื้นที่ สำหรับให้คนในบังคับ อังกฤษสามารถซื้อ เช่า ที่ดิน ร้านค้า ได้ แต่ กำหนดขอบเขต ดังนี้ ภายใน ๔๐๐ ไมล์ จากนอกกำแพงเมือง ต้องอยู่ที่สยามมานาน ๑๐ ปีจึงจะซื้อได้ ถ้า ไม่ถึง ๑๐ ปี สามารถเช่าได้อย่างเดียว ระยะเกิน ๔๐๐ ไมล์จากนอกกำแพงเมือง กำลังเรือแจวภายใน ๒๔ ชั่วโมง สามารถซื้อและเช่าได้แต่ถ้าจะซื้อที่ดินซื้อ บ้าน ต้องแจ้งกงสุลเพื่อให้กงสุลแจ้ง เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยจะไปปักวัดที่ดินและออก หนังสือประทับตราเจ้าพนักงานไว้เป็น หลักฐาน และผู้ซื้อต้องจ่ายเงินค่าธรรมเนียม แบบสยามด้วย

สนธิสัญญาเบอร์นี (เบาริงเห็นควรให้แก้ไข) สัญญาทางไมตรี ๑๔ ข้อ	สนธิสัญญาเบาริง สัญญาทางไมตรี ๑๒ ข้อ
	๕.ข้อปฏิบัติ หากคนในบังคับอังกฤษต้องการเดินทางไปในอกระยะทางเรือแจว ๒๔ ชั่วโมง ๖.เสรีภาพในการถือศาสนา ^{๓๔} การจ้างแรงงานไทยที่ยังติดอยู่กับระบบมูลนาย
๙.พ่อค้าที่ต้องการค้าขายที่สยามต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าเมืองก่อน ถ้าเจ้าเมืองไม่อนุญาต พ่อค้าก็ไม่สามารถค้าขายได้	๘.เสรีภาพในการซื้อขาย
๑๐.พ่อค้าอังกฤษและพ่อค้าสยามสามารถค้าขายระหว่างเมืองขึ้นอังกฤษและสยามได้ แต่ห้ามขายฝิ่น เพราะฝิ่นเป็นสินค้าต้องห้าม ถ้าจับกุมได้เจ้าเมืองมีสิทธิ์เผาทำลายฝิ่นได้	๘.ธรรมเนียมการค้าแบบใหม่ -ยกเลิกค่าธรรมเนียมปากเรือที่เคยเรียกเก็บจากพ่อค้าอังกฤษ ตามข้อตกลงของสนธิสัญญา ๑๘๒๖ -การเสียภาษีอัตราเดียว ร้อยละ ๓ -ฝิ่นไม่ใช่สินค้าต้องห้าม แต่กำหนดให้ขายเฉพาะเจ้าภาษีนายอากร -เก็บภาษีชั้นเดียว ตามที่แจ้งไว้ในพิกัดข้างในแล้ว เมื่อจ่ายแล้วไม่ต้องเสียภาษีอีก

^{๓๔} คณะมิชชันนารีชาวอเมริกันได้กล่าวว่า การที่คณะมิชชันนารีได้รับอนุญาตให้เดินทางไปเผยแผ่ศาสนาในที่ต่างๆ ของสยามได้ เป็นเพราะความช่วยเหลือจากเบาริงที่ได้กราบบังคมทูลพระราชทานพระกรุณาให้ยกเลิกข้อจำกัดแก่คณะมิชชันนารีของสหรัฐอเมริกา ในเซอร์เบาริง,จอห์น,ราชอาณาจักรสยามและราษฎรสยาม เล่ม ๒, ๒๖๖.

๑๑๒ สนธิสัญญาเบอร์นีและสนธิสัญญาเบาริง

สนธิสัญญาเบอร์นี (เบาริงเห็นควรให้แก้ไข) สัญญาทางไมตรี ๑๔ ข้อ	สนธิสัญญาเบาริง สัญญาทางไมตรี ๑๒ ข้อ
	-การลดภาษีต้องเสมอภาคกัน หากไทยลดให้พ่อค้าชาติอื่น ก็ต้องลดให้พ่อค้าอังกฤษเช่นกัน -พ่อค้าในบังคับอังกฤษสามารถนำเรือมาต่อที่กรุงเทพฯ ได้แต่ต้องได้รับอนุญาตจากเสนาบดี -ข้าว ปลา เกลือ ขายเป็นได้แต่ถ้าขาดแคลนสามารถห้ามขายได้ -เงินทองสำหรับตัว เข้าออกไม่ต้องเสียภาษี
	๑๐.การเป็นชาติที่ได้รับความอนุเคราะห์ยิ่ง หากสยามได้ให้อภิสิทธิอื่นใดแก่ชาติอื่นๆ อังกฤษย่อมได้รับเช่นเดียวกัน
	๑๑. หากต้องการแก้ไขสัญญา ต้องมีระยะล่วงไป ๑๐ ปี จึงจะแก้ไขได้ ทั้งนี้ ต้องแจ้งล่วงหน้า ๑ ปี ขุนนางฝ่ายไทยและอังกฤษมีสิทธิเพิ่มเติมเปลี่ยนแปลงได้

หลังจากที่แฮร์รี พาร์กส์ (Harry Parkes) ได้นำสัตยาบันที่สมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียแห่งอังกฤษลงนามมาแลกเปลี่ยนกับสยามที่กรุงเทพฯ ปี ๑๘๕๖ (๒๓๙๙) และได้ขอพระราชทานอนุญาตให้มีการแถลงข้อความเพิ่มเติมในสนธิสัญญาเบาริงอีกครั้ง เพื่อระบุให้ชัดเจนว่าข้อสัญญาใดที่ได้ยกเลิกจาก

สนธิสัญญาเบอร์นี และข้อได้ยังคงไว้ตามเดิม^{๓๕}

การเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาได้ข้อตกลง รวม ๑๒ ข้อ จัดแยกตามข้อตกลง และอธิบายความในข้อตกลงให้ชัดเจน^{๓๖} ได้บอกว่าข้อความในสนธิสัญญาเบอร์นี ที่ได้ล้าง(ยกเลิก) ภายหลังการลงนามในสนธิสัญญาเบอร์นี แบ่งได้ ๒ ส่วน ส่วนที่ คงไว้ตามเดิม ได้แก่ ข้อ ๑, ๒, ๓, ๘, ๑๑, ๑๒ และ ๑๔ ส่วนข้อ ๖ และข้อ ๑๐ ให้ ปรับข้อความ ส่วนสัญญาค้าขาย ๖ ข้อ ให้ยกเลิกข้อ ๒, ๓, ๕ และ ๖ คงเหลือข้อ ๑ คนในบังคับอังกฤษเอาปืนมาขายได้แต่ขายได้แต่กษัตริย์ หากพระองค์ไม่รับซื้อ ก็ ต้องนำปืนกระสุนดำกลับออกไป และข้อ ๔ ได้ยกเลิกค่าธรรมเนียมปากเรือสยาม ขอเก็บค่าธรรมเนียมเรือลำเลียงสิ่งออกไปส่งที่ทะเล เทียวละ ๘ บาท ๒ สลึง

การยกเลิกการผูกขาดการค้าของพระคลังสินค้า: ผลกระทบของ สนธิสัญญา

การเปลี่ยนแปลงนโยบายการค้าของอังกฤษที่มุ่งเน้นการค้าแบบเสรี ถือเป็น ปัจจัยผลักดันที่สำคัญที่ทำให้อังกฤษส่งคณะทูตไปยังประเทศต่างๆ ในเอเชีย เพื่อ ขอให้รัฐนั้นๆ ยกเลิกการกีดกันทางการค้า ให้มีการค้าแบบเสรี ให้ผู้ซื้อและผู้ขาย สามารถติดต่อค้าขายกันได้โดยตรง เช่นเดียวกับคณะทูตอังกฤษที่เดินทางเข้ามา ยังสยาม นับตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ จนถึงช่วงรัชกาลที่ ๔ ล้วนต้องการให้สยาม ยกเลิกการผูกขาดการค้าโดยพระคลังสินค้า และให้พ่อค้าเอกชนสามารถติดต่อซื้อ สินค้ากับราษฎรได้โดยตรง

^{๓๕} เซอร์จอห์น, เบาริง, ราชอาณาจักรสยามและราชรัฐสยาม เล่ม ๒, ๑๙๑ - ๒๐๒.

^{๓๖} “ไขข้อสัญญาฮารีกราก ปีมโรงศก ศักราช ๑๒๑๘,” ใน กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย, สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การ ระหว่างประเทศ เล่ม ๑ พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๒ (พระนคร: กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ, ๒๕๖๑), ๓๕-๔๖.

๑๑๔ สนธิสัญญาเบอร์นีและสนธิสัญญาเบาริง

หากพิจารณาข้อจำกัดทางการค้าต่างๆ ที่อังกฤษต้องเผชิญภายหลังการทำสนธิสัญญาเบอร์นี เห็นได้ว่ามีลักษณะคล้ายกับระเบียบวิธีการค้าของจีน ที่สร้างความไม่พอใจให้แก่พ่อค้าอังกฤษเป็นอย่างมาก และอังกฤษต้องการที่จะมีเสรีภาพในการค้าขายไปยังเมืองท่าต่างๆ ของจีน และให้เป็นการค้าแบบเสมอภาคกัน

เบาริงเรียนรู้ว่าอังกฤษได้รับผลประโยชน์อย่างมากจากการทำสนธิสัญญาหนานจิง จึงนำมาเป็นแบบอย่างของการทำสนธิสัญญากับสยาม เพื่อยังผลให้อังกฤษได้รับผลประโยชน์อย่างเต็มที่

สนธิสัญญาเบาริงได้ระบุข้อความอย่างชัดเจนถึงสิทธิที่พ่อค้าอังกฤษรวมถึงคนในบังคับของอังกฤษจะได้รับ ทั้งเรื่องของการศาล เสรีภาพทางการค้า การตั้งถิ่นฐาน การนับถือศาสนา รวมถึงเสรีภาพในการเดินทางไปยังที่ต่างๆ นอกเหนือจากกรุงเทพฯ

การขยายตัวทางการค้า

การยกเลิกการผูกขาดการค้าทำให้การค้าของสยามมีการขยายตัวอย่างกว้างขวาง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่เพียงแต่จะส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมของคนในเขตพระนครเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อราษฎรที่อาศัยในเขตหัวเมืองรอบนอกอีกด้วย

ตัวอย่าง ข้อตกลงในสนธิสัญญาเบาริง ข้อที่ ๘ ที่รัฐได้อนุญาตให้ราษฎรสยามสามารถขายข้าวให้กับพ่อค้าชาวต่างชาติได้ ทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าที่นำรายได้มาให้ราษฎร ข้าวเริ่มเป็นสินค้าที่มีความสำคัญมากขึ้น เมื่ออังกฤษมีความต้องการข้าวในปริมาณมากเพื่อนำไปเลี้ยงดูประชากรพื้นเมืองในอาณานิคมอังกฤษ ซึ่งทำหน้าที่เป็นแรงงานผลิตวัตถุดิบเพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรมของอังกฤษที่ตั้งอยู่ตามอาณานิคมต่างๆ และที่ประเทศอังกฤษ ความต้องการข้าวในปริมาณที่มากขึ้นเป็นแรงกระตุ้นสำคัญที่ทำให้พื้นที่การปลูกข้าวและผลผลิตข้าวเพิ่มขึ้น และเป็นปัจจัยภายนอกที่ทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าส่งออกของสยาม

เมื่อข้าวกลายเป็นสินค้าส่งออกส่งผลต่อราคาข้าวที่สูงขึ้น ดังนั้นราษฎรที่ไม่ได้ทำนา จะต้องเตรียมซื้อข้าวสำรองไว้ให้พอรับประทานตลอดปี^{๓๗} รัชกาลที่ ๔ ได้ประกาศเตือนเกี่ยวกับเรื่องข้าวอย่างต่อเนื่อง เห็นได้ว่าการลงนามในสนธิสัญญาเบาริงได้ส่งผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจของสยามเป็นอย่างมาก

นอกจากนี้ สนธิสัญญาเบาริง ยังส่งผลต่อเปลี่ยนแปลงการควบคุมคนของสยาม เห็นได้จากเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงชนิดของสินค้าส่งออกจากสินค้าประเภทของป่าเป็นสินค้าทางเกษตรที่ต้องอาศัยแรงงานคนในการผลิต รัฐจำเป็นต้องมีการปรับลดการเกณฑ์แรงงานของราษฎรและยอมให้ราษฎรจ่ายเงินแทนการเกณฑ์แรงงานได้ ขณะเดียวกัน ในข้อตกลงสนธิสัญญาเบาริงยังอนุญาตให้ราษฎรสยามสามารถเป็นแรงงานรับจ้าง ทำงานให้ต่างชาติได้พร้อมทั้งไม่ถือเป็นเรื่องผิดกฎหมายแต่อย่างใด แต่ต้องได้รับอนุญาตจากมูลนายก่อน^{๓๘}

การขยายตัวทางการค้า อาจพิจารณาได้จากการใช้เงินตราแบบเหรียญตราแบบตะวันตก ซึ่งเป็นเหรียญโลหะลักษณะแบนมีลวดลายที่ยากแก่การปลอมแปลงได้ ความจำเป็นในการใช้เงินตราแบบตะวันตกสืบเนื่องจากการค้าที่เจริญรุ่งเรืองมาก ความต้องการเงินตราเพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนสินค้ามีเพิ่มมากขึ้น จนทำให้รัฐตั้งโรงกษาปณ์สิทธิการ ทำเหรียญทองคำออกมาใช้เมื่อ ๑๘๖๐ (๒๔๐๓) สยามได้ใช้เงินตราเป็นรูปเหรียญแร่ต่างๆ ตามแบบตะวันตก เริ่มแรกนั้นรูปร่างหน้าตาเหรียญแบบตะวันตกคงเป็นสิ่งแปลกใหม่สำหรับราษฎรสยาม และไม่เชื่อว่าเงิน

^{๓๗} ประกาศเตือนให้ราษฎรซื้อข้าวเพราะจะเปิดให้จำหน่ายข้าวออกนอกประเทศ ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๘ ขึ้นค่ำ ๑ ปีมะโรง อัฐศก ตรงกับวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ ตูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔** (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๘), ๙๙.

^{๓๘} รัชกาลที่ ๔ ได้ออกประกาศอนุญาตให้ชาวกรุงฯ รับจ้างฝรั่ง ณ วันเสาร์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะโรง อัฐศก ตรงกับที่ ๔ ตุลาคม ๒๓๙๙ ตูรายละเอียดเพิ่มเติมใน **รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔**, ๑๐๐-๑๐๑.

๑๑๖ สนธิสัญญาเบอร์นีและสนธิสัญญาเบาริง

เหรียญนอกจะนำมาใช้เป็นเงินแทนเงินพดด้วงและหอยเบี้ย ตามแบบเดิมของสยามได้

จากความรู้ค่าของเหรียญนอก ทำให้ราษฎรนำเหรียญนอกมาใส่เป็นเครื่องประดับให้เด็ก ส่งผลให้รัชกาลที่ ๔ ได้ออกประกาศเกี่ยวกับการใช้เงินเหรียญนอกหลายครั้งรวมถึงการประกาศห้ามไม่ให้เอาเหรียญ เงินเหรียญ มาแต่งตัวให้เด็ก^{๓๙} อย่างไรก็ตาม ความนิยมในการใช้เหรียญนอกคงมีไม่มาก ท้ายที่สุด รัชกาลที่ ๔ จึงได้ออกพระราชบัญญัติให้ใช้เงินเหรียญนอกได้ ใน พ.ศ. ๒๔๐๐ และออกประกาศแจ้งให้ทราบทั่วราชอาณาจักร^{๔๐}

สิทธิสภาพนอกอาณาเขต

เมื่อเบอร์นีเข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญานั้น เบอร์นีได้แจ้งว่าอังกฤษไม่ขอให้สยามยกดินแดนใดให้อังกฤษ และไม่ขอตั้งโรงงานหรือกงสุลขึ้นที่กรุงเทพฯ เนื่องจากมีการตั้งกงสุลหรือบริษัทการค้าขึ้นที่กรุงเทพฯ อาจจะทำให้เกิดสงคราม

^{๓๙} ประกาศห้ามไม่ให้เอาทองเหรียญเงินเหรียญแต่งตัวให้เด็ก แลอนุญาตให้ใช้เงินเหรียญนอก ณ วันพฤหัสบดี เดือนเจ็ด ขึ้น ๔ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก ตรงกับวันพุธที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๔๐๐ แต่ต้นฉบับบันทึกไว้ว่าตรงกับวันพฤหัสบดี ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน **รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔, ๑๒๘-๑๒๙.**

^{๔๐} รัชกาลที่ ๔ ได้ออกประกาศให้ใช้เงินเหรียญนอก ๒ ครั้ง แต่ราษฎรยังไม่นิยมใช้อย่างแพร่หลาย บางคนยังไม่ยอมรับเหรียญนอก จึงได้ออกพระราชบัญญัติให้มีการปรับเบี้ยจากการไม่เชื่อฟังคำสั่งของพระเจ้าแผ่นดิน เงินเหรียญนอกนี้สามารถใช้ได้ทั่วทาส ใช้หนี้เงินกู้ เงินยืม เงินค่าสินค้า หากใครไม่รับเงินเหรียญจะรับแต่เงินบาท ให้มาแจ้งแก่พนักงานได้ที่กรุงเทพฯ แจ้งได้ที่พระคลังสินค้า ส่วนที่หัวเมืองให้แจ้งที่ผู้สำเร็จราชการเมืองกรมการ ประกาศพระราชบัญญัติให้ใช้เงินเหรียญนอก ณ วันพุธ เดือนสิบสอง แรม ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก ตรงกับวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๔๐๐ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน **รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔, ๑๓๐-๑๓๑.**

ระหว่างอังกฤษและสยามได้ภายในเวลา ๖ เดือนนี้^{๔๑}

ข้อตกลงในสนธิสัญญาการค้ายังกำหนดให้คนในบังคับอังกฤษต้องปฏิบัติตามกฎหมายของสยามอีกด้วย ตามข้อตกลงในสนธิสัญญาเบอร์นีทำให้อังกฤษเสียเปรียบแก่ชาวสยามมาก ดังนั้น อังกฤษจึงได้ขออนุญาตตั้งกงสุลขึ้นเพื่อทำหน้าที่ดูแลคนในบังคับอังกฤษที่เข้ามายังดินแดนของสยามทั้งหมด และมอบอำนาจในการตัดสินคดีความต่างๆ ที่คนในบังคับอังกฤษมีต่อคนในบังคับของสยาม

ลักษณะดังกล่าวทำให้สยามได้เสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่อังกฤษเป็นชาติแรก และตามมาด้วยประเทศตะวันตกอื่นๆ ที่เข้ามาทำสัญญาในภายหลัง

เสรีภาพการเดินทาง

นอกจากจะอนุญาตในการตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพในสยามแล้ว คนในบังคับอังกฤษยังสามารถเดินทางไปเที่ยวยังที่อื่นๆ ได้ ถ้าระยะทางที่ใช้เวลาเดินทางมากกว่า ๒๔ ชั่วโมง ต้องแจ้งที่กงสุล เพื่อกงสุลจะได้บอกแก่พนักงานสยามให้ออกหนังสือเบิกล่องให้ ถ้าหากไปเที่ยวในระยะทางที่ใช้เวลาเดินทางภายใน ๒๔ ชั่วโมง กงสุลจะทำหนังสือไทย บอกชื่อ รูปร่าง และเหตุผลของการเดินทาง และต้องให้พนักงานสยามประทับตรารับรองให้ หากมีการตรวจแล้วพบหนังสือรับรองที่ถูกต้อง เจ้าพนักงานสยามจะอนุญาตให้เดินทางต่อไป แต่ถ้าไม่มีหนังสือกงสุลประทับตราพนักงานฝ่ายสยาม จะต้องแจ้งให้กงสุลทราบเพราะถือเป็นบุคคลที่ผิดกฎหมาย

ถึงแม้ว่าสยามยังคงจำกัดพื้นที่อยู่อาศัยของคนในบังคับอังกฤษแต่ยังคงให้สิทธิในการตั้งถิ่นฐาน สร้างโรงงาน อาคารสถานที่ต่างๆ มากกว่าในครั้งสนธิสัญญาเบอร์นี การที่คนตะวันตกได้มาอยู่อาศัยในกรุงเทพฯ เพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกายภาพของเมืองให้เหมือนตะวันตก เช่น มีการสร้างถนนขึ้นหลายสาย ซึ่งเหตุผลของการสร้างถนนสายแรกนั้นสืบเนื่องจากการที่กงสุลทำหนังสือถวายรัชกาลที่ ๔ ว่า ต้องการให้มีการตัดถนนเพื่อให้ชาวยุโรปใช้สำหรับ

^{๔๑} เอกสารเฮนรี เบอร์นีย์ เล่ม ๑, ๑๒๙.

๑๑๘ สนธิสัญญาเบอร์นีและสนธิสัญญาเบาริง

ซึ่งรถม้าไปเที่ยวเพื่อให้มีสุขภาพดี หลังจากที่พระองค์ได้รับหนังสือแล้ว ทรงเห็นด้วยกับสิ่งที่พวกกงสุลเสนอ และมองว่าข้อความที่เขียนมานั้นช่วยเตือนสติให้สยามปรับปรุงบ้านเมืองให้มีความมั่งคั่งงอกงามสะอาดมากขึ้น^{๔๒} ถนนสายแรกที่สร้างขึ้น คือ ถนนเจริญกรุง หรือที่ฝรั่งเรียกว่า “New Road”

การสร้างถนนอีกหลายสาย ไม่ว่าจะเป็นถนนสีลม ถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร เป็นต้น มีส่วนทำให้วิถีชีวิตของคนกรุงเทพเปลี่ยนไป ราษฎรสยามเริ่มหันหลังให้คลองและหันหน้าออกสู่ถนนมากขึ้น ถนนมีความสำคัญในด้านคมนาคม ขณะเดียวกันก็ใช้สำหรับการลำเลียงสินค้าจากแหล่งผลิตมายังกรุงเทพฯ รวมถึงการตัดถนนยังทำให้ชุมชนขยายตัวออกไป เส้นทางถนนกลายเป็นชุมชนใหม่ขึ้นมา

บทสรุป

สนธิสัญญาเบอร์นี และสนธิสัญญาเบาริงเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงการดำเนินนโยบายการต่างประเทศของรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ เมื่อเปรียบเทียบสนธิสัญญาที่สยามได้ทำกับอังกฤษทั้ง ๒ ฉบับนี้ ทำให้ได้ข้อสรุปว่า สนธิสัญญาเบอร์นีไม่ได้เอื้อประโยชน์แก่อังกฤษมากนัก อังกฤษจึงพยายามส่งทูตเข้ามาขอแก้ไขข้อสัญญาถึง ๒ ครั้ง ส่วนสนธิสัญญาเบาริงนั้นเอื้อประโยชน์กับชาติตะวันตกทั้งหลายชาติ และเป็นต้นแบบของการทำสนธิสัญญาระหว่างประเทศตนกับสยาม

อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของการทำสนธิสัญญาไม่ได้เกิดจากปัจจัยภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่ปัจจัยภายใน คือ นโยบายการปกครองของรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ ล้วนเป็นปัจจัยร่วมด้วยเช่นกัน สนธิสัญญาทั้ง ๒ ฉบับได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญต่อสยามในด้านต่างๆ โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม และท้ายที่สุด อาจกล่าวได้ว่า การปรับเปลี่ยนนโยบาย

^{๔๒} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, ๑๖๙-๑๗๐.

การต่างประเทศของรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ ที่สะท้อนจากการทำสนธิสัญญา
ทั้ง ๒ ฉบับนี้ มีส่วนในการวางพื้นฐานที่สำคัญต่อนโยบายการปฏิรูปประเทศใน
สมัยรัชกาลที่ ๕

๑๒๐ สนธิสัญญาเบอร์นีและสนธิสัญญาเบาริง

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. **จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๐.

กรมศิลปากร. **เอกสารเฮนรี เบอร์นี เล่ม ๑ – ๑๕.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๕๑.

กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย. **สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ เล่ม ๑ พ.ศ. ๒๑๖๐ – ๒๔๑๒.** พระนคร : กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ, ๒๕๑๑.

เกียรติศักดิ์ วงศ์มุกดา. “สภาพการค้าของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๓๙๘.” **วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๓.**

ไกรฤกษ์ นานา. **เบื้องหลังสัญญาเบาริงและประวัติภาคพิสดารของ Sir John Bowring.** กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๕.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔.** กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๘.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ. **ประมวลสนธิสัญญา อนุสัญญา ความตกลง บันทึกความเข้าใจระหว่างสยามประเทศกับประเทศอาเซียน : กัมพูชา-ลาว-พม่า-มาเลเซีย.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๕๔.

ชาติชาย พณยานนท์. “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ ๑ – ๓ : พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๓๙๔).” **วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๓**

ทิพากรวงศมหาโกษาธิบตี (ข้า บุนนาค), เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๘.

_____. เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๓.

ธิษณา วีรเกียรติสุนทร. “สนธิสัญญาระหว่างสยามกับชาติตะวันตกในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓.

เบาริง,จอห์น, เซอร์. **ราชอาณาจักรสยามและราชรัฐสยาม เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มูลินีโตโยต้าประเทศไทย, ๒๕๕๐.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๒ เรื่องทูตฝรั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๖.

พรชัย นาคสีทอง. “การศึกษาจดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติในฐานะที่เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์ไทย) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘.

พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม. **ผลของการเปิดประตูการค้ากับมหาอำนาจตะวันตกที่มีต่อสังคมเกษตรกรรมไทย พ.ศ. ๒๓๙๘ – ๒๔๓๕**. กรุงเทพฯ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๒.

วงเดือน นาราสัจจ์. “การดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยต่อมหาอำนาจตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๓ – ๒๓๙๔).” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘.

๑๒๒ สนธิสัญญาเบอร์นีและสนธิสัญญาเบาริง

วินัย พงศ์ศรีเพียร และ ชีระ นุชเปี่ยม, บรรณาธิการ. **ลายพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชทานแต่เซอร์ จอน เบาริง**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย และ จัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักเลขาธิการ นายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๗.

วุฒิชัย มูลศิลป์. “สนธิสัญญาเบาริงในบริบทของประวัติศาสตร์เอเชีย.” **โลก ประวัติศาสตร์** (๒๕๔๘), ๑ – ๑๕.

เวลลา, วอลเตอร์ ฟรานซิส. **แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ**. แปลโดย นิจ ทองโสภิต. พิมพ์ ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๐.

สารสิน วีระผล. **จัมก้องและกำไร : การค้าไทย – จีน ๒๑๙๕-๒๓๙๖**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๘.

สำนักราชเลขาธิการ. **หนังสือจดหมายเหตุ (The Bangkok recorder)**. กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ. ๒๕๓๗.

สิทธิสยามการ, หลวง. **สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๖.

เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่นๆ. **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มเพิ่มเติม รวม สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับนานาประเทศสมัยแรก**. ม.ป.ท., ๒๔๓/๙.

อดิศร หมวกพิมาย. “กรมท่ากับระบบเศรษฐกิจไทย : วิเคราะห์โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยธนบุรีถึงการทำสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. ๒๓๑๐ – ๒๓๙๘.” **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**, ๒๕๓๑.

อนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์. **ยุโรปสมัยใหม่ ค.ศ. ๑๔๙๒-๑๘๑๕**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ศักดิ์โสภารพิมพ์, ๒๕๕๔.

อิชิอิ, โยนิโอะ. “บันทึกข้อความเกี่ยวกับสนธิสัญญาเบาริง แฮริส และเดอมองติญี ฉบับภาษาไทย.” แปลโดย อาทร พงษ์ธรรมสาร เรียบเรียงโดย วิกัลย์ พงศ์พนิตานนท์. **วารสารธรรมศาสตร์** ๑๑, ๒ (กันยายน ๒๕๒๕) : ๑ – ๑๔.

อินแกรม, เจมส์ ซี. **การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย ๑๘๕๐ – ๑๙๗๐.** แปลโดย ชูศรี มณีพฤษ และ เฉลิมพจน์ เอี่ยมกมลลา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, ๒๕๕๒.

อุดมสมบัติ (จัน), หลวง. **จดหมายหลวงอุดมสมบัติ (ฉบับปรับปรุง).** นนทบุรี : ศรีปัญญา, ๒๕๕๔.

ฮอลล์, ดี.จี.อี. **ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ ภาคพิสดาร เล่ม ๒.** ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๙.

เอกสารสำคัญลำดับที่ ๙๒
จดหมายเหตุเจมส์ โลว์ในฐานะหลักฐานชั้นต้น
ในการศึกษาประวัติศาสตร์หัวเมืองปักษ์ใต้

เพชรรุ้ง เทียนปิวโรจน์

๑ ความสำคัญของเอกสาร

ในการศึกษาประวัติศาสตร์ภาคใต้ของไทยนั้น นักประวัติศาสตร์จำเป็นต้องใช้หลักฐานเอกสารชั้นต้นทั้งของไทยและต่างชาติ หลักฐานของชาวต่างชาติที่สำคัญเรื่องหนึ่งคือ จดหมายเหตุเจมส์ โลว์ (Journal of Public Mission to Raja of Ligor) ซึ่งร้อยโทเจมส์ โลว์ เจ้าหน้าที่ของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษประจำปีนังบันทึกเรื่องราวการเดินทางของเขาจากปีนังไปยังนครศรีธรรมราช ระหว่างวันที่ ๖ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๒๔/พ.ศ. ๒๓๖๗ ถึงวันที่ ๑๐ สิงหาคม ค.ศ. ๑๘๒๔/พ.ศ. ๒๓๖๗ ซึ่งตรงกับรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์และเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับอังกฤษ

แม้เป็นที่ทราบกันดีว่า เจมส์ โลว์เป็นเจ้าหน้าที่อังกฤษ และมีทัศนคติในทางร้ายต่อประเทศสยาม แต่ข้อมูลในจดหมายเหตุที่เขาเขียนขึ้นมีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ปักษ์ใต้ โดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับความสำคัญของเมืองนครศรีธรรมราชในการปกครองหัวเมืองในสังกัด สถาปนาเมือง เส้นทางคมนาคมในท้องถิ่น และชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎร ข้อมูลเหล่านี้ ซึ่งให้สีสันแก่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ไม่ค่อยปรากฏในเอกสารไทยเอง เพราะคนในท้องถิ่นมักถือเป็นเรื่องใกล้ตัวจนไม่ได้บันทึกไว้ นอกจากนี้ จดหมายเหตุเจมส์ โลว์ยังช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจบทบาทของเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นสยามในการติดต่อสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ต่างชาติด้วย

๒ สารัตถวิพากษ์

๒.๑ ความเป็นมาของเอกสารและสถานภาพความรู้

จดหมายเหตุของเจมส์ โลว์มีลักษณะเป็นบันทึกประจำวัน พิมพ์แบบทำย หนังสือนี้อยู่ใน Factory Record , Straits Settlement, vol. ๙๘ และเรียกกันว่า Journal of Public Mission to Raja of Ligor (บันทึกประจำวันคณะผู้รับภารกิจทางการไป พบเจ้าพระยาหนคร) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการโปรดให้คัดลอกมาจากหอ จดหมายเหตุต่างประเทศที่อังกฤษ ต่อมากองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้แปลเป็นภาษาไทยโดยให้ชื่อว่า “จดหมายเหตุเจมส์ โลว์” พิมพ์ เผยแพร่ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๙ และครั้งที่สองใน พ.ศ. ๒๕๔๒

เท่าที่ผ่านมามีผู้ศึกษาจดหมายเหตุเจมส์ โลว์เพียงรายเดียว คือ สุภัตตญา บำรุงสุข ซึ่งได้สำรวจงานเขียนและงานแปลของเจมส์ โลว์ ผล การศึกษาแสดงให้เห็นอิทธิพลของลัทธิเศรษฐกิจการเมืองและลัทธิประโยชน์นิยม ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เจมส์ โลว์ มองภาพสยาม มลายู หรือดินแดนอื่นๆ ใน เอเชียว่า เป็นดินแดนแห่งความล้าหลัง ป่าเถื่อน ด้อยความเจริญในด้าน วิทยาศาสตร์และระบบความคิดทางด้านเศรษฐกิจ จดหมายเหตุเจมส์ โลว์แสดง ถึงความสนใจแสวงหาความรู้ในดินแดนเหล่านี้ก็เพื่อประโยชน์ในการติดต่อทาง การค้าและการเมือง^๑

เจมส์ โลว์ เป็นชาวเมืองกลาสโลว์ สก็อตแลนด์ เริ่มทำงานกับบริษัท อินเดียนตะวันออกของอังกฤษในฐานะนายทหารประจำกองพันทหารราบพื้นที่ ๔๖ แห่ง มัทราสในอินเดีย ต่อมาเขาได้รับแต่งตั้งมาเป็นเจ้าหน้าที่ที่ป็นังใน ค.ศ. ๑๘๑๘/ พ.ศ. ๒๓๖๑ ตรงกับช่วงที่บริษัทอินเดียนตะวันออกของอังกฤษต้องการ พื้นฟูการค้าในเอเชียโดยสนใจดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะเส้นทาง การค้าระหว่างอินเดียกับจีนและเป็นจุดยุทธศาสตร์ในการป้องกันรักษาอินเดีย ของอังกฤษ อังกฤษได้ขอเช่าเกาะหมากจากพระยาไทรบุรีมาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๗๘๖/ พ.ศ. ๒๓๒๙ จึงทำให้อังกฤษเข้ามาเกี่ยวข้องกับปัญหาความขัดแย้งระหว่าง สยามกับหัวเมืองมลายู เจมส์ โลว์เป็นเจ้าหน้าที่ระดับท้องถิ่นที่มีบทบาทในการ

^๑สุภัตตญา บำรุงสุข, “เจมส์ โลว์ กับการแสวงหาความรู้ของนักอาณานิคม”, วารสาร ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๓, ๑ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๕๕), ๔๕-๖๙.

ขยายอิทธิพลของอังกฤษในคาบสมุทรมลายู และเพราะความรอบรู้เรื่องสยาม และหัวเมืองมลายู เขาจึงได้รับแต่งตั้งจากข้าหลวงแห่งเกาะปีนังให้เป็นทูตไปยัง เมืองนครศรีธรรมราชเพื่อชี้แจงสถานการณ์สงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าที่กำลังดำเนินอยู่ใน ค.ศ. ๑๘๒๔ (พ.ศ. ๒๓๖๗) เรื่องการว่าจ้างเรือและซื้อเสบียงอาหารจากหัวเมืองปักษ์ใต้ของสยาม รวมทั้งเรื่องปีนังและไทรบุรีใน ค.ศ. ๑๘๒๑ (พ.ศ. ๒๓๖๔) การที่สุลต่านอะหมัด เจ้าเมืองไทรบุรีเดิม (เจ้าพระยาไทรบุรีปะแวง – หรัน) ลี้ภัยไปอยู่ที่ปีนัง ทำให้เป็นปัญหาเรื่องระหว่างสยาม อังกฤษ และไทรบุรี ในขณะนั้นด้วย จดหมายเหตุหรือบันทึกรายวันของเขาเป็นผลมาจากภารกิจในการเดินทางมานครศรีธรรมราชนั่นเอง บันทึกของเจมส์ โลว์ซึ่งเขียนขึ้นรายงานต่อผู้ว่าราชการที่เกาะปีนังจึงถือเป็นเอกสารราชการที่สำคัญในการศึกษาจุดเริ่มต้นของการขยายอิทธิพลของอังกฤษในคาบสมุทรมลายู

เจมส์ โลว์ เป็นชาวตะวันตกคนแรกๆ ที่ทำการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับสยามในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เขาก็เหมือนกับเจ้าหน้าที่บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่ได้รับอิทธิพลของกระแสความคิดร่วมสมัย คือ ลัทธิประโยชน์นิยม (Unitarianism) ที่เน้นการปรับปรุงสังคมเพื่อประโยชน์สุขของคนหมู่มาก ให้ความสำคัญแก่การปกครองที่เปี่ยมคุณธรรม การออกกฎหมายที่ยุติธรรม และการจัดการศึกษาแก่ประชาชน เขามองว่าระบบการปกครองที่ดีคือ ระบบอบประชาธิปไตยที่ประชาชนมีส่วนร่วม เพราะประชาชนย่อมเป็นผู้ที่รู้ดีที่สุดว่าสิ่งใดจะนำความพอใจสูงสุดมาให้ ลัทธิประโยชน์นิยมนี้ให้ความชอบธรรมแก่การกระทำของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่จะยึดดินแดนที่ตนคิดว่าดีด้วยความเจริญ และมีระบบการปกครองล้าหลังมาปกครองตามระเบียบแบบแผนของอังกฤษ โดยอ้างว่าเพื่อประโยชน์สุขของคนหมู่มาก^๒ ดังนั้น เขาจึงมองว่าสังคมสยามเป็นสังคมที่ล้าหลังและระบบการปกครองก็เป็นไปในลักษณะกดขี่ ดังที่ปรากฏในบันทึกรายวันของเขาที่เกี่ยวกับการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ของสยาม

^๒ สุกัญญา บำรุงสุข, “เจมส์ โลว์ กับการแสวงหาความรู้ของนักอาณานิคม”, ๔๙.

เจมส์ โลว์สนใจศึกษาภาษาไทยและได้เรียบเรียงหนังสือ A Grammar of the Thai or Siam Language (พิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๘๒๒/พ.ศ. ๒๓๖๕) เพื่อประโยชน์ในการติดต่อกับสยาม เจมส์ โลว์เห็นว่าการเรียนภาษานั้นก็เพื่อเป็นเครื่องมือในการค้าและการเมืองของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ^๓ ในบันทึกรายวันของเขา เจมส์ โลว์ใช้ศัพท์ภาษาไทยแต่มีคำอังกฤษให้ เช่น คำว่า NgaChaang – Ivory, Khaw San – Rice แต่คำว่า Khau Neeau (ข้าวเหนียว) นั้นเขียนทับศัพท์อย่างเดียว^๔

๒.๒ บริบทประวัติศาสตร์

ปัญหาระหว่างสยามกับอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูมองได้จากสองด้าน เหตุการณ์ครั้งเลียวกรุงฯ ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ ทำให้ราชสำนักรัชกาลที่ ๑ ให้ความสำคัญของหัวเมืองมลายูฝั่งทะเลหนานอก (ฝั่งอันดามัน) ต่อความมั่นคงของสยาม เพราะพม่าได้พยายามจะยึดครองปักข์ได้ แต่สำหรับอังกฤษแล้วการได้ครอบครองอินเดียเกือบทั้งหมดหมายถึงความต้องการฐานที่มั่นในการขยายตัวทางการค้า ฟรานซิส โลท์ (Francis Light) แห่งบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษเห็นว่า เกาะหมากหรือปีนังซึ่งอยู่ในความดูแลของไทรบุรี เหมาะสมที่จะเป็นสถานีการค้าของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงขอเช่าเกาะหมากจากพระยาไทรบุรี พระยาไทรบุรียินยอมให้เช่าโดยมีข้อแม้ว่าบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษต้องส่งกำลังมาช่วยในกรณีที่ไทรบุรีถูกรุกราน

อย่างไรก็ตาม เมื่อกองทัพสยามลงไปปราบปรามเมืองปัตตานี เจ้าเมืองไทรบุรีไปเข้าด่วยกับปัตตานี อังกฤษกลับไม่ปกป้องไทรบุรี เนื่องจากอังกฤษยังไม่ใช้นโยบายเข้าแทรกแซงเรื่องภายในของสยามกับหัวเมืองประเทศราช พระยาไทรบุรีจึงยอมสวามิภักดิ์ต่อราชสำนักสยาม

สุลต่านอะหมัด เจ้าเมืองไทรบุรี (เจ้าพระยาไทรบุรี ปะแงหรัน) เกิดเสียดายเกาะหมากและผิดหวังในสัญญาเดิมที่อังกฤษทำไว้กับไทรบุรี จึงขอบอกเลิกสัญญาเช่า แต่ทางฝ่ายอังกฤษไม่ยอมรับรู้ เมืองไทรบุรีจึงไปขอความร่วมมือ

^๓ สุกัญญา บำรุงสุข, “เจมส์ โลว์ กับ การแสวงหาความรู้ของนักอาณานิคม”, ๕๑-๕๒.

^๔ เรื่องเดียวกัน, ๖๖, ๖๘.

จากโจรสลัด ทำให้อังกฤษต้องใช้กำลังเข้าปราบปราม ฝ่ายเมืองไทรบุรีแพ้งจึงจำต้องยอมทำสัญญาใหม่กับอังกฤษใน พ.ศ. ๒๓๓๔ ซึ่งอังกฤษสัญญาจะจ่ายเงินค่าเช่าให้เจ้าเมืองไทรบุรีปีละ ๖,๐๐๐ เหรียญ โดยมีเงื่อนไขว่าไทรบุรีจะไม่ให้ชาวยุโรปชาติอื่นๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานทำการค้าภายในเมือง และจะยอมให้อังกฤษซื้อหาเสบียงอาหารได้โดยไม่เสียภาษี

ใน พ.ศ. ๒๓๔๒ อังกฤษได้ขอเช่าดินแดนสมารังไฟตรงข้ามเกาะหมาก โดยเพิ่มค่าเช่าให้พระยาไทรบุรีอีกปีละ ๑๐,๐๐๐ เหรียญ และเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นโพรวินซ์ เวลสลีย์ (Province Wellesley) อังกฤษสนับสนุนให้ไทรบุรีเป็นอิสระจากสยามเพื่อผลประโยชน์ในด้านต่างๆ ของตนเอง

ขณะอยู่ที่ป็นังใน พ.ศ. ๒๓๖๑ ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี (Captain Henry Burney) รายงานว่า เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ได้รับนโยบายจากราชสำนักสยามให้ควบคุมดูแลหัวเมืองมลายูชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก ราชสำนักสยามได้ให้สุลต่านแห่งไทรบุรีแจ้งเตือนสุลต่านแห่งเประ (Perak) ให้ส่งดอกไม้ทองดอกไม้เงินแก่ราชสำนักสยามที่ค้างมาหลายปี แต่สุลต่านแห่งเประปฏิเสธ ใน พ.ศ. ๒๓๖๑ นั้นเอง เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช จึงสั่งการให้สุลต่านแห่งไทรบุรีเข้าร่วมในการรุกรานรัฐเประด้วย ก่อนที่กองทัพนครศรีธรรมราชและไทรบุรีจะเข้าโจมตีเประเพียงหนึ่งเดือน รัฐบาลอังกฤษที่ป็นังได้ทำสัญญาการค้ากับเประเนื่องจากเประเป็นรัฐที่ร่ำรวยดีบุก การขัดขึ้นของเประจึงหมายถึงความหวังของสุลต่านของรัฐนั้นที่จะให้อังกฤษเข้าช่วยเหลือหรือแทรกแซง ต่อมาใน ค.ศ. ๑๘๒๑/พ.ศ. ๒๓๖๔ สุลต่านปะแงรันแห่งไทรบุรี ก็ได้เอาใจออกห่างจากสยาม โดยหวังว่าจะได้รับความช่วยเหลือจากอังกฤษและพม่า ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงโปรดฯ ให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) จึงยกทัพหัวเมืองปักษ์ใต้ไปตีเมืองไทรบุรี

การเข้าตีเมืองไทรบุรีเกิดขึ้นระหว่างเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๖๔ และต่อเนื่องไปถึงปีต่อมา เหตุการณ์นี้ถือว่าเป็นจุดสูงสุดของการขยายอิทธิพลของไทยในหัวเมืองมลายู และเป็นจุดสูงสุดของการขยายอำนาจทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เพราะความสำเร็จครั้งนี้ ทำให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เกิดความมั่นใจถึงขนาดเข้าโพรวินซ์ เวลสลีย์ ซึ่งเป็นเขตการปกครองของอังกฤษตรงข้ามเกาะป็นังด้วย เจ้าพระยาไทรบุรีหนีไป

อยู่ที่เกาะพรินซ์ ออฟ เวลส์ กองทัพเมืองนครศรีธรรมราชจึงเข้าโจมตี ยึดได้เมือง ไทรบุรีและจับโอรสสองพระองค์ของสุลต่านแห่งไทรบุรี และสังหารอัคมมนตรี ของไทรบุรี^๕ นำไปสู่ประเด็นปัญหาระหว่างสยาม อังกฤษ และไทรบุรี^๖

การที่อังกฤษขอเช่าเกาะหมากจากสุลต่านแห่งไทรบุรีแสดงจุดอ่อนในการ ควบคุมหัวเมืองมลายูของสยามว่าเป็นไปอย่างไม่เข้มงวด หรือในเชิงสัญลักษณ์ การยอมรับอำนาจของสยามผูกมัดอยู่กับการส่งดอกไม้ทองเงินเท่านั้น ราชสำนัก สยามหาได้เข้าไปควบคุมหรือยุ่งเกี่ยวกับการปกครองของหัวเมืองขึ้นโดยตรงไม่ ฝ่ายอังกฤษเมื่อได้เข้าปีนังและพร้อพวินซ์ เวลส์สีย์ไปนั้น ทำให้อังกฤษมีฐาน การค้าที่เชื่อมกับฝั่งโจฬมณฑล (โคโรมันเดล) ของอินเดีย ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อ อังกฤษได้ตั้งสถานีการค้าที่สิงคโปร์ (สิงคโปร์) ในค.ศ. ๑๘๑๙/พ.ศ. ๒๓๖๒ และได้มะละกาไว้ครอบครองหลังปี ค.ศ. ๑๘๒๔ /พ.ศ. ๒๓๖๗ ทำให้อังกฤษ ควบคุมเส้นทางการค้าในช่องแคบมะละกาได้โดยสิ้นเชิง อย่างไรก็ตาม ปฏิบัติการ ของราชสำนักสยามต่อประและไทรบุรี แสดงให้เห็นเช่นเดียวกันว่า สยามรับรู้ การแผ่อิทธิพลของอังกฤษในหัวเมืองมลายู และราชสำนักสยามได้ใช้มาตรการ ปรามหัวเมืองประเทศราชอย่างรุนแรง

การเดินทางเข้ามายังนครศรีธรรมราชของเจมส์ โลว์นั้นมียุทธศาสตร์เมือง เกี่ยวข้องกับการโจมตีไทรบุรี เช่นเดียวกับมีความสำคัญสอดคล้องกับ สถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เริ่ม พัฒนาเข้าสู่ยุคใหม่ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ (กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๔) อัน เนื่องมาจากปัจจัยสามประการ กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงของเครือข่ายการค้า ในคาบสมุทรมลายูและกลุ่มเกาะ บทบาทของคนจีนอพยพรุ่นใหม่ และการขยาย อิทธิพลทางการค้าของอังกฤษ^๗

^๕ D.G.E. Hall, *Henry Burney: A Political Biography* (London: Oxford University Press, 1974), 12 – 13, 22.

^๖ สำนักนายกรัฐมนตรี คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, *ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑-รัชกาลที่ ๓* (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๙๔), (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี, ๒๕๒๕), ๑๓๙-๑๔๖.

^๗ พณิดา เอี่ยมสุวรรณ, “ความสำคัญทางเศรษฐกิจของเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. ๒๓๒๕ ถึง ๒๔๓๙”, ๓๐.

คณะทูตของเจมส์ โลว์ ออกเดินทางจากเกาะปีนัง ในวันที่ ๖ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๒๔/พ.ศ. ๒๓๖๗ เขาได้พบเจ้าเมือง ปลัดเมือง และขุนนางท้องถิ่นของ ไทรบุรี ฤๅลัง พังงา และตรัง โดยแจ้งว่าต้องการหารือกับเจ้าเมือง นครศรีธรรมราชเป็นการส่วนตัว แต่ก็ไม่ได้รับความสะดวก เจมส์ โลว์รอดคำตอบจากเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ที่ตรัง พร้อมทั้งส่งหนังสือไปยังเจ้าเมือง นครศรีธรรมราชว่าเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจที่ไทรบุรีและตรังไม่อนุญาตให้เขาเดินทาง ไปยังเมืองนครศรีธรรมราชโดยทางบก

ฝ่ายพระยานนครศรีธรรมราชได้ตอบจดหมายแสดงความขอบคุณในการ ประสงค์มาเยือนนครศรีธรรมราช และได้ส่งเจ้าหน้าที่จากบางกอกและ นครศรีธรรมราชมาพบกับเจมส์ โลว์ เพื่อให้แจ้งเรื่องที่ต้องการแจ้งกับพระยา นครศรีธรรมราชผ่านเจ้าหน้าที่และขอให้มอบรายละเอียดเป็นลายลักษณ์อักษร

ทางฝ่ายของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชชี้แจงว่าไม่มีธรรมเนียมให้พวกฝรั่ง (ชาวยุโรป) จะเดินทางผ่านบ้านเมืองต่างๆ เข้ามา จึงขอให้คณะทูตรออยู่ที่ตรัง คณะทูตของเจมส์ โลว์ รอที่จะพบเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชอยู่หลายสัปดาห์ แต่ มิได้พบ คณะทูตของเจมส์ โลว์ จึงเดินทางกลับตามคำสั่งของข้าหลวงอังกฤษ ประจำปีนัง

๒.๓ เจมส์ โลว์: ข้อคิดเกี่ยวกับเรื่องการใช้ภาษามลายูในการติดต่อกับชาว สยาม

การเดินทางจากปีนังผ่านหัวเมืองชายทะเลตะวันตกของสยามมาถึงเมือง ตรังไม่ได้เป็นอุปสรรคแต่ประการใด เจมส์ โลว์เป็นนักการทูตที่เข้าใจสังคม ตะวันออกดีว่า ใส่ใจระเบียบแบบแผนและพิธีกรรมเหนือสิ่งอื่นใด เขาแสดงทัศนะ ว่า บุคคลที่จะทำหน้าที่ทูตไปยังต่างประเทศควรทำตนเองให้คุ้นกับภาษาของ พลเมืองประเทศนั้น ๆ ตลอดจนขนบธรรมเนียมและความรู้สึกนึกคิดของ ชนพื้นเมือง มิเช่นนั้นทูตจะต้องเผชิญกับความลำบาก และยังเสนอความเห็น เกี่ยวกับการติดต่อกับราชสำนักไว้ว่า

“การติดต่อได้ตอบทั้งหมดกับราชสำนักของสยามควรจะใช้ภาษาไทย ไม่ ควรใช้มลายู ซึ่งเป็นภาษาต่างประเทศไม่ชินปากของเขา เหมือนกับภาษา

อารบิกที่ไม่ชินปากของเรา”^๙ เพราะการติดต่อโต้ตอบถ้าใช้ภาษาไทยทั้งหมดจะทำให้การเจรจาล้นลงและป้องกันปัญหาเกี่ยวกับการแปลความผิด ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นไม่ว่ากับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง^๙

เจมส์ โลว์ ไม่ไว้ใจล่ามมลายูว่าจะแปลได้ถูกต้องและครบถ้วน เขากล่าวว่า “อาจมีล่ามชาวมลายูหลายคนที่กรุงเทพฯ ซึ่งมีความสามารถสูงพอที่จะแปลภาษาของเขาออกเป็นภาษาไทยได้ แต่ทว่าการแปลที่ยึดตามถ้อยคำแท้ๆ บางทีก็ไม่เพียงพอ เพราะไม่สามารถเก็บอารมณ์ซึ่งอยู่ในถ้อยคำเดิม ทำให้เสียน้ำหนักในคำแปล และมีผลของบางเรื่องที่มีได้ขึ้นกับการใช้ถ้อยคำที่ยากลำบากทั้งไวยากรณ์ แต่ขึ้นกับการใช้ศัพท์ต่างๆ และรายละเอียดปลีกย่อยถูกต้องตามสำนวน”^{๑๐} เขาวิจารณ์ล่ามของเมืองนครศรีธรรมราชว่า “พูดภาษามลายูอย่างลับสนและแปลเป็นภาษาไทยได้เร็ว จนข้าพเจ้าจำเป็นต้องขัดเขาบ่อย ๆ และพูดกับท่านเจ้าเมืองด้วยภาษาไทย”^{๑๑} และเมื่อต้องการส่งพระราชสาส์นไปยังพระมหากษัตริย์ควรส่งสาส์นที่เขียนด้วยภาษาไทย พระมหากษัตริย์จะได้ทรงอ่านพระราชสาส์นและทรงตั้งข้อวินิจฉัยเอง แต่ถ้าพระราชสาส์นเขียนด้วยภาษามลายูพระองค์จะทรงทราบข้อความที่แปลไว้อย่างขาดชีวิตจิตใจ และบางทีเพราะการแปลอาจทำให้เข้าใจไขว้เขวได้”^{๑๒} การคุ้นเคยกับภาษาพอสสมควร จะช่วยให้สะดวกในการสนทนาตอบโต้กันและป้องกันความผิดพลาดทั้งหลาย”^{๑๓}

เจมส์ โลว์เล่าว่า เมื่อเดินทางถึงเมืองไทรบุรี และได้เข้าพบเจ้าเมือง เขาได้พูดภาษาไทยออกมา ๒-๓ ประโยค และเขียนนามบรรดาศักดิ์บิดาผู้ครองไทรบุรีเป็นภาษาไทย เจ้าเมืองไทรบุรี “ดูเหมือนว่าเขาปลื้มใจมาก” เจ้าเมืองต้องการให้

^๙เจมส์ โลว์, “จดหมายเหตุเจมส์ โลว์ “ Journal of Public Mission to Raja of Ligor” แปลโดยนันทา วรเนติวงศ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), ๔๕.

^๙เรื่องเดียวกัน.

^{๑๐}เรื่องเดียวกัน.

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, ๔๐.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน.

เขามาเยี่ยมอย่างไม่เป็นทางการและสนทนากับเขาอย่างเต็มที่^{๑๔} ในกรณีนี้ เจมส์ โลว์ต้องการแสดงว่า การรู้ภาษาพื้นเมืองเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการผูกสัมพันธ์กับผู้นำเจ้าเมืองท้องถิ่น ทำให้เกิดความสนิทสนมกันโดยเร็ว

๒.๔ เจมส์ โลว์: ทศนะต่อชนชั้นปกครองสยาม

๒.๔.๑ ว่าด้วยพระมหากษัตริย์สยาม

เจมส์ โลว์ได้บันทึกว่า

“พระมหากษัตริย์สยามทรงเป็นพ่อค้า แต่พระองค์ทรงไม่รู้หลักสำคัญอันแท้จริงของการค้าขาย พระองค์ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจเด็ดขาด ฉะนั้นจึงทรงถูกล้อมด้วยเหวี่ยงแห่งความทะเยอทะยานอย่างง่ายดาย”^{๑๕}... พระเจ้าแผ่นดินสยามไม่ต้องทรงปฏิบัติตามกฎหมาย แต่ทรงกระทำการสิ่งใดๆ ได้ตามความพอพระทัยของพระองค์ และไม่เคยมีใครจะสอนให้ทรงใช้เหตุผลกับข้าราชการบริพารบางคน”^{๑๖}

และยังกล่าวว่า “พระเจ้าแผ่นดินทรงถูกแวดล้อมอยู่ในราชสำนักที่บูชาเงิน พระองค์จะหาความสัตย์จริงอะไรมิได้ ข้าราชการสำนักจึงต้องคอยกราบทูลเท็จเพื่อให้ได้รับพระมหากรุณาธิคุณ”^{๑๗}

๒.๔.๒ ว่าด้วยข้าราชการสยาม

เจมส์ โลว์ได้วิพากษ์วิจารณ์การเมืองของสยามไว้ว่า โดยทั่วไปแล้ว ข้าราชการส่วนใหญ่ฉลาดแกมโกงและไม่ซื่อ ผู้ปกครองที่ยุติธรรมมีน้อยมาก ผู้ได้ปกครองก็ไม่หวังที่จะได้รับความยุติธรรมจากผู้ปกครอง และต้องทนกับการกดขี่ข่มเหง ดังความในจดหมายเหตุที่ว่า

“สภาพการที่มณฑลต่างๆ ของสยามหลายนณฑลไม่อาจติดต่อถึงกันได้และถูกตัดขาดจากกันและกันนั้น เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความลำบากแก่รัฐบาลในการจะได้รับความช่วยเหลือจากบรรดาภูมิภาคเหล่านี้

^{๑๔} เจมส์ โลว์, “จดหมายเหตุเจมส์ โลว์ “ Journal of Public Mission to Raja of Ligor ”, ๔.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, ๔๓.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, ๓๐.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, ๕.

ในเวลาที่เกิดเรื่องฉุกฉินปัจจุบันทันด่วน พลเมืองของสยามซึ่งมีจิตใจเข้มแข็งและละเอียดจนแก้แต่ลัทธิสมบูรณาญาสิทธิราชย์อันกดขี่ก็เกือบจะทำให้เชื่องได้ยากนั้น รู้สึกว่ามีความสมัครใจเพียงเล็กน้อยที่จะต่อสู้เพื่อเจ้านายที่ไม่รู้จักขอบคุณและไม่จ่ายเงิน”^{๑๘}

สิ่งที่ทำให้เจมส์ โลว์แปลกใจคือ แม้ชาวสยามจะมีความรู้น้อย โง่ม ล้าหลังก็ตาม แต่กลับคิดว่าตนเองยิ่งใหญ่ เขาวิเคราะห์ว่า “ความไม่รู้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวสยามเย่อหยิ่ง”^{๑๙} สิ่งที่เขาใช้วัดคือความรู้ทางวิทยาศาสตร์และภูมิศาสตร์แบบตะวันตก ซึ่งแม้แต่ขุนนางสยามก็มีความรู้ในเรื่องนี้น้อยมาก ดังนั้นเขาจึงเลือกที่จะมอบแผนที่และลูกโลกแก่ขุนนางสยาม แผนที่อินเดียหลายฉบับต้องเติมอักษรไทยลงไป และแผนที่ทวีปเอเชียที่เขียนชื่อเมืองและประเทศสำคัญด้วยตัวอักษรไทย เพื่อปรับปรุงสติปัญญาความคิดชาวสยาม ให้เขาเรียนรู้ได้เองว่าประเทศของเขานั้นไม่สลักสำคัญอะไรเลยเมื่อปรากฏในแผนที่”^{๒๐}

ในการพบกับพระภักดีบริรักษ์ เจ้าเมืองไทรบุรี เจมส์ โลว์ ไม่เลื่อมใสนัก เขาบรรยายว่า “พระภักดีบริรักษ์เจ้าเมืองหนุ่ม สิบบุหรีตลอดเวลาที่สนทนาหารือกัน มันทั้งน่าขันและน่ารังเกียจไปพร้อมๆ กัน ที่เห็นมนตรีเมือง (Minister) นั่งขัดสมาธิเหมือนลิงบาบูน เพราะเขาเป็นคนอ้วนมากและเมื่อต้องการเปลี่ยนท่าก็นั่งก้มตัวลงไปในท่าที่เรอเล่าที่สุด...”^{๒๑} และกล่าวถึงลักษณะของเจ้าเมืองไทรบุรีซึ่งเป็นคนหนุ่มอายุประมาณ ๑๙ ปีว่า “กิริยาท่าทางของพระภักดีบริรักษ์เจ้าเมืองหนุ่มผู้นี้ค่อนข้างชวนตาชวนใจคำพูดของเขามีชีวิตชีวา และเป็นจังหวะถูกมารยาท ดูเหมือนว่าเขามีความสนใจอย่างยิ่งในสงครามที่กำลังดำเนินไประหว่างอังกฤษกับพม่า...”^{๒๒}

ขุนนางสยามที่เขาชื่นชมคือ บุตรชายของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นคนสุภาพมีน้ำใจ เต็มใจที่จะช่วยเหลือคณะทูตของเจมส์ โลว์ โดยได้ถามเจมส์

^{๑๘} เจมส์ โลว์, “จดหมายเหตุเจมส์ โลว์ “ Journal of Public Mission to Raja of Ligor” แปลโดยนันทา วรเนติวงศ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), ๑๑๙ - ๑๒๐.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, ๕.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, ๘๖.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, ๖.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, ๔.

โลว์ว่าอยากได้หนังสือบ้างหรือไม่ ถ้าอยากได้เพียงแต่จดรายชื่อที่ต้องการจะจัดหาหนังสือให้ เขามองว่าบุตรของท่านเมืองนครศรีธรรมราชผู้นี้ยังมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ เช่น วิธีการฝึกทหารแบบตะวันตก และเมื่อคณะทูตได้มอบลูกโลกแสดงแผ่นฟ้าและแผ่นดินเป็นของที่ระลึก บุตรชายเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้ขอร้องอย่างกระตือรือร้นมากให้อธิบายเรื่องลูกโลกให้ฟัง และก่อนจะจากกัน ได้สัมผัสมือกับเจมส์ โลว์อย่างเต็มอกเต็มใจที่สุดและไม่มีใครอยากจะจากไป^{๒๓}

ถึงแม้ว่าเจมส์ โลว์จะชื่นชมบุตรเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช แต่ก็ได้กล่าวถึงท้ายไว้ว่า

“เขาเป็นชายหนุ่มที่น่าชื่นชมจริงๆ และเหตุนี้ได้ทำให้ข้าพเจ้าเศร้าใจ เมื่อคิดว่าลักษณะนิสัยอันดีงามอย่างยิ่งที่เขามีอยู่ และความศรัทธายกย่องอย่างนับถือเขาอย่างยิ่งที่บริวารของเขาได้ให้แก่เขา ในระยะเวลาหนึ่งจะกลับกลายเป็นความเสื่อมเสียตามตัวอย่างอันร้ายกาจและการหลงระเหิดในการแสวงสุขเกินควรโดยอำนาจที่มีมากมายของบรรดาพรรคพวกของเขา”^{๒๔}

๒.๕ สภาพหัวเมืองปักขใต้และหัวเมืองมลายู

เจมส์ โลว์ ให้ความสนใจเป็นพิเศษเกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติของสยาม เมื่อเดินทางเข้ามายังหัวเมืองมลายูและหัวเมืองปักขใต้ของสยาม เขาได้บันทึกรายงานสภาพบ้านเมือง สภาพเศรษฐกิจการค้าของแต่ละหัวเมืองอย่างละเอียด

เจมส์ โลว์กล่าวว่า จำนวนประชากรทั้งหมดของสยามว่ามีจำนวนลดลงจากสมัยที่ เดอะ ลา ลูแบร์ เดินทางเข้ามา คือในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มี ๑,๙๐๐,๐๐๐ คน^{๒๕} ทั้งนี้ชาวจีนและชาวต่างด้าวไม่ได้รวมเข้าในบัญชี

^{๒๓} เจมส์ โลว์, “จดหมายเหตุเจมส์ โลว์ “ Journal of Public Mission to Raja of Ligor”, ๓/๙.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, ๑๒๐.

ล้ามะโนครัว เจมส์ โลว์ได้ข้อมูลจากชาวสยามว่ามีชาวจีนอยู่ในประเทศสยาม ๒๒๐,๐๐๐ คน^{๒๖} ส่วนหัวเมืองต่างๆ ที่เขาผ่านมานั้น เจมส์ โลว์ รายงานไว้ดังนี้

๒.๕.๑ ไทรบุรี

เขากล่าวว่า ไทรบุรีเป็นเพียงเมืองแคบๆ ที่น่าจะเป็นหมู่บ้านมากกว่า มีกำแพงสูงประมาณ ๑๐ ฟุต มีป้อมปืน แต่ไม่มีคูน้ำหรือเนินดินที่เป็นระเบียบ ผลผลิตของไทรบุรีเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ดินอุดมสมบูรณ์มากเหมาะแก่การปลูกข้าวและมีสินแร่ดีบุกจำนวนมาก^{๒๗}

๒.๕.๒ กลางหรือจังก์ซีลอน (Junkceylon)

เป็นเกาะที่มีดินอุดมสมบูรณ์ ตั้งอยู่ในเขตอิทธิพลของลอมรสุ่ม จึงทำให้สามารถปลูกเครื่องเทศและพริกไทยได้ดี รวมทั้งผลไม้เมืองร้อนทั้งหมดและพืชผักสำหรับประกอบอาหารยุโรป เจมส์ โลว์ก็ได้สอบถามข้อมูลจากชาวพื้นเมืองด้วย ดังความว่า

“มีการทดลองปลูกพริกไทย และมันก็ขึ้นเจริญงอกงามดี ดูเหมือนว่าผลผลิตเหล่านี้ได้ผลเต็มที่เหมือนที่ปีนัง ถ้าจะพิจารณาในข้อที่ว่าทั้งสองเกาะนี้มีดินฟ้าอากาศคล้ายคลึงกัน กลางให้ประโยชน์มากกว่า เกาะปีนังในด้านที่มีดินอุดมสมบูรณ์ผืนกว้างใหญ่ พื้นดินของเกาะกลางเปรียบกับของเกาะปีนังแล้วเกือบสามเท่าของเกาะปีนัง”^{๒๘}

เจมส์ โลว์เห็นว่า ถ้าอยู่ใต้การปกครองของอังกฤษ กลางจะเป็นแหล่งสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจทั้งภายในและภายนอกได้อย่างมหาศาล^{๒๙} เพราะกลางผลิตดีบุกได้ประมาณปีละ ๕๐๐ ตัน ซึ่งนำไปหลอมที่พังงา^{๓๐} ยิ่งกว่านั้นกลางตั้งอยู่ในบริเวณที่สะดวกอย่างยิ่งสำหรับเรือที่จะเดินทางไปอ่าวเบงกอล ถ้าอังกฤษได้ครอบครองบรรดาเมืองชายทะเลของยะไข่และของมอญ เกาะกลางจะเป็นศูนย์กลางระหว่างเมืองเหล่านั้นกับเกาะปีนังและเชื่อมโยงตลอดไปจนถึง

^{๒๖} เจมส์ โลว์, “จดหมายเหตุเจมส์ โลว์ “ Journal of Public Mission to Raja of Ligor”, ๑๒๐.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, ๖-๙.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, ๓๔.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, ๓๔.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, ๓๖.

สิ่งคืบไปด้วย ซึ่งจะทำให้อังกฤษสามารถข่มขู่ชาวสยามทางแถบชายทะเลด้านตะวันตกทั้งหมดและตั้งให้เข้ามาร่วมการค้าขายได้มากขึ้น^{๓๑}

ที่กลางเงินดอลลาร์ของสเปนมีค่ามากที่สุด แต่ชาวเมืองกลางรับเงินรูปนี้ด้วย เงินของกลางไม่เหมาะสำหรับการหมุนเวียนทางการเงิน เพราะทำด้วยดีบุก เป็นก้อนรูปกรวยมีค่าต่างๆ กัน^{๓๒}

๒.๕.๓ พังงา

เจมส์ โลว์ได้บรรยายถึงสภาพภูมิประเทศของพังงาว่ามีลักษณะแปลกไม่เหมือนที่อื่นและงามเหมือนภาพวาด^{๓๓} และกล่าวด้วยว่า

“เมืองนี้มีผู้คนอยู่ไม่เกิน ๑๐ หลังคาเรือนประชากรส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในกระท่อมซึ่งปลูกติดต่อกัน ประมาณ ๓๐ หลังคาเรือนและเป็นชาวจีนที่เข้ามาตั้งรกราก บ้านเรือนกว้างใหญ่สะดวกสบายและสร้างอย่างเป็นระเบียบ”^{๓๔}

พังงาในเวลานั้นมีประชากรประมาณ ๖,๐๐๐-๗,๐๐๐ คน ไม่รวมพวกคนมลายู ชาวจีนอาศัยอยู่ที่นี้ประมาณ ๖๐๐ คน ๒ ใน ๓ เป็นชาวมาเก๊าอพยพและมีชาวมลายูหลายร้อยคนกระจัดกระจายอยู่ตามอำเภอ^{๓๕} ประชากรส่วนใหญ่ของพังงารับจ้างเป็นแรงงานเหมือนดีบุกประมาณครึ่งปี แล้วกลับมาเก็บเกี่ยวข้าวในระหว่างเวลาที่เหลือ^{๓๖} เกี่ยวกับเรื่องนี้เจมส์ โลว์ เล่าว่า เจ้าเมืองพังงาส่งคนไทยไปทำงานที่เหมือง ส่วนแร่ที่ขุดได้นำไปขายแก่ผู้รับเหมาชาวจีน ผลกำไรตกอยู่แก่เจ้าเมือง โดยที่นายเหมืองชาวจีนไม่ต้องเสียภาษีอะไร และมักพอใจที่จะได้รับประโยชน์จากสิทธิพิเศษภายใต้รัฐบาลสยาม เจมส์ โลว์ได้บันทึกการขายการสินค้าเข้าและสินค้าออกของพังงาไว้ดังนี้ สินค้าเข้า ได้แก่ ผ้าของอังกฤษ พรม เครื่องแก้ว เครื่องตัด เช่น มีด กรรไกร และอื่น ๆ^{๓๗} สินค้าออกของพังงา ได้แก่

^{๓๑} เจมส์ โลว์, “จดหมายเหตุเจมส์ โลว์ “ Journal of Public Mission to Raja of Ligor”, ๔๐.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, ๓๑.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, ๖๒.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, ๖๓.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, ๖๓

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, ๖๓

ตีบุก กระหรือกระดองเต่า (ซึ่งได้มาจากเกาะลังกาวิและเกาะอื่น ๆ ในปริมาณน้อย) รังนก งาม้าง ข้าวสาร^{๓๘}

ในส่วนการค้าของเมืองฟังงานั้น เจ้าเมืองมีรายได้จากแรงงานของประชาชนภาคีเท่าที่จะเรียกได้จากการค้าขายส่วนตัว และที่เรียกเก็บจากการซื้อขายของพ่อค้าต่างชาติ เจ้าเมืองฟังงานี้เรือสำเภากิจนสามลำ บรรทุกตีบุก ข้าว และสินค้าพื้นเมืองเล็กๆ ไปขายที่ปีนัง ในเที่ยวกลับก็บรรทุกผ้า ผ้ามดกลีต่างๆ ขัดเป็นมันสำหรับห่มเกล้า ีเครื่องแก้ว และเครื่องหัตถกรรมอื่น ๆ มาขายที่ฟังงานี้^{๓๙}

แม้ว่าเจ้าเมืองหรือผู้สำเร็จราชการฟังงานี้จะหาประโยชน์จากอำนาจที่เขาได้รับสร้างความร่ำรวยให้แก่ตนเอง แต่เจ้าเมืองฟังงานี้ยังดีกว่าเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในแง่ที่ว่าชาวฟังงานี้มีความรักเจ้าเมืองของตน ต่างจากความรู้สึกที่ประชาชนมีต่อเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช

๒.๕.๔ ตรัง

เจมส์ โลว์กล่าวว่า เมืองตรังนั้นมีเนื้อที่กว้างใหญ่ แต่มีประชากรน้อยมาก ป่าที่อยู่ใกล้เคียงมีไม้สักดี เหมาะสำหรับการต่อเรือและพื้นดินก็ปลูกข้าวได้ผลมากมาย แม่น้ำตรังเป็นที่รวมของลำน้ำที่ไหลมาจากปากแม่น้ำหลายแห่ง แม่น้ำแคบและมีสันดอนกั้นขวางอยู่ ลำเภานขนาดใหญ่สามารถแล่นผ่านเข้าไปถึงตอนในที่น้ำลึกกว่าได้และแล่นเรือขึ้นไปถึงหมู่บ้านเล็ก ๆ บางแห่งบนฝั่งแม่น้ำ^{๔๐}

เจมส์ โลว์ กล่าวว่า เมืองท่าตรังมีสินค้าออกเพียง ๒-๓ ชนิด แต่ก็สร้างรายได้แก่ประเทศได้เป็นอย่างดี เรือค้าขายที่มาถึงตรังถ้าเป็นเรือค้าขายของยุโรปต้องอาศัยความพอใจของเจ้าเมืองก่อนจึงจะสามารถเริ่มดำเนินการค้าได้ คนจีนจากปีนังเข้ามาดำเนินการค้าเล็กๆ น้อยๆ ทั้งหมดของตรัง สินค้าออกคือ ตีบุก ข้าว งาม้างเล็ก ๆ รังนก และตีบุกซึ่งที่นี่มีราคาแพงกว่าที่ถลาง^{๔๑}

^{๓๘} เจมส์ โลว์, “จดหมายเหตุเจมส์ โลว์ “ Journal of Public Mission to Raja of Ligor”, ๖๖.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, ๖๔-๖๕.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, ๘๘-๙๐.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, ๘๙.

๒.๕.๕ ประลึก

ในสมัยที่เจมส์ โลว์เข้ามา ประลึกรวมอยู่กับพัทลุง จำนวนประชากรสูงสุดอาจถึง ๓,๐๐๐ คนเป็นชาวมลายูทั้งหมด อาชีพที่สำคัญคือการปลูกข้าว ผู้คนมีฝีมือในการถักแหจับปลา อวน และทำสายเบ็ด ประลึกเคยเป็นที่พำนักของเชื้อสายตระกูลเจ้าเมืองไทรบุรีสายต่างๆ และตกเป็นเมืองประเทศราชของสยามเมื่อสยามยกทัพไปยึดไทรบุรีใน พ.ศ. ๒๓๖๕ (ค.ศ. ๑๘๒๒) ประลึกอยู่ใต้การปกครองของสยาม และสยามมีกองทหารไว้รักษาประลึกจำนวน ๑๐๐ คน^{๔๒}

ข้อมูลที่ยกมาแสดงอย่างชัดเจนว่า เจมส์ โลว์ให้ความสนใจทรัพยากรและสภาพการค้าของท้องถิ่นเป็นหลัก พร้อมทั้งอธิบายว่า การค้าของหัวเมืองทะเลหนานอก (ฝั่งอันดามัน) มีความสัมพันธ์กับปีนัง และที่สำคัญยิ่งคือ ถ้าหัวเมืองเหล่านี้ตกเป็นของอังกฤษจะมีความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจมากกว่าที่ขึ้นอยู่กับผู้ปกครองชาวสยามที่กดขี่

๒.๖ วัฒนธรรมชาวปักยใต้สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

เจมส์ โลว์ได้บันทึกสภาพชีวิตของประชาชนในปักยใต้ ไว้ที่น่าสนใจ แต่เป็นการมองผ่านมุมมองของตะวันตก เจมส์ โลว์ได้กล่าวถึงลักษณะของบ้านเรือนที่อยู่อาศัย การแต่งกาย ตลอดจนการดำรงชีวิตของคนไทยและชาวมลายูที่อยู่ทางภาคใต้ เช่น

๒.๖.๑ เคหสถาน

เจมส์ โลว์กล่าวว่า การสร้างบ้านเรือนชาวปักยใต้มีราคาถูกลงมาก ไม่ใช่อิฐปูน และหิน ชาวยุโรปทุกคนเป็นช่างไม้ด้วยตนเอง และทั่วทั้งภาคใต้ของประเทศสยามก็ล้วนเต็มไปด้วยป่า วัสดุที่ใช้ปลูกบ้านก็อยู่ใกล้ตัว^{๔๓} เขาออกจะประหลาดใจที่เห็นพวกคนสยามกับมลายูถือคบเพลิงหรือคบไฟเข้าไปในเรือนตน ซึ่งสร้างด้วยวัสดุที่ไหม้ไฟได้ ชนิดไม่คำนึงถึงความปลอดภัยเลย

^{๔๒} เจมส์ โลว์, “จดหมายเหตุเจมส์ โลว์ “ Journal of Public Mission to Raja of Ligor”, ๙๔-๙๕.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, ๒๑.

๒.๖.๒ การแต่งกาย

ชาวสยามต่างจากชาวตะวันตกมาก ผู้ชายไม่สวมเสื้อ ตัดผมสั้นเกรียน แต่เจมส์ โลว์บันทึกด้วยว่า คนสยามจำนวนมากสวมเสื้อมีแขนหรือสวมเสื้อกั๊กสอดดินเงินดินทอง และมีผ้าไหมดำผืนยาวห่มรอบตัวเหมือนเสื้อไม่มีแขน

สีดำเป็นสีที่นิยมแต่งกันในภูมิภาคแถบนี้ ข้าราชการสยามบางคนแต่งตัวดี ใส่เสื้อผ้าสีขาวแขนสั้นและถุงเท้าไหมตาหมากรุก ส่วนผู้หญิงมีความยากลำบากอยู่บ้างในการนุ่งห่ม มีผ้าชิ้นเล็กๆ ปกปิดร่างกายเหนือเอวขึ้นไปหรือบางคนก็ไม่สวมอะไรเลย^{๔๔}

๒.๖.๓ อาหารการกิน

เจมส์ โลว์เล่าถึงรายการอาหารที่บุตรชายเจ้าเมืองพังงาส่งมาให้ซึ่งได้แก่ เนื้อหมูปรุงรสแบบต่างๆ เป็ดย่าง ไก่ย่าง สตูเป็ดไก่ ปลา ไข่ ข้าวเปล่า ข้าวปรุงรส ผักชนิดต่างๆ ของหวานมีผลไม้ คัสตาร์ด และขนมฉาบน้ำตาล ชาวสยามใช้น้ำมันหมูในการทำอาหาร ไม่ใช้เนย อาหารของชาวสยามดูมันเลี่ยนสำหรับชาวยุโรป แต่ก็มิรสนชาติอร่อย^{๔๕} ชาวสยามไม่ดื่มหมว้าว อาหารประเภทปลามีอุดมสมบูรณ์ มีปลาชนิดงามๆ เช่น ปลาจำพวกปลากระบอก ปลาชะโด ปลาช่อน ปลาตัวแบน ปลาพอมเฟรท (Pomfrets) และปลาวิทติง (Whitings) สัตว์น้ำจำพวกมีเปลือก เช่น หอยแครง กุ้งนาง กุ้งทะเล มีอยู่เป็นจำนวนมาก^{๔๖} ผลไม้มีอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะทุเรียน ช่วงเวลาที่เจมส์ โลว์ เดินทางเข้ามาเป็นหน้าทุเรียน ทุกบ้านล้วนมีแต่ทุเรียนจึงอบอวลไปด้วยกลิ่นของทุเรียน^{๔๗}

สิ่งที่สะท้อนจากจดหมายเหตุเจมส์ โลว์ก็คือ ท้องถิ่นปกิษย์ได้มีความอุดมสมบูรณ์และมีวัฒนธรรมการปรุงอาหารที่สร้างความประทับใจแก่คนที่มาจากภายนอกเป็นอย่างยิ่ง

^{๔๔} เจมส์ โลว์, “จดหมายเหตุเจมส์ โลว์ “ Journal of Public Mission to Raja of Ligor”, ๖, ๒๒, ๒๖.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, ๕๓.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, ๘๔.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, ๖๖.

๒.๖.๔ การแสดงของชาวสยาม

เจมส์ โลว์กล่าวว่า ได้ชมการแสดงนาฏกรรมเรื่อง รามเกียรติ์ เขาบรรยายว่า บรรดาศิลปินหญิงร่ายรำด้วยท่วงท่าอ่อนช้อย ดุมีชีวิตชีวา นักแสดงรักษาจังหวะให้เข้ากับดนตรีอย่างถูกต้อง เครื่องดนตรีต่างๆ ประสานเสียงกันได้เป็นอย่างดี ขณะตัวละครกำลังร่ายรำแสดงดนตรีบรรเลงเพลงเศร้าหรือเพลงที่สดชื่น มีชีวิตชีวาเข้ากับท่าทางของตัวละคร เครื่องแต่งตัวละครเหมาะสมและดีและมีราคาแพง ค่อนข้างหรูหรา^{๔๘} เขายังได้อธิบายถึงเครื่องดนตรีในการประกอบการแสดง โดยให้รายชื่อเครื่องดนตรีทับศัพท์เป็นภาษาไทยแสดงภูมิความรู้ของเจมส์ โลว์ทางทักษะภาษาและความช่างสังเกตของเขา ได้แก่ เครื่องดนตรีไทยชนิดต่างๆ

๒.๖.๕ ศาสนสถานและความเชื่อ

ตลอดเส้นทางการเดินทางของเขา เจมส์ โลว์พบวัด ๒ แห่ง คือ ที่ภูเก็ทและพังงา เขาได้บรรยายวัดที่ภูเก็ทไว้ว่า

ที่ทำเรือมีวัดสยามวัดหนึ่ง มีสภาพเป็นเรือนมุงแฝกโกโรโกโส แต่มีโบสถ์อยู่ที่บ้านด่าน (Ban dan) ... บรรดาพระสงฆ์อยู่อย่างขาดแคลน ในหมู่ชาวเกาะที่มีอยู่จำนวนน้อย น่าสงสัยว่าพระสงฆ์เหล่านั้นจะละเมียดวินัยสงฆ์ เพราะข้าพเจ้าสังเกตเห็นภิกษุรูปหนึ่งหิวแห่จับปลา ซึ่งท่านไม่อาจใช้ประโยชน์อะไรได้ และขณะเดียวกันก็ไม่อาจละพินความผิดด้วย^{๔๙}

ส่วนที่พังงานั้น เจมส์ โลว์กล่าวว่า มีพระสงฆ์หลายรูป มีวัด ๔ วัด เจมส์ โลว์ ไม่เห็นว่ามิวัดใดสะอาดตา เขาได้เที่ยวที่วัดสำคัญวัดหนึ่ง ที่วัดแห่งนี้ดูเหมือนกับเป็นโรงพยาบาลสำหรับสุนัข มีพระสงฆ์รูปหนึ่งคอยดูแลเอาใจใส่สุนัขนับร้อยๆ ชีวิต แต่ผู้คนที่น่าสงสารกลับไม่ได้รับประโยชน์มากมายตามคำสอนของพระสงฆ์^{๕๐} เขาได้กล่าวถึงความเชื่อของคนพังงาไว้ว่า

พวกเขาติดกันว่าถ้าหากเขาทั้งหลายช่วยทำให้โถทองเหลืองหรือที่เรียกว่าบาตรซึ่งเจ้ากู (พระ) ถี้ออกกบิณฑบาตทุกๆ วันเต็ม และ

^{๔๘} เจมส์ โลว์, “จดหมายเหตุเจมส์ โลว์ “ Journal of Public Mission to Raja of Ligor”, ๕๓/๕๔.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, ๒๙.

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, ๖๕.

นำเอาเครื่องบูชาไปบูชาพระพุทธรูปเป็นครั้งคราวสัก ๒-๓ วัน (ซึ่งภายหลังก็ชนเครื่องบูชาเหล่านี้ไปยังกุฏิพระ) แล้ว ก็คิดว่าได้กระทำหน้าที่ทางศาสนาของเขาอย่างดีมากเกินพอแล้ว แล้วก็ปล่อยให้พระสงฆ์สวดมนต์ให้พรให้ตนประสบความสำเร็จหรือมิฉะนั้นก็เพื่อตัดเป้าเคราะห์ร้ายที่คาดว่ามีให้หมดไป^{๕๑}

สิ่งที่น่าสนใจคือ เจมส์ โลว์ได้กล่าวถึงความเชื่อแปลกๆ ของชาวพื้นเมืองในเรื่องการนับถือสุนัขที่เกาะกลาง โดยกล่าวว่า

ทางฝั่งตะวันออกของเกาะ ตรงที่เรียกว่า แหลมพระเจ้า (Lam PhraChau) มีหินก้อนหนึ่งซึ่งชาวสยามยืนยันว่ามีรูปจำหลักของสุนัขตัวหนึ่งอยู่ ทั้งพวกเขายังอ้างและนึกคิดไปว่า พวกเขาสามารถแลเห็นที่ๆ หนึ่งตรงข้ามกับจุดนี้และภายใต้มน้ำนั้นมีรอยดินหรือรอยพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ การนับถือสุนัขอาจจะเก่าแก่สืบย้อนไปได้ถึงโบราณกาลโพ้น ดอกเตอร์ เลย์เดน ตั้งข้อสังเกตไว้ในบทความเรื่องหนึ่งของเขาว่าดูเหมือนว่า สมัยหนึ่งชาติทั้งหลายของแหลมอินโดจีนมีการนับถือสุนัขเป็นที่แพร่หลายเช่นเดียวกับการนับถือเสือ^{๕๒}

สิ่งที่ยังหลงเหลืออยู่พอให้เห็นประเพณีการนับถือสุนัขในเมืองกลาง คือ รูปปั้นของสุนัขตั้งอยู่ใกล้ๆ ท่าเรือ เขาได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องการนับถือสุนัขไว้ว่า

การนับถือแบบนี้ได้แพร่เข้าไปในอียิปต์เหมือนกัน และเราได้ทราบจากเรื่องการเดินทางของบรูซ (Bruce's Travels) ว่าในอียิปต์สมัยนั้นดวงดาวหนึ่งในหมู่ดาวรากร และในเทพนิยายของทางตะวันตก สุนัขก็มีชื่อเสียงในฐานะยามเฝ้าประตูรกรกผู้ร้ายกาจ คือ คอยทรมานพวกดวงวิญญาณที่ถูกลงโทษ เฝ้าหอนกีกก้องโหยหวนให้พวกนี้หวาดกลัวและแทะกินเนื้อเสีย^{๕๓}

^{๕๑} เจมส์ โลว์, “จดหมายเหตุเจมส์ โลว์ “ Journal of Public Mission to Raja of Ligor”, ๖๕-๖๖.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, ๒๘.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน.

ข้อความข้างต้นแสดงว่าเจมส์ โลว์สนใจเรื่องราวคนปักษ์ใต้ในทุกแง่มุม นอกจากจะแสดงการวิพากษ์ที่น่าสนใจแล้ว ข้อมูลที่เจมส์ โลว์บันทึกไว้อย่างเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงภาพวิถีชีวิตชาวไทยและมลายูในหัวเมืองปักษ์ใต้ในสมัยรัตนโกสินทร์ได้อย่างดี

๒.๗ ปัญหาหัวเมืองปักษ์ใต้ในจดหมายเหตุเจมส์ โลว์

๒.๗.๑ ปัญหาโจรสลัด

เจมส์ โลว์ ได้หยิบยกปัญหาสังคม ปัญหาเมืองไทรบุรี และปัญหาโจรสลัดบริเวณชายฝั่งทะเลตั้งแต่ปีนังจนถึงเกาะกลาง เกี่ยวกับปัญหาโจรสลัดเขาเสนอว่า

คนสยามและอังกฤษในฐานะที่เป็นพันธมิตรกัน ควรจะใช้ความอุตสาหพยายามอย่างเท่าเทียมกันกวาดล้างทะเลที่มีพวกสลัดตัวร้ายเสีย และสยามต้องสำนึกว่ามันจะเป็นคุณประโยชน์อย่างแท้จริงแก่สยามที่จะกำจัดโจรสลัดเหล่านั้น และน่าจะห้ามบุคคลที่น่าสงสัยทั้งหมดที่จะเข้ามาหลบแอบซ่อนจอดเรือในแม่น้ำของเขา ทั้งนี้จะขับไล่บุคคลบางคนซึ่งแสดงให้เห็นว่ามั่วสุมอยู่กับโจรสลัด ... รัฐบาลอังกฤษถือว่าใครก็ตามซึ่งให้ที่หลบพักอาศัยแก่โจรสลัดทั้งหลายย่อมเป็นผู้กระทำผิดเท่าเทียมกับโจรสลัด^{๕๔}

เมื่อเจมส์ โลว์ได้สนทนากับบุตรของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชมีการสนทนากันในเรื่องโจรสลัด บุตรของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้กล่าวถึงที่มั่วสุมสำคัญของพวกโจรสลัดอยู่แถวๆ หมู่เกาะลังกาวิ (Lancavy Islands) บุนติงส์ (the boontings) สุโหง ปะทะกะ (Soongei Padaka) ในแม่น้ำมาร์โบ (Marbo) ลองลาโบห์ พูซิง (Laboh Poosing) เขาได้เขียนบรรยายถึงการที่โจรสลัดเข้าโจมตีเรือ ไว้ว่า

พวกโจรสลัดจะตะโกนเสียงดังเมื่อมันเริ่มโจมตี แต่ไม่เข้ามาใกล้เรือภายในระยะ ๒๐๐ หรือ ๓๐๐ หลา พวกมลายูตื่นตกใจกลัวพากัน

^{๕๔} เจมส์ โลว์, “จดหมายเหตุเจมส์ โลว์ “ Journal of Public Mission to Raja of Ligor”, ๕๕ – ๕๖.

นอนมุดเข้าที่กำบัง และยืนยันว่าถ้าพวกโจรสลัดขึ้นมาบนเรือ พวกเขาก็จะกระโดดหนีลงทะเลและว่ายน้ำไปขึ้นฝั่ง อย่างไรก็ตาม เมื่อนายเรือได้ดูค่าเขียนตีบ้างเล็กน้อยก็สามารถบังคับให้พวกเขาตีกรรเชียงต่อไปได้สำเร็จ นายเรือและพรรคพวกจึงทำหน้าที่ยิงปืนเล็กยาวบนเรือติดต่อกันไปไม่ขาดระยะ พวกโจรสลัดเปิดฉากยิงปืนมาจากเรือ แต่ด้วยเหตุที่คืนนั้นค่อนข้างมืดพวกเขาจึงทำอันตรายเราไม่สำเร็จ สันนิษฐานว่าพวกโจรสลัดมีจำนวนประมาณ ๔๐ ลำ เรือของสยามลำอื่นอีกสองลำ ซึ่งล่วงหน้าไปเล็กน้อยได้ลี้ภัยไปทันที่ที่โจมตีได้เริ่มต้น เพราะข้าราชการได้หนีไปในแบบที่ฉลาดอย่างที่สุด โดยไม่มีช่วยเหลือแม้สักนิดเดียว ทั้ง ๆ ที่เรือทั้งสองลำนั้นมีคนที่มีอาวุธอยู่เต็มลำ นายเรือและพรรคพวกของเขาใช้กระสุนไป ๑๐ ชูต ก่อนที่พวกโจรสลัดจะล่าถอยไป^{๕๕}

๒.๗.๒ ปัญหาไทรบุรี

ในเรื่องการอ้างสิทธิ์ของสยามเหนือไทรบุรีนั้น เขาอธิบายว่า ไม่ว่าจะมินัยในเรื่องความยุติธรรมหรือไม่ เป็นสิทธิจากการที่ชาวสยามได้ครอบครองเป็นเมืองขึ้นมาตั้งแต่ดั้งเดิม หรืออ้างว่าเคยรบชนะมาแต่ครั้งก่อน ชาวสยามปล่อยดินแดนเหล่านั้นให้อยู่อย่างสงบ จนกว่าได้โอกาสและเข้มแข็งเท่านั้นจึงจะเข้ามาบังคับพวกเมืองประเทศราช ชาตินินโดจีนทั้งหมดนั้นต่างก็ขึ้นต่อกันและกันไม่มากก็น้อย^{๕๖} เจมส์ โลว์ มองว่าการส่งบรรณาการนั้นเป็นสัญลักษณ์ของการยอมอยู่ในอำนาจของผู้อื่น เพราะชาตินินโดจีนทั้งหมดต่างแสดงความอ่อนน้อมโดยส่งดอกไม้ทอง ซึ่งแสดงถึงความสวามิภักดิ์หรือเครื่องบรรณาการแก่จีน ซึ่งจีนก็อาจอ้างที่จะเข้าครอบครองสยามได้^{๕๗}

คำอธิบายของเจมส์ โลว์แสดงว่า เขาเข้าใจระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในโลกตะวันออกดี กล่าวคือ การสวามิภักดิ์มาพร้อมกับการส่งส่วยสาบรรณาการและสัญลักษณ์ของการอ่อนน้อม ซึ่งอาจเป็นต้นไม้ทองเงินหรือ

^{๕๕} เจมส์ โลว์, “จดหมายเหตุเจมส์ โลว์ “ Journal of Public Mission to Raja of Ligor”, ๘๖.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, ๑๑๑.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน.

ดอกไม้ทอง หากไม่ทำตามพันธะ เจ้าอิธราชก็จะส่งกองทัพไปปราบปรามประเทศราชได้ เช่น ในกรณีของสยามกับหัวเมืองมลายู

๒.๘ สรุป

จดหมายเหตุเจมส์ โลว์ เป็นเอกสารสำคัญชิ้นหนึ่งที่ช่วยให้เข้าใจประวัติศาสตร์ปากชไตของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หัวเมืองชายฝั่งทะเลอันดามัน เจมส์ โลว์ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตของผู้คนในหัวเมืองปากชไต ซึ่งแทบจะไม่ปรากฏในเอกสารพื้นเมือง เอกสารสำคัญนี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามของอังกฤษในการส่งทูตมายังเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ควบคุมหัวเมืองต่างๆ ทางใต้ของสยาม รวมทั้งหัวเมืองมลายู นอกจากนี้ก็ยังสะท้อนสภาพเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชาวสยามและมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้อย่างดี

บรรณานุกรม

เจมส์ โลว์. จดหมายเหตุเจมส์ โลว์ “ Journal of Public Mission to Raja of Ligor ” แปลโดย นันทา วรเนติวงศ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒ .กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๒.

สุกัญญา บำรุงสุข, “ เจมส์ โลว์ กับการแสวงหาความรู้ของนักอาณานิคม. ”
วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๓๗ , ๑ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๕๐) , ๔๕ – ๖๙.

สำนักงานกฤษฎีกาตรึง คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย. **ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ – รัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๓๙๔)**
เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี, ๒๕๒๕.

D.G.E. Hall, **Henry Burney: A Political Biography** (London: Oxford University Press, 1974),